T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AVRUPA BİRLİĞİNİN ORTADOĞU POLİTİKASI VE BÖLGEYE ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BURAK BAŞAK

ANABİLİM DALI: ULUSLARARASI İLİŞKİLER
PROGRAMI : ULUSLARARASI İLİŞKİLER

KOCAELİ-2008

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AVRUPA BİRLİĞİNİN ORTADOĞU POLİTİKASI VE BÖLGEYE ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BURAK BAŞAK

ANABİLİM DALI: ULUSLARARASI İLİŞKİLER
PROGRAMI : ULUSLARARASI İLİŞKİLER

DANIŞMAN: DOÇ.DR.KENAN DAĞCI

KOCAELİ-2008

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AVRUPA BİRLİĞİNİN ORTADOĞU POLİTİKASI VE BÖLGEYE ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: BURAK BAŞAK
Tezin Kabul Edildiği Enstitü Kurulu ve Tarih No: 08.10.2008-2008/24

Doç.Dr.Efe ÇAMAN (Başkan)	Doç.Dr.Kenan DAĞCI	Yrd.Doç.Dr.İ.Kaya ÜLGER

KOCAELİ-2008

ÖNSÖZ

Tez için seçilen konu "AB'nin Ortadoğu politikası ve bölgeye etkileri"dir. Bu konunun seçilmesinin nedeni; AB'nin güvenlik ve istikrarını devam ettirebilmesi için, özel olarak ele alınması gereken bir bölge olarak görülen ve Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde çok büyük önem taşıdığı düşünülen Ortadoğu bölgesine yönelik AB politikalarını, nedenleri ve sonuçları ile daha iyi anlayabilmektir.

Çalışmada öncelikli araştırma sorusu, AB'yi Ortadoğu bölgesine yönelik ortak bir politika oluşturmaya iten nedenlerin neler olduğudur. Bu nedenleri doğru bir şekilde ortaya koyabilmek için yapılan literatür araştırmasında özellikle "Ortadoğu" ve "AB dış politikası" başlıklarını inceleyen kitaplara ve akademik makalelere ulaşılmıştır. Genel olarak hem Avrupalı hem de Ortadoğu kökenli akademisyenlerin eserlerinden yararlanarak konuya daha objektif bir bakış açısı ile yaklaşmaya çalışılmıştır.

AB'nin Ortadoğu politikasının nedenlerini incelerken, yapılan benzer araştırmalarda göç, enerji tedariği, organize suçlar, ticaret gibi değişkenlerin çoğunlukla istatistiki verilerle birlikte açıklandığı görülmektedir. Bu çalışmada da araştırma sorusunun daha somut verilerle cevaplanabilmesi için metod olarak sayısal yöntem seçilmiştir. Bu nedenle yukarıda belirtilen literatürün yanısıra AB'nin resmi internet sitelerinde yayınladığı istatistiki verilerden ve uluslararası kuruluşların Ortadoğu bölgesi ile ilgili olarak yayınladığı raporlardan da faydalanılmıştır.

Tezde Ortadoğu bölgesinin; küresel terör, orgazine suçlar, bölgesel karışıklıklar, yasadışı göç, ekonomik güvenlik ve enerji bağımlılığı faktörlerinden dolayı AB'nin stratejik önceliğinin en tepesinde yeraldığını ve AB'nin Ortadoğu politikasının bu faktörler doğrultusunda şekillendiği iddia edilmektedir.

Araştırmadan elde edilen sonuca göre AB, Ortadoğu bölgesine yönelik uyguladığı politikalar ile; sınırlarında daha sağlam, daha demokratik, daha zengin, daha istikrarlı ve daha güvenli ülkeler yaratmak, bu ülkeleri Avrupa'nın insan hakları demokrasi gibi değerleri dorultusunda tekrar şekillendirmek ve kendi aralarında oluşturacakları işbirliği yapılarına destek olarak bölgede uzun vadeli barış ve istikrarı sağlamak amaçlarını gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Soğuk Savaş dönemindeki seviyede olmasa da, AB'nin dış politikasını önemli derecede etkileme potansiyeli bulunan ABD'nin, AB'nin Ortadoğu politikası

üzerindeki etkilerini ayrı ve kapsamlı bir tez konusu olarak değerlendirildiği için, çalışma çerçesinin dışında bırakılmıştır.

İzmit,Eylül 2008

Burak Başak

AVRUPA BİRLİĞİNİN ORTADOĞU POLİTİKASI
VE BÖLGEYE ETKİLERİ

ÖNSÖZ	**I**
İÇİNDEKİLER	**III**
ÖZET	**VIII**
ABSTRACT	**X**
KISALTMALAR	**XII**
GİRİŞ	**1**

BİRİNCİ BÖLÜM
AB'NİN ORTADOĞU POLİTİKASININ TEMELLERİ

1. TEORİ VE ÇERÇEVE **4**

1.1. Ortadoğu Kavramı **4**

1.2. AB'nin Dış Politikası **7**

1.3. Avrupa Bütünleşme Teorilerinde Dış Politika **8**

1.3.1. Neofonksiyonalizm **10**

1.3.2. İntergovermentalizm **11**

1.3.3. Liberal İntergovermentalizm **13**

1.3.4. Supranasyonalizm **14**

1.3.5. Realizm **15**

1.4. Bölgecilik Yaklaşımı ve Ortadoğu Politikası **17**

2. AB'NİN ORTADOĞU POLİTİKASININ NEDENLERİ **18**

2.1.Tarihi Bağlar **18**

2.2. Güvenlik **21**

2.2.1. Güvenlik Kavramı **21**

2.2.2. Değişen Güvenlik Algılaması **24**

2.2.2.1 Askeri Güvenlik **27**

Terör **28**

Kitle İmha Silahlarının Yayılması **29**

Bölgesel Karışıklıklar **30**

Kötü Yönetim **31**

Organize Suçlar **31**

2.2.2.Yumuşak Güvenlik **32**

Yasa Dışı Göç ve Mültecilik **33**

Ekonomik Güvenlik **37**

Enerji Güvenliği **38**

İKİNCİ BÖLÜM
AB'NİN KURUMSAL BİR ORTADOĞU POLİTİKASI OLUŞTURMA ÇABALARI

1. AVRUPA TOPLULUKLARININ KURULUŞ AŞAMASINDAN 1970'LERE KADAR OLAN SÜREÇTE ORTADOĞU POLİTİKASI **43**
2. KÜRESEL AKDENİZ POLİTİKASI **45**
3. AVRUPA-ARAP DİYALOĞU **48**
4. ORTADOĞU POLİTİKASININ KİLİT NOKTASI: ARAP-İSRAİL ANLAŞMAZLIĞI **49**
4.1.Problemin Geçmişi **49**
4.2.Avrupa Birliği'nin Arap-İsrail Anlaşmazlığına Yaklaşımı **56**
4.2.1.Soğuk Savaş Dönemi **56**
4.2.2.Soğuk Savaş Sonrası Dönem **60**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE AB'NİN ORTADOĞUYA YÖNELİMİ VE KULLANDIĞI ENSTRUMANLAR

1.YENİLENMİŞ AKDENİZ POLİTİKASI 79

2. BARSELONA SÜRECİ VE AVRUPA AKDENİZ ORTAKLIĞI 81

2.1.Barselona Sürecin Başlangıcı 81

2.2.Barselona Sürecinin Getirdiği Yenilikler 83

2.2.1.Siyasi Amaca Yönelik Yenilikler 86

2.2.2.Ekonomik Amaca Yönelik Yenilikler 87

2.2.3.Sosyal ve Kültürel Amaca Yönelik Yenilikler 89

2.3. Barselona Sürecinin Canlandırılması 91

3. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI 92

4. KÖRFEZ İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ İLE İLİŞKİLER 95

5. İKİ TARAFLI ANLAŞMALAR 97

5.1. İran ile İkili Anlaşmalar 98

5.2. Irak ile İkili Anlaşmalar 100

5.3. Yemen ile İkili Anlaşmalar 104

6. AB'NİN İRAN'IN NÜKLEER PROGRAMINA YÖNELİK POLİTİKASI 106

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
AB'NİN ORTADOĞU POLİTİKASININ DEĞERLENDİRMESİ

1. AVRUPA BİRLİĞİNİN BÖLGECİLİK YAKLAŞIMININ ETKİLERİ 110

2. AVRUPA-AKDENİZ ORTAKLIĞININ BÖLGEYE ETKİLERİ 112

2.1.Ekonomik Alandaki Etkiler 112

2.2.Siyasi Alandaki Etkiler 114

2.3. Sosyal ve Kültürel Alandaki Etkiler 119

2.4. Avrupa-Akdeniz Ortaklığının Eleştirilen Yanları 121

2.5. Ortaklık Sürecinin Genel Durumu ve İyileştirilmesine Yönelik Girişimler 123

3. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASININ BÖLGEYE ETKİLERİ 126

4. GCC İLE YÜRÜTÜLEN İLİŞKİLERİN BÖLGEYE ETKİLERİ 131

5. AVRUPA BİRLİĞİ İÇİNDEKİ KUZEY-GÜNEY AYRIMININ BÖLGEYE ETKİLERİ 133

6. ORTADOĞU ÜLKELERİ İLE YAPILAN İKİLİ ANLAŞMALARIN BÖLGEYE ETKİLERİ 135

6.1. İran İle Yapılan İkili Anlaşmaların Etkileri 135

6.2. Irak İle Yapılan İkili Anlaşmaların Etkileri 137

6.3. Yemen İle Yapılan İkili Anlaşmaların Etkileri 138

7. İRAN'IN NÜKLEER PROGRAMINA YÖNELİK OLARAK YÜRÜTÜLEN POLİTİKANIN SONUÇLARI 141

SONUÇ 142

EKLER XIV

YARARLANILAN YAYINLAR XVIII

ÖZGEÇMİŞ XXVI

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

AVRUPA BİRLİĞİNİN ORTADOĞU POLİTİKASI VE BÖLGEYE ETKİLERİ

ÖZET

Bu çalışma, AB'nin Ortadoğu politikasını ve bu politikanın bölgeye etkilerini konu almaktadır. Özellikle AB'yi Ortadoğu bölgesine yönelik ortak bir politika oluşturmaya iten nedenlerin neler olduğu araştırılmıştır. Diğer çalışmalardan farklı olarak Ortadoğu bölgesi, Akdeniz'e kıyısı olan Kuzey Afrika ülkelerini de içine alacak şekilde, jeokültürel anlamıyla ele alınmıştır. AB'nin bölgeye yönelik dış politikasını etkileme potansiyeli taşıyan göç, terör, ekonomik güvenlik, petrol tedariği gibi unsurlar, istatistiki veriler ışığında sayısal araştırma yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. AB'nin Ortadoğu politikası kuruluş aşamasından itibaren incelendiğinde, bu politikayı etkileyen en önemli değişkenin güvenlik olduğunu açıkça görülmektedir.

AB'nin Ortadoğu bölgesine yönelik ilgisi kuruluş aşamasında başlamış, ilk olarak bu ülkelerle ekonomik içerikli anlaşmalar imzalanmıştır. 1970'lerde bölgenin tümünü içine alacak insiyatifler için girişimlerde bulunulmuş, ancak Arap-İsrail anlaşmazlığının etkisiyle bu girişimlerin hepsi sonuçsuz kalmıştır. Özellikle Soğuk Savaş'ın ardından başlayan saltçılık akımına paralel olarak daha rahat hareket etme olanağı bulan AB, aynı zamanda değişen güvenlik ortamı nedeniyle göç, ekonomik güvenlik, enerji güvenliği, küresel terör gibi yeni nesil tehditlerle karşı karşıya kalmıştır. 1992 yılında imzalanan Masstricht Antlaşması ile derinleşme sürecinde büyük bir adım atan AB, aynı zamanda genişlemeye ve genişledikçe de yakınlaştığı Ortadoğu bölgesinden kaynaklanan tehditleri daha yakınında hissetmeye başlamıştır.

Bölgeye yönelik olarak 1995 yılında Barselona Süreci'ni başlatan AB, bu insiyatifini 2003 yılında Komşuluk Politikası ile desteklemiştir. Ayrıca Körfez İşbirliği Örgütü ile geliştirilen ilişkiler; Yemen, Irak ve İran gibi ülkelerle iki

taraflı anlaşma çabaları, AB'nin bölgeye yönelik yeni yaklaşımının açık örnekleridir.

Sonuç olarak AB'nin, daha demokratik, daha zengin, daha istikrarlı ve daha güvenli bir Ortadoğu yaratmak için oluşturduğu tüm bu politikalar Ortadoğu halkları tarafından benimsenememiş ve henüz beklenen karşılığı bulamamıştır.

Tezi Hazırlayan : Burak BAŞAK
Tez Danışmanı : Doç.Dr.Kenan DAĞCI
Tez Kabul Tarih ve No: 08.10.2008-2008/24
Jüri Üyeleri :Doç.Dr.E.ÇAMAN, Doç.Dr.K.DAĞCI, Yrd.Doç.Dr.İ.K.ÜLGER

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

THE EUROPEAN UNION'S MIDDLE EAST POLICY AND IT'S IMPLICATIONS TO THE REGION

ABSTRACT

In this study, EU's Middle East policy and it's implications on the region is selected as research subject. Especially, the reasions which direct EU to constitute common policy towards the Middle East are researched. Differ from other studies, Middle East region consider with it's geoculturel meaning which include North African countries on Mediterranean southern flank. The factors which potentially affect to EU's Middle East policy as terrorism, economic security, immigration, energy supply are analysed with numerical methodology which use statistical data.

European Union pay attention to build significant relations with Middle East Countries and intended to sign bilateral agreements with them that based on economical privilage since European Union is founded. In 70's, EU attempted for some initiatives which embrace whole region, however the politics of Europe were failed because of Arab-Israeli Dabate. European Union gained ability to move independtly in international area after Cold-War years parallel to abstract paradigm. At the same time, EU faced to new generation threats such as immigration, economical security and global terrorism because of changed security environment. With the Treaty of Masstricht which signed in 1992, EU took a significant step to deepening process. EU began expanding its border and felt threats closely coming from Middle East region.

Euro-Med partnership, which began with Barcelona Decleration in 1995 supported with European Neigbourhood Policy which began at 2003. Besides relationship between GCC and bilateral agreement effort with counties for example Iran, Iraq and Yemen are clear examples of the new approaches of EU towards to region.

In conclusion, all EU policies designed for more democratic, more prosperous, more stabilized Middle East has not adopted from Middle Eastern nations and the expected results couldn't be achieved yet.

Tezi Hazırlayan : Burak BAŞAK
Tez Danışmanı : Doç.Dr.Kenan DAĞCI
Tez Kabul Tarih ve No: 08.10.2008-2008/24
Jüri Üyeleri :Doç.Dr.E.ÇAMAN, Doç.Dr.K.DAĞCI, Yrd.Doç.Dr.İ.K.ÜLGER

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AAET	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
WMD	: Weapons of Mass Destruction (Kitle İmha Silahları)
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
BM	: Birleşmiş Milletler
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
OPEC	: Petrol Üreten Ülkeler Topluluğu
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı
AT	: Avrupa Topluluğu
EPC	: European Political Cooparation (Avrupa Siyasi İşbirliği)
GMP	: Global Mediterranean Policy (Küresel Akdeniz Politikası)
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Birliği
COREPER	: Daimi Temsilciler Komitesi
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
REDWG	: Reginoal Economic Development Working Group (Bölgesel Ekonomik Kalkınma Çalışma Grubu)
OSCE	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
ODGP	: Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası
JHA	: Adalet ve İçişleri
MEDA	: Medaterranean Economic Devolopment Area (Akdeniz Ekonomik Gelişme Bölgesi)
YAP	: Yenilenmiş Akdeniz Politikası
EMP	: Avrupa-Akdeniz Ortaklığı
ENP	: Avrupa Komşuluk Politikası
GCC	: Gulf Cooperation Council (Körfez İşbirliği Örgütü)
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
EUROMED	: Avrupa-Akdeniz Ortaklık Komitesi
ECU	: Avrupa Ortak Para Birimi

WB	: World Bank (Dünya Bankası)
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü
MENA	: Middle East and Nort Africa (Ortadoğu ve Kuzey Arfika)
WEU	: West European Union (Batı Avrupa Birliği)
EUROFOR	: Avrupa Ani Müdahale Gücü
EUROMARFOR	: Avrupa Deniz Gücü
NGO	: Sivil Toplum Kuruluşu
UAEA	: Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu

GİRİŞ

II.Dünya Savaşı'nda tarihinin en büyük yıkımını yaşayan Avrupa, savaşın hemen ardından ABD'nin de desteğiyle, gerek savaşın açtığı ekonomik ve sosyal yaraları daha çabuk sarabilmek, gerekse giderek güçlenen Sovyet tehdidine karşı koyabilmek amacıyla bir bütünleşme sürecine girmiştir. 1951 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT)'nun, 1957 yılında ise Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET)'nun kurulması ile hedefini "Avrupa'da bir güvenlik ve refah adası yaratmak" olarak belirleyen "Avrupa bütünleşmesi"nin ilk adımları atılmıştır.

Avrupa kendi içerisinde başlattığı bütünleşme sürecine paralel olarak; güvenliğini, ekonomisini ve iç dinamiklerini, doğrudan ya da dolaylı olarak etkileme potansiyeli taşıyan ülkelerle ve bölgelerle de işbirliği çabası içerisine girmiştir. Bu işbirliği çalışmaları içerisinde, geçmişten gelen koloniyal bağlarından ve coğrafi yakınlığından dolayı Ortadoğu bölgesinin ayrı bir yeri vardır.

Bu çalışmada ilk olarak, AB'yi Ortadoğu bölgesine yönelik ortak bir politika oluşturmaya iten nedenlerin neler olduğu sorusuna cevap aranmıştır. AB'nin Ortadoğu politikasını anlayabilmek için öncelikle bu politikaların hangi değişkenlere bağlı olarak şekillendiğini bilmek gerekmektedir. Konu ile ilgili literatür incelemesinde, AB'nin Ortadoğu politikasının ağırlıklı oranda güvenlik kaygıları paralelinde şekillendiği fikrinin hakim olduğunu görülmektedir. Bunun yanında güvenlik kavramı enerji bağımlılığı, küresel terör, ekonomik güvenlik, yasadışı göç gibi çok geniş bir çerçevede ele alınmaktadır.

Ortadoğu bölgesi; bitmek bilmeyen savaşlar, tarihten gelen anlaşmazlıklar, yoksulluk, işsizlik, kötü yönetim, adaletsizlik, radikal İslami akımların yayılması gibi sebeplerden dolayı istikrar ve güven ortamını bir türlü sağlayamamıştır. Ortadoğu'nun istikrarsız yapısından kaynaklanan problemler coğrafi yakınlığı nedeniyle Avrupa'ya direk olarak yansımış, ekonomik alanda kayıplar, güvenlik alanında zafiyetler, sosyal alanda istenmeyen gerginlikler yaratmıştır. 70'lerde Arap-İsrail anlaşmazlığı nedeniyle Avrupa sanayisi için elzem olan petrol tedariği kesintiye uğramış, daha sonra yoksulluk nedeni ile özellikle Mağrip ülkelerinden Avrupa'ya göç patlamış, 11 Eylül sonrasında ise Ortadoğu kaynaklı küresel terör Avrupa'yı hedef almıştır.

Bu çalışmada Ortadoğu bölgesinin küresel terör, orgazine suçlar, bölgesel karışıklıklar, yasadışı göç, ekonomik güvenlik ve enerji bağımlılığı faktörlerinden dolayı AB'nin stratejik önceliğinin en tepesinde yeraldığı ve AB'nin Ortadoğu politikasının bu faktörler doğrultusunda şekillendiği iddia edilmektedir.

Bahsedilen güvenlik tehditlerinin AB'nin Ortadoğu politikasını nasıl etkilediğini daha somut bir şekilde anlayabilmek için metod olarak sayısal yöntem seçilmiştir. AB'nin Ortadoğu kaynaklı enerji ithalatı, özellikle Mağrip'ten gerçekleşen göç akışı ve bunun altında yatan sosyal nedenler, iki bölge arasındaki ticari ilişkiler gibi faktörler, istatiskiki veriler ışığında incelenerek analiz edilmiştir. Benzer şekilde AB'nin bölgeye yönelik olarak uyguladığı politikaların ne gibi etkiler yarattığı da sayısal verilerle dayanarak incelenmiştir.

Yapılan analizler neticesinde elde edilen veriler, AB'nin Ortadoğu'ya yönelik olarak geliştirdiği politikaların ekonomik boyutunun ön planda olduğunu göstermektedir. Ancak belli alanlardaki geleneksel korumacı tutumun ve bazı AB ülkelerinin Ortadoğu'ya yönelik bireysel politikalarında ısrar etmelerinin, istenilen etkinin yaratılamasını engellediği değerlendirilmektedir. Son dönemde geliştirilen insiyatifler siyasi ve sosyokültürel öğeleri de içerecek şekilde genişletilmiş olmakla birlikte, halen Ortadoğu'da ile istenilen düzeyde bir yakınlaşma gerçekleştirilememiş, bunun sonucunda da yukarıda belirtilen güvenlik zaafiyetlerini gidermek adına önemli bir ilerleme kaydedilememiştir.

Çalışmada Ortadoğu kavramı için coğrafi bir sınır belirlenmemiş olup daha çok bu kelimenin tarihten gelen jeokültürel anlamının ifade etti bölge ele alınmıştır. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun kurulmasından günümüze kadar geçen yapılanma sürecinin tümü için AT ya da AET kısaltmaları yerine AB kısaltması kullanılmıştır. AB'ye üye ülkelerin Ortadoğu'ya yönelik olarak uyguladığı bireysel politikalar ve ABD'nin, AB'nin Ortadoğu politikasına etkisi konuları, ayrı bir çalışma konusu olarak değerlendirildiği için bu çalışma kapsamında incelenmemiştir.

İçerik olarak, Avrupa Toplulukları'nın kuruluş aşamasından günümüze kadar olan süreçte, Ortadoğu bölgesine yönelik olarak kurumsal anlamda geliştirdiği politikaların neler olduğu, tarihi süreç içerisinde nasıl bir evrim geçirdiği, bu politikaların hangi enstrumanlar aracılığıyla kullanıldığı, hangi güçlüklerle karşılaşıldığı, Ortadoğu ülkelerinde siyasal, ekonomik ve sosyal alanlarda ne gibi etkiler yarattığı, AB'nin yayınladığı resmi dökümanlardan yararlanılarak ve konu ile

ilgili akdemisyenlerin yayınladığı değerlendirmeler ışığında detaylı olarak incelenecektir.

Birinci bölümde öncelikle "Ortadoğu" kavramının anlamı ve kökeni incelenecek, daha sonra AB'nin Ortadoğu politikasını etkileyen tarihi bağlar ile güvenlik kaygıları ele alınacaktır. İkinci bölümde AB'nin Ortadoğu politikasını kurumsallaştırma kararı aldığı 1970'lerden Soğuk Savaş'ın bitimine kadar olan süreçte bölgeye yönelik olarak geliştirdiği insiyatifler ile Arap-İsrail Anlaşmazlığı'na yaklaşımı değerlendirilecektir. Üçüncü bölümde AB'nin Soğuk Savaş sonrasında bölgeye yönelik politikasının derinleşme süreci anlatılacak ve kullandığı enstrumanlar tanıtılacaktır. Son bölümde ise AB'nin kullandığı bu enstrumanların bölgede yarattığı etkiler incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM
AB'NİN ORTADOĞU POLİTİKASININ TEMELLERİ

1. TEORİK ÇERÇEVE

1.1.Ortadoğu Kavramı

"Ortadoğu" kavramının, "Şark" (Doğu) ve "Yakındoğu" (Near East) kavramları gibi Batı merkezli ve subjektif bir kavramlaştırmanın ürünü olarak ortaya çıktığı ve kullanım sahasına girdiği söylenmektedir. Bu kavramlaştırmayı doğuran ana bakış, özellikle İngiltere ve Fransa'nın Avrupa'yı dünyanın merkezi olarak kabul eden ve dünyanın Avrupa'nın doğusunda kalan bölgelerini bu merkeze olan uzaklıklarına göre "yakındoğu", "ortadoğu" ve "uzakdoğu" şeklinde kategorize eden bakışlarıdır.[1]

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bilimsel çalışmalarda ve uluslararası siyasette giderek kullanımı yaygınlaşan "Ortadoğu" (Middle East; Moyen Orient; Eş-Şarku'l-Evsat) kavramını ilk defa 1902 yılında Amerikan deniz tarihçisi ve strateji uzmanı Alfred Thayer Mahan, National Review'de yayınlanan ve Basra Körfezi'nin önemini ele aldığı "The Persian Gulf and International Relations" başlıklı yazısında Arabistan ile Hindistan arasındaki bölgeyi ifade etmek için kullanmıştır. Yüzyılın başlarında Basra Körfezi'nin stratejik önemi ve bu bölgede Alman İmparatorluğu, İngiltere ve Rusya'nın nüfuz mücadelelerini anlatmaya çalışan A.T. Mahan, jeostratejik bir konsept dahilinde kullandığı "Ortadoğu" (Middle East) kavramı ile, Süveyş'ten Singapur'a kadar uzanan deniz yolunun bir bölümünü koruyan ve kesin şekilde sınırlarını belirtmediği bir bölgeyi anlatmaktadır.[2] Mahan'ın ardından İngiliz gazetesi The Times'in dış politika editörü Valentine Chirol, Tahran muhabiri imzasıyla, Basra Körfezi'nin stratejik önemini, Almanya'nın inşa etmeye çalıştığı Bağdat demiryolunun Basra'ya kadar uzatılmasının İngiltere'nin bölgede ve Asya'daki çıkarlarına vereceği zararları anlattığı birkaç yazısına "Ortadoğu'nun Problemleri" başlığını koyarak kavramı Basra Körfezi bölgesini anlatmak için kullanmış ve kavramın benimsenmesine katkıda bulunmuştur.

Mahan ve Chirol'un İngiliz diline kazandırdıkları "Ortadoğu" kavramı asrın başlarında sözlüklere girerken kitap adlarında da görülmeye başlanmıştır. Angus

---

[1] Davut Dursun, "Ortadoğu Neresi? Subjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi", **Stradigma**, Kasım 2003, sayı:10

[2] Marwan R. Buheiry, **The Formation and Perception of the Modern Arab World**, New Jersey : The Darwin Press, 1989, ss.160-162

Hamilton 1909 yılında Londra'da yayınladığı "Problems of the Middle East" adındaki kitabı ile kavramı bilim dünyasına taşıyarak Basra Körfezi bölgesinin İngiltere'nin uluslararası menfaatleri ve sömürgeci devletler arasındaki rekabet çerçevesindeki önemini anlatmıştır. Aynı yıllarda Hindistan'da Kral naibi olan Lord Curzon, ilk defa 1911'de Hindistan'a yakın yerleri ifade etmek için resmi konuşma ve belgelerde "Ortadoğu" kavramını kullanarak ona yarı resmi bir nitelik kazandırmıştır.[3]

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu kavramı resmiyet kazanmıştır. İngiltere hükümetinde Sömürgeler Bakanlığı bünyesinde "Middle Eastern Department" adıyla bir idari teşkilatın oluşturulmasıyla söz konusu resmiyet gerçekleşmiştir. Nitekim Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nden koparıldıktan sonra İngiliz manda yönetimine verilen ve Milletler Cemiyeti tarafından da onaylanan Filistin, Mavera-i Ürdün ve Irak yönetimleri bu teşkilata bağlanmıştır. Bu arada İngiltere'deki Coğrafi Adlar Daimi Komisyonu (Permenant Commission on Geographical Names) adlı kuruluş, "Yakındoğu"yu sadece Balkanları ifade edecek şekilde yeniden tanımlarken, "Ortadoğu" kavramını da Türkiye, Mısır, Arap Yarımadası, Körfez bölgesi, İran ve Irak'ı kapsamına alacak şekilde yapılandırmıştır. Böylece 20. yüzyılın başlarında İstanbul Boğazı'ndan Hindistan'ın doğu kıyılarına kadar uzanan bölge "Ortadoğu" olarak isimlendirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Kahire merkezli, Middle East Air Command adıyla bir birim oluşturulmuş ve İngiltere'nin bölgedeki mandaları olan Filistin, Mavera-i Ürdün ve Irak'ın yanı sıra Aden ve Malta da buranın kontrolüne verilmiştir. Daha sonra İran ve Eritre de bu komutanlığın kontrol alanına dahil edilmiştir.[4]

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu kavramının kullanımı, özellikle Anglo-Sakson etkisindeki yerlerde hem sivil ve akademik çevrelerde hem de resmi alanlarda yaygınlaşırken Yakındoğu'nun kullanımı giderek gerilemiştir.[5] Ancak Ortadoğu kavramının ifade ettiği coğrafi bölge hakkında farklı yorumlar ortaya çıkmıştır. Kimi yaklaşımlarda Ortadoğu kültürel bir alan olarak düşünülmüş, Fas'tan Endonezya'ya kadar uzanan ve İslam kültürünün hakim olduğu bölge "Ortadoğu" olarak ifade edilmiştir. Bazı tanımlarda ise ırk unsuru ön plana çıkarılarak, Arapların hakim unsur

[3] Roderic H. Davison, "Where Is The Middle East", **Foreign Affairs**, Vol. 38, 1960, s.668
[4] Davison, a.g.e., ss.669-671.
[5] Dursun, "Ortadoğu Neresi? Subjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi", s.2

olduğu bölgeyi anlatmak için Türkiye, Afganistan, İran gibi ülkeler Ortadoğu kavramından dışlanmıştır.[6]

Ortadoğu kavramının kapsamının belirsizliği ve kullananların kapsamı istedikleri gibi geniş veya dar tutmalarına imkan vermesi bu kavramın kullanımını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle kavramın belirsizliğini ortadan kaldırmak için bu kavramla birlikte oluşturulan farklı terkiplerin tercih edildiği dikkat çekmektedir. Bunlardan "Kuzey Afrika ve Ortadoğu" (North Africa and Middle East) kavramı en çok kullanılanıdır. Merkezi Londra'da bulunan Europa Publications Limited'in yayınladığı yıllıklardan birinin adı The Middle East and North Africa'dır. Bu yıllıkta Atlas Okyanusundan Pakistan'a kadar uzanan coğrafi bölgedeki ülkelere yer verilmektedir. Bunun yanında bazı yayınlarda ve kuruluşlarda "Near and Middle East" şeklinde bir kullanıma rastlamak mümkündür. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki National Geographic Society bölge ülkelerini kapsayan haritaya "Yakın Doğu Ülkeleri" adını vermektedir.[7]

Davutoğlu'na göre Ortadoğu, coğrafi bir tanım olmaktan çok kültürel niteliği ön planda olan bir jeokültürel tanımlama olma özelliğine sahiptir. Bu bakış açısıyla Ortadoğu, en dar şekliyle Mısır'dan İran'a uzunan Nil ve Mezopotamya havzalarının arası için, en geniş şekliyle de Atlantik'ten Ganj havzasına kadar uzanan coğrafi bölge için kullanılan tanım olup aynı zamanda jeokültürel olarak İslam kimliğini, jeoekonomik kaynak alanı olarak petrolü, fiziki olarak bozkır ve çöl iklimini, stratejik olarak Avrasya'yı çevreleyen kenar kuşağın merkez hattını ifade etmektedir.[8]

AB için ise Ortadoğu kavramı genellikle Akdeniz ile birlikte ele alınmıştır. Konu ile ilgili kaynakların çoğunda da Avrupalı yazarların benzer şekilde Akdeniz ve Ortadoğu (Mediterranean and Middle East) ya da Orta Doğu ve Kuzey Afrika (Middle East and Nort Africa) ifadelerini kullandığı görülmektedir. AB Komisyonu'nun resmi internet sitesinde de bu iki kavram birlikte kullanılmakta, Güney ve Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'nun AB için hayati stratejik öneme haiz "dış ilişkilerde anahtar role sahip öncelikli bir bölge" olduğu ifade edilmektedir.[9] AB'nin ve Avrupalıların, Ortadoğu'yu Akdeniz'le bir bütün olarak jeokültürel bir bölge olarak görme ve bu doğrultuda politikalar geliştirme eğilimleri nedeniyle, bu

[6] Davut Dursun, **Ortadoğu Neresi**, İstanbul :İnsan Yayınları, 1995, s.16
[7] Davison, a.g.e., ss.669-671
[8] Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, İstanbul :Küre Yayınları, 2001, s.324
[9] Avrupa Birliği Komisyonu, "EU's Mediterranean and Middle East Policy", http://ec.europa.eu/external_relations/med_mideast/intro/index.htm

çalışmada Ortadoğu kavramı Davutoğlu'nun da ifade ettiği jeokültürel anlamda ve Akdeniz ile birlikte ele alınacaktır.

1.2. AB'nin Dış Politikası

AB'nin dış politikasının ne anlama geldiğini anlayabilmek için öncelikle "dış politika" kavramını tanımlamak gerekmektedir. Arı'ya göre basit anlamda "dış politika", uluslararası siyasal sorunlara bir devletin amaçları, hedefleri ve davranışları açısından bakıp, bir devletin uluslararası sisteme veya diğer devletlere karşı tutumunu incelemektedir.[10]

Josept Frankel'e göre dış politika "bir devletin diğer devletlerle ilişkileri çerçevesinde aldığı kararlar ve giriştiği çabalardır.[11] Charles Hermann ise dış politikayı "bir ülke hükümetinin yetkili karar alıcılarının ya da onların temsilcilerinin, kendi iç politikalrının dışında kalan uluslararası aktörlerin davranışlarını etkilemeye yönelik eylemleri" olarak tanımlamaktadır.[12] Suat Bilge'ye göre dış politika, bir devletin kendi sınırları dışında, milli menfaatlerini geliştirmek için izlediği amaç, hareket tarzı ve kullandığı usullerdir.[13]

Bu tanımlamalar genellikle realist teoriyi benimseyen ve devletlerin dış politikaları ile ilgili tanımlardır. Ancak "AB'nin dış politikası" denildiğinde bunun tek bir politikadan ziyade üç parçadan meydana gelen farklı bir yapı olduğu ileri sürülmektedir.[14] Bunlardan birincisi Avrupa Toplulukları'nın dış politikasıdır. Topluluk dış politikası, kurucu antlaşmalardan kaynaklanmaktadır ve temelde ortak ticaret politikasını ifade etmektedir. Avrupa Toplulukları'nın dış dünya ile kurduğu ekonomik ilişkilerin bütünü bu çerçeve içinde yeralmaktadır. AT dış politikası genelde ticaret ve kalkınma alanlarına yoğunlaşmakta ve üçüncü ülkelerle AT arasındaki ilişkilerin yürütülmesini içermektedir.

AB'nin dış politikasının ikinci parçasını ise siyasi dış politika oluşturmaktadır. Üye devletlerin dış politikalarında koordinasyon ve uyum amacıyla 1970'lerde Avrupa Siyasi İşbirliği yapısının kurulması ile başlatılan çabalar, 1986 yılında imzalanan Tek Avrupa Senedi ile hukuki varlık kazanmış, 1992 Maastricht ve 1997

---

[10] Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, İstanbul: Alfa Yayınları,2006, s.62-63
[11] Joseph Frankel, **Making of Foreign Policy**, Oxford:Oxford University Press, 1993,s.1
[12] Charles F. Hermann, "Policy Classification: a Key to Comparative Study of Foreign Policy", **in the Analysis of İnternational Politics**, James N. Rosenau ve diğerleri (ed.), New York: Free Press, 1972, s.72
[13] Suat Bilge, **Milletlerarası Politika**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1966, s.297
[14] Brain White, **Understanding European Foreign Policy**, London: Palgrave, 2001, s.36-42

Amsterdam Antlaşmaları ile yeniden düzenlenerek Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası adını almıştır. Buradaki "ortak" kavramı, Topluluk düzeyindeki "ortak tarım politikası" ya da "ortak ticaret politikası"nda ifade edilen ve devletlerin egemenlik yetkilerinin bir üst otoriteye devredildiği supranasyonel nitelikteki anlamından farklıdır. Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası'nda "ortaklık", insiyatifin yine üye devletlerin kontrolü altında kaldığı bir ortaklığı ifade etmektedir.[15] Bununla birlikte ortak dış politika konusunda da Topluluk organları belirli sınırlar içerisinde insiyatif kullanabilmektedir.

AB dış politikasının üçüncü parçası ise üye devletlerin uyguladığı ulusal dış politikalardır. Bu politikalar çoğunlukla AB yapısından tamamen bağımsız olarak geliştirilmemekte olup, temel parametrelerini Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası'ndan almaktadır. AB üyesi ülkelerin hükümetleri dış politikalarını belirlerken işbirliği alışkanlıklarını, enformasyonun paylaşımının sağladığı avantajları, ortak tehdide karşı birlikte hareket etme olanağını, artan işbirliğinin maliyet unsurunu azalttığını da dikkate almakta ve dış politikalarını AB'nin bu alandaki yaklaşımı çerçevesinde yürütmektedir.[16]

1.3. Avrupa Bütünleşme Teorilerinde Dış Politika

AB ile ilgili çalışmalarda AB'nin dış politikasının teorik boyutu üzerinde fazla durulmamıştır. Uluslararası ilişkiler disiplininde AB bütünleşmesini açıklamak üzere ortaya atılmış ya da kullanılmış bir çok teori olsa da bu teorilerde siyasi bütünleşme konusu ihmal edilmiş, özellikle AB dış politikası yok sayılmıştır. Birkaç istisna dışında bu teorilerin çoğu Avrupa bütünleşmesinin yanlızca ekonomik alanını açıklamakla yetinmiştir.[17]

Ernest Haas gibi birkaç yazar bütünleşmenin siyasi yönünü de incelemiştir. Hass, Avrupa bütünleşmesinin siyasi yanının bir süreç olduğunu ortaya atmaktadır. Hass'a göre farklı ulusal yapıya sahip politik aktörler, bu yapılanma sürecinde daha önce devletlerin kendi üzerinde olan siyasi aktivitelerini, bağlılıklarını ve beklentilerini

[15] İ.Kaya Ülger, " Avrupa Birliğinde Siyasal Bütünleşme", Gündoğan Yayınları, Ankara:2002, s.23
[16] Cristopher Hill, "The Falkland War and European Foreing Policy", **in Domestic Sources of European Policy: West European Reactions to the Falkland Conflict**, S.Stavridis, C.Hill (ed.), London: Oxford University Press, 1996, s.16
[17] Ülger, " Avrupa Birliğinde Siyasal Bütünleşme", s.30

yeni bir merkeze kaydırmaya razı olurlar. Bu siyasi bütünleşme sürecinin sonucu, varolan yapının üzerine inşa edilmiş yeni bir siyasi topluluktur.[18]

Haas'ın burada ima ettiği Avrupa Federal devletinin gelişimidir. Lindberg de Avrupa siyasi bütünleşmesini bir süreç olarak tanımlamış ancak gelinen bir son noktayı referans vermemiştir. Lindberg'e göre siyasal bütünleşme ulusların kendi dış ve iç politikalarını özgürce yönetme arzu ve kabiliyetinden vazgeçme sürecidir. Bunun yerine ortak karar yolu ararlar ya da yeni merkezi organın karar alma sürecinde temsil edilmenin yolunu ararlar. Bu süreçte farklı ulusal yapılara sahip siyasi aktörler, siyasi aktivitelerini ve beklentilerini yeni bir merkeze kaydırmaya razı olurlar.[19]

Deutsch ise bütünleşme teorisinde kullandığı "güvenlik toplumu" kavramı ile bütünleşme içerisinde yer alan ülkelerin barış ve güvenliğini kastetmektedir. Deutsch bütünleşme sürecinin otomatik olarak az ya da çok ortak dış politikaya yol açacağı varsayımını savunmuştur.[20]

Avrupa bütünleşmesini açıklamaya temel teşkil edecek ilk yaklaşım II. Dünya Savaşı'nın ardından ortaya atılan fonsiyonalist yaklaşımdır. Fonsiyonalist teoriyi ortaya atan David Mitrany, Spinelli gibi ulusal hükümetlerin federal bir otoriteye nasıl bağlanacağını tartışan Avrupa federalistlerinden farklı olarak dünya barışının nasıl sağlanacağı ile ilgilenmiştir. [21] Fonksiyonalist ve federalistlerin teorileri Jean Monnet tarafından "fonksiyonel federalizm" olarak biraraya getirilmiş ve Avrupa bütünleşmesine ilk açıklamayı getirecek neofonksiyonalist teoriye temel oluşturmuştur.

Avrupa bütünleşmesini açıklayan çalışmalar çoğunlukla neofonksiyonalist ve intergovermentalist yaklaşımların karşılaştırılmasıyla elde edilmiştir. Neofonksiyonalist teori 1950'lerden 1960'ların başına kadar geçen süreçteki olayları tam olarak açıklayabilmiş olsa da, müteakip yıllardaki olaylar bu teoride bir takım eksiklikleri ortaya çıkarmış ve intergovermentalist açıklamaların yükselişini sağlamıştır. Başlangıçta bu iki teori ile açıklanan Avrupa bütünleşmesi için daha sonra çeşitli karşıt yaklaşımlar da ortaya atılmıştır. Bunların arasında önemli

[18] Ian Bache ve Stephen George, **Politics In the European Union**, New York: Oxford University Press, Second Edition, 2006, s.4
[19] Bache ve George, a.g.e., s.4
[20] Karl Deutsch, **Political Community and Nort Atlantic Area International Organisation in the Light of Historical Experience**, Princeton:Princeton University Press, 1957,s.5
[21] Bache ve George, a.g.e., s.5

olanlardan bir diğeri de supranasyonalizmdir. Bu yaklaşımların Avrupa bütünleşmesine ve nihayetinde AB dış politikasına getirdiği açıklamaları anlayabilmek için daha detaylı olarak incelenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

1.3.1. Neofonksiyonalizm

Ernest Hass tarafından ortaya atılan neofonksiyonalist teorinin diğer önemli savunucuları Leon Lindberg ve Phillippe Schmitter'dir. Bu teorinin ana fikri tek bir sektörden başlayacak bütünleşmenin kademeli olarak ilerleyerek önce ekonomik sonra da siyasal bütünleşmeyi doğuracağı fikridir.

Noefonsiyonalist teori klasik realizmin aksine çoğulculuğu esas alan bir teoridir. Uluslararası arenada egemen devletler bir bütün olarak aktör kabul edilmedikleri gibi uluslararası arenanın tek aktörü olmadıkları fikri savunulmaktadır. Neofonsiyonalism ülkelerin komşuları ile aralarındaki problemlerin çözümü için yeni teknikler elde etmek dururken nasıl ya da neden gönüllü olarak birbirleriyle birleşip, karışıp egemenlik vasıflarını yitirdiklerini açıklamaya çalışmaktadır. Bu konuda neofonsiyonalistlerin dört ana argümanı vardır;[22]

- Devlet kavramı realistlerin iddia ettiklerinden çok daha karmaşık bir içeriğe sahiptir,
- Çıkar gruplarının ya da brokratik aktörlerin faaliyetleri iç politika alanıyla sınırlandırılamaz,
- Devlet dışı aktörler uluslararası politikalar için önemlidir,
- Avrupa bütünleşmesi yayılma (spillover) sayesinde geliştirilmiştir.

Buradaki yayılma kavramı, bütünleşme sürecindeki aktörlerin belli sektörlerde sağladıkları bütünleşmeyi diğer sektörlere de yayma eğilimini ifade etmektedir. Örneğin AB'de kömür ve çelik alanında kurulan ortaklık yayılma etkisiyle nükleer enerji alanına da genişletilmiştir. Fonsiyonel alandaki bu yayılma modeli politik alana da uygulanmış ve Avrupa bütünleşmesini açıklamak için kullanılmıştır.

Realistlerin aksine neofonksiyonalistler devletlerin uluslararası faaliyetlerinin çoğulcu bir sürecin sonucu olarak ortaya çıktığını savunmaktadır. Buna göre devletlerin kararları brokratik aktörlerin ve çıkar çevrelerinin baskılarından etkilenmektedir. O halde farklı çevrelerin hükümetler üzerindeki baskılarının şiddeti

[22] Ernest Haas, **The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces**, Stanford: Stanford University Press, Second Edition,1968, s.61

ve doğrultusu doğru olarak analiz edilirse, hükümetlerin uluslararası ilişkilerdeki davranışları hakkında tahminlerde bulunulabilir.[23]

Neofonsiyonalistler çok uluslu şirketler gibi devlet dışı aktörlerin de uluslararası siyaset için önemli olduklarını ortaya koymaktadır. Neofonsiyonalistlere göre en önemli devlet dışı aktör Avrupa Birliği Komisyonu'dur. Komisyonun, ulusal hükümetlerin isteksiz tavırlarına rağmen Avrupa bütünleşme sürecini geliştirmek adına, ulusal hükemetler üzerindeki hem iç hem de dış baskıları manipule edebilen eşsiz bir yapıya sahip olduğuna inanılmaktadır.

Haas'a göre siyasi bütünleşmenin itici gücü siyasi elitlerin şahsi menfaatleridir. Sıradan Avrupalılar bölgesel topluluğun geliştirilmesinin ana yaratıcıları değildir. Topululuğun şekillenme süreci esas olarak ulusal düzeyde teşkil edilmiş belli çıkarlara ve hedeflere yönelik gruplar tarafından yönlendirilmiştir. Bu gruplar karlarını artırmak için ulusüstü araçları kullanarak amaçlarını birleştirmektedir.[24]

Neofonsiyonalist teori 50'li yıllarda AKÇT'yi ve AT'ye dönüşümü açıklamak için gerekli tüm argümanlara sahiptir. Ancak 1960'lı yıllarda yavaş yavaş etkinliğini yitirmeye başlamıştır. O dönemde özellikle Fransa'da DeGaulle'ün tutumu ulusal hükümetlerin tüm çıkar çevrelerinin baskılarına karşın halen güçlü olduğunu ispatlamıştır. Günümüzde de AB'ye üye hükümetler tarafından ulusüstü yapı dışında bırakılan ortak dış politikanın, ulusüstü bütünleşmeyi ön plana çıkaran neofonksiyonalist yaklaşımla açıklanması mümkün değildir.

1.3.2. İntergovermentalizm

Intergovermentalist teori, neofonksiyonalist teoriye karşı Stanley Hoffmann tarafından ortaya atılmıştır. Bu teori devletin rolü, özellikle de devletin hükümetinin uluslararası ilişkilerdeki yeri konusunda realizme yakın bir duruşa sahiptir ve üç ana konuda neofonksiyonalizmi eleştirir;

- Avrupa bütünleşmesi küresel düzeyde ele alınması gereken bir konudur ve bölgesel bütünleşme, uluslararası küresel sistemin gelişiminin yanlızca bir yönüdür. Neofonksiyonalistler değiştirilemez bir bütünleşme süreci kehanetinde bulunmuşlar ve uluslararası arka plandaki durumun sabit kaldığı varsayılmıştır. Ancak uluslararası dinamikleri gözardı etmişlerdir.

[23] Haas, a.g.e., s.34
[24] Bache ve George, a.g.e., s.10

- Ulusal hükümetler Avrupa bütünleşmesinin en güçlü ve yegane aktörleridir. Hükümetler kendi ulusal çıkarlarını korumak ve iyileştirmek kaygısı ile Avrupa bütünleşmesinin doğasını ve adımlarını kontrol ederler.
- Ulusal çıkarların çatıştığı durumlarda hükümetler fonksiyonel sektörlerde yakın bütünleşmeyi kabul edebilirlerse de, bu bütünleşme süreci ulusal güvenlik ve savunma gibi önemli konulara yayılamaz.[25]

Hoffmann hükümetlerin, elit çıkar grupları tarafından bütünleşme yönünde baskı altına alındığı ve yönlendirildiği konusundaki neofonksiyonalist görüşe karşıdır. Ancak Hoffmann'ın görüşleri devletin tek başına rasyonel bir aktör olarak davranması konusunda klasik realizmden ayrılmaktadır. Hoffmann ulusal hükümetler dışındaki aktörlerin bütünleşmede bir rol oynadığının farkına varmıştır. Sosyal ve bölgesel politikalar gibi daha az önemli olan alanlarda çıkar çevreleri hükümetin eylemlerini etkilemektedir. Bu etki yanlız bununla da sınırlı değildir. Hükümet yetkilileri özellikle ekonomik konularda ve seçimle ilgili konularda da bu etkiyi hissetmektedir.[26]

Hoffmann'a göre ulusal hükümetler önemli kararların ana hakemleridir. Devletlerin hükümetleri iki nedenden dolayı eşsiz güce sahiptir. Birincisi yasal egemenliğe sahiptirler, ikincisi bütünleşme sürecinde demokratik olarak seçilmiş olduklarından siyasi meşruluğa sahiptirler. Bu bakış açısı ile supranasyonal kurumların yükselişi, hükümetlerin bu durumun kendi çıkarlarına olduğuna inanmasıyla alakalıdır. [27]

Hoffmann'ın görüşüne göre ulusal hükümetler neofonksiyonalist teoriye nazaran Avrupa entegrasyonunda daha fazla otonomiye sahiptirler. Bu sebeple bütünleşme süreci büyük ölçüde hükümetler arası bir süreçtir ve hükümetlerin gitmesine izin verdiği yere kadar gidecektir. Aynı zamanda Hoffmann Avrupa bütünleşmesinin uluslararası politikadaki gelişimin yanlızca bir yüzü olduğu gerçeğine dikkat çekmiştir. Bu anlayış hükümetlerin otonomileri görüşünü sınırlamaktadır. Yani hükümetlerin gücü, realist teoride olduğu gibi dış gerilimlerin izin verdiği limitlerle sınırlıdır. Devlet yegane bağımsız aktör olarak görünse de, hükümetler dünya sistemi içindeki durumları nisbetinde bağımsızdır.

---

[25] Bache ve George, a.g.e., s.12
[26] Stanley Hoffmann, "The European Process at Atlantic Crosspurposes", **Journal of Common Market Studies**, 1964, vol. 3, s.89
[27] Bache ve George, a.g.e., s.13

Günümüzde Avrupa bütünleşmesinin geldiği duruma bakacak olursak hükümetlerin tek başına Intergovermentalist yaklaşımın benimsediği ölçüde sınırsız ve egemen tek güç olmadığını görürüz. Devletlerin dış politikalarının sadece hükümetler tarafından yönlendirildiği yaklaşımı ise konuya olduğundan daha basit bir açıklama getirmektedir. Diğer taraftan Avrupa dış politikası her ne kadar hükümetlerarası düzeyde olsa da demokrasi ve insan hakları gibi ortak değerleri de belli ölçüde esas aldığı unutulmamalıdır.

1.3.3. Liberal İntergovermentalizm

Andrew Moravcsik, liberal intergovermentalizm yaklaşımı ile AT'ye intergovermantelistlerden daha ileri ve daha özenli bir açıklama getirmeye çalışmıştır. Hoffmann'a benzer şekilde neofonksiyonalistlerin Avrupa bütünleşmesine getirdiği açıklamaya eleştiriler yöneltmiştir. Bunlardan üçü şöyledir;

- Avrupa bütünleşmesi teorisi uluslararası karşılıklı bağımlılığa ulusal tepkileri konu alan daha genel teorilerle desteklenmelidir,
- Ortak politik tepkilerdeki gelişim, kurumsal yetkilerin transferi kadar önemle incelenmelidir,
- Nedensellik üzerine kurulu teoriler bu anlayışla yetersizdir. AB'nin siyaset yapmasını anlamak için birden fazla teoriye ihtiyaç vardır.[28]

Moravcsik, Hoffmann'a benzer şekilde devleti rasyonel aktör varsaymaktadır. Buna göre ulusal hükümetler iki bölümden oluşan bir oyun oynamaktadır. İç siyasi süreç hükümetlerin ulusal çıkarlarını tanımlamalarını sağlamaktadır. Bu ilk bölümü oluşturmakta ve hükümetlerin uluslararası politikadaki görüşmelerinde dikkate alınmaktadır.

Bu yaklaşım Hoffmann'ın iç politikanın rolü hakkında eksik kalan tarafını tamamlamakla beraber bazı kusurları da vardır. Çünkü Moravcsik'in liberal görüşü çağrıştıran iç politika yaklaşımı neofonsiyonalistlerle aynıdır ve plüralist temel üzerine kuruludur. Moravcsik'e göre hükümetin iç politikada tercihlerinin başlıca kaynağı ülke içi ekonomik çıkarlar arasındaki dengedir.

Moravcsik'in Avrupa bütünleşmesi konusundaki iddiaları şunlardır;

- Avrupa'nın lehine ana tercihler supranasyonal organizasyonların değil, ulusal hükümetlerin tercihlerini yansıtmaktadır,

[28] Andrew Moravcsik, "Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovermentalism Approach", **Journal of Common Market Studies**, sayı 31, s.478

- Bu ulusal tercihler, siyasilerin eğilimlerinden ya da ulusal stratejik güvenlik kaygılarından çok ülkelerin iç ekonomik çıkar dengelerinden etkilenmektedir.
- Çeşitli görüşmelerin sonuçları devletlerin göreceli pazarlık güçlerinin yansımasıdır. Supranasyonal kurumda karar alıcı otoritenin temsili, federalist düşünceden ya da uluslararası organizasyonların etkinliğine olan inançtan çok hükümetlerin ulusal menfaatlerinin temsilini yansıtmaktadır.[29]

Ancak günümüzde durum farklıdır. Supranasyonal yapı içerisinde ulusal tercihler çok açık şekilde tanımlanmamakta ve çok kuvvetli şekilde savunulamamaktadır. Bunun yanında dış politika tercihlerinde halen güvenlik faktörü ekonomik çıkarların önünde yeralmaktadır.

1.3.4. Supranasyonalizm

Intergovermentalizme karşı supranasyonalizmin savunulduğu tartışmaların başında Wayne Sandholtz ve Alec Stone Sweet'in başını çektiği bir grup akademisyen vardır. Supranasyonalist yaklaşım Karl Deutsch'un transactionalizmini temel almaktadır ve her ne kadar yazarların kendileri neofonksiyonalizm orjinine yakın olduklarını söyleseler de AB için institutionalizme başvurmaktadırlar.[30]

Bu yaklaşıma göre eğer AB bir uluslararası rejim olarak analiz edilecekse tek bir rejim olarak düşünülmemeli, farklı siyasi alanlardaki bir dizi rejimden oluştuğu kabul edilmelidir. Bu yüzden yazar supranasynalizmin farklı siyasi alanlar içinde varolan farklı seviyelerini açıklayabilmelidir. Bu yaklaşımın üç ana elementi;[31]

- Uluslararası toplumun gelişimi,
- Supranasyonal organizasyonların özerklik kapasitelerini arttırarak ortak gündemi kovalamaktaki rolü,
- Uluslararası politikaları belirleme problemini çözmek için Avrupa kanun yapıcılığı üzerine odaklanmaktır.

Deutsch'ın belirttiği ve Sweet ile Sandholtz'un da katıldığı gibi ulusal sınırlar arasındaki karşılıklı hareketlilik giderek artmaktadır. Bu sayede bir belirli aktörlerin oluşturduğu supranasyonel bir toplum meydana çıkmaktadır.[32] Bu aktörler karşılıklı eylemlerini düzenleyen kuralların yapısının supranasyonel düzeyde olmasını tercih

[29] Bache ve George, a.g.e., s.15
[30] Bache ve George, a.g.e., s.15
[31] Wayne Sandholtz, "The Emergence of Supranational Telecommunication Regime", **in European Integration and Supranational Governance**, Sandholtz and Sweet(ed.), Oxford: Oxford University Press, 1998, s.135
[32] Bache ve George, a.g.e., s.16

etmektedir çünkü ulusal temele dayalı kurallar onlar için engeller oluşturabilmektedir. Örneğin farklı ülkelerde faaliyet gösteren şirketler farklı ülkelerin kurallarına uyacak olursa bu durum onlara faaliyetleri için ek maaliyetler getirecektir. Aynı sektörde faaliyet gösteren şirketlerin birleşmesi ise maliyetleri düşürecektir.

Sweet ve Sandholtz'a göre kanunların supranasyonel düzeyde oluşturulması, bu kanunla düzenlenen sektörün Avrupalılaşması demektir. Bu ise ancak sektörün AB seviyesinde düzenlenmesi ile olabilir. Ancak öncelikle yapılması gereken siyasi alanın Avrupalılaştırılmasıdır. Yazarlara göre supranasyonel rejimin pekiştirilmesi ile Avrupa kanunları ortaya çıkacaktır. Kurallar zamanla daha net hale geldiğinde ise üye devletlerin bireysel arzularından uzaklaşacak ve farklı hedeflere yönlendirilmeleri zorlaşacaktır.[33]

Ancak bu yaklaşım da Avrupa bütünleşmesini ve dış politikasını açıklamakta eksik kalmıştır. Avrupa bütünleşmesi supranasyonel aktörlerin etkisi ile gerçekleşmiş değildir. Örneğin CFSP'de yapı hükümetler arasıdır ve supranasyonel kurumların resmi güçleri sınırlıdır. Dış politika süreci de salt diplomatik münazaralardan daha fazlasını barındırmaktadır.

Görüldüğü Avrupa bütünleşmesini açıklamak için öne sürülen yaklaşımlardan hiç biri Avrupa dış politikasının tüm yönleriyle (üç parçadan oluşan) açıklayabilecek yeterliliğe tek başına sahip değildir. Bu sebeple Ülger'in de belirttiği gibi AB dış politikasının belki de en zayıf yönü teori oluşturmakta yaşanan güçlüktür.[34] Ancak Avrupa dış politikasını açıklamaya en müsait yaklaşım yine klasik uluslararası ilişkiler teorisi yani realist teoridir.

1.3.5. Realizm

Amerikan merkezli bir yaklaşım olan realizmin temeli Machiavelli ve Hobbes'a dayanmaktadır. Politikanın güç mücadelesi olarak tanımlandığı realist teoriye göre uluslararası politikayı anlamak için güç mücadelesinden doğan çatışma kavramına bakmak gerekir. Realist bakış açısı ile savaşlar ve devrimci ayaklanmalar uluslararası politikanın esas gündemini oluşturmaktadır. Realistler tarafından güvenlik konuları

[33] Sandholtz, a.g.e., s.141
[34] Ülger, "Avrupa Birliğinde Siyasal Bütünleşme", s.34

yüksek politika olarak görülürken, ekonomik politikalar alçak politika olarak görülmektedir.[35]

Realist teoriye göre dış politik ortamı şu şekilde tanımlamak mümkündür;[36]

- Uluslararası sistem anarşik bir karakter taşımaktadır
- Uluslararası sistemde devletler ve hükümetler temel karar verici konumundadır,
- Devletler ve hükümetler bakımından güvenlik dış politikanın merkezinde yeralmaktadır.
- Dış politikada en önemli amaç güç dengesini korumaktır.

Realist yaklaşıma göre uluslararası sistemde merkezi bir otorite yoktur. Uluslararası bir kural koyucu bulunmadığından sistem anarşiktir ve devletler kendi güvenliklerini korumak zorundadırlar. Devletlerin en büyük amacı bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini korumaktır. Bu yaklaşıma göre devletlerin dış politikalarını belirlerken dikkate aldıkları en önemli unsur ise ulusal güçleridir. Ulusal güç milli benlik, diplomasi kalitesi gibi soyut öğeler ile coğrafi konum, askeri kapasite gibi somut güçlerin toplamından oluşmaktadır.[37]

Avrupa bütünleşmesi örneğinde olduğu gibi realist teoride ülkeler riskin yüksek olduğu uluslararası sistemde ulusal hedeflerini gerçekleştirmek için birbirleri ile işbirliği yapmaktadırlar. Ancak uluslararası sistemin ana aktörleri devletlerdir. Uluslararası sistemde her ne kadar anlaşma, sözleşme, bölgesel oluşum gibi değişik yapılar altında işbirliğine gidilse de bu durum sistemin devletlere dayalı klasik yapısını değiştirememiştir. AB örneğinde de ulusal amaçları gerçekleştirmek için kurulan birliğin hükümranlık yetkisini ortadan kaldırmadığı görülmektedir. Bütünleşmenin boyutları ne kadar ilerlerse ilerlesin Avrupalı devletler dış politika, güvenlik ve savunma gibi alanlarda karar verme yetkilerini halen tekellerinde tutmaktadır.[38]

Diğer bir önemli argüman ise güvenlik konusudur. Realist yaklaşıma göre devletlerin öncelikli hedefi olan güvenlik, AB örneğinde de yüksek öneme sahiptir. İleriki bölümlerde de ayrıntılı olarak değişen anlamıyla inceleyeceğimiz güvenlik

---

[35] George Lopez ve Michael Stohl, **International Relations: Contemporary Theory and Practice**, Washington: Congressional Quarterly Inc., 1989, s.9
[36] Ülger, "Avrupa Birliğinde Siyasal Bütünleşme", s.43
[37] Mehmet Gönlübol, **Uluslararası Politika: İlkeler,Kavramlar, Kurumlar**, Ankara: S Yayınları, 1983, s.95
[38] Ülger, "Avrupa Birliğinde Siyasal Bütünleşme", s.44

kavramının, AB üyesi ülkeler için dış politikanın birinci önceliği olduğu ve başlangıçtan bugüne Avrupa bütünleşmesini tetikleyici en önemli etkenlerden biri durumunda bulunduğu bilinmektedir.

Realist yaklaşımın önem verdiği konulardan bir diğeri olan güç dengesini koruma önceliği, AB'nin bugüne kadar hem Avrupa içinde hem uluslararası düzeyde titizlikle üzerinde durduğu bir konudur. AB'nin Soğuk Savaş boyunca bir taraftan içerisindeki Fransa-Almanya ya da Kuzey Avrupa-Güney Avrupa dengesini, diğer taraftan ABD-SSCB dengesini korumaya yönelik politikaları bunun açık göstergesidir.[39]

Bu önemli argümanlardan hareketle AB'nin dış politikasının realist teori ile açıklanmaya daha müsait olduğunu savunabiliriz. Bu çalışmada ele alınan AB'nin Ortadoğu Politikası;

- Kuzey-Güney arasındaki güç dengesini tesis etme amacını gütmesi,
- Güvenlik kaygılarını ön planda tutması,
- Çoğunlukla Avrupalı devletlerin bireysel çabaları doğrultusunda şekillenmesi

nedenlerinden dolayı realist teori ile açıklanmaktadır.

1.4. Bölgecilik Yaklaşımı ve Ortadoğu Politikası

AB'nin dış politikasının ne anlama geldiğini açıkladıktan sonra Ortadoğu politikasından ne anlamamız gerektiğini açıklamaya ihtiyaç vardır. AB'nin dünyanın belli bir bölgesinde bulunan ülkeleri bir bütün olarak ele alma ve politikalarını bölgenin bütününe yönelik olarak uygulama eğilimi Avrupa Toplulukları'nın kuruluş aşamasına dayanmaktadır. Batı Avrupa'lı uluslar AT'nin kuruluşundan itibaren bölgesel işbirliği fikrini ve bölgesel organizasyonları desteklemiştir.[40] Soğuk Savaşın sona ermesinden itibaren ise Birlik bölgecilik yaklaşımını geliştirmiş ve ivmelendirmiştir.

AB'nin bölgesel dış politikaları tercih etmesinin nedeni kimi yazarlara göre, bu ülkeleri birbirleriyle iş birliği yapmak için teşvik etmektir.[41] Bölgesel stratejiler doğrultusunda oluşturulan bölgesel yardım programları ve anlaşmalar genelde çok taraflı yapıya sahip olduğundan bölge ülkelerini biraraya getirmekte, AB ile bölge ülkeleri arasında olduğu kadar bölge ülkelerinin kendi arasında da dialog imkanı

[39] Ülger, "Avrupa Birliğinde Siyasal Bütünleşme", s.45
[40] Karen Smith, **European Union Foreign Policy in a Changing World**, 2nd edition, Oxford: Blackwell Publishing, 2004, s.69
[41] Smith, a.g.e., s.70

sunmakta, karşılıklı anlayış ve hoşgörü kültürünü geliştirmektedir. Bazı yazarlar ise AB'nin hedefinin bölgelere yönelik politikalar geliştirmekten öte bölgeler yaratmak olduğunu iddia etmektedir. Buna göre AB kural koyucu bir güçtür ve kendine özel hedef seçtiği bölgelerde yeni bölgesel kimlikler inşa etmeye çalışmaktadır.[42] Diğer bir grup yazarlar ise AB'nin bölgesel politikalarını, kendi sistemini ihraç etme çabası olarak görmektedir. [43]

Bu görüşler ışığında AB'nin Ortadoğu politikası, yukarıda ayrıntılı olarak açıklanan jeokültürel anlamıyla Ortadoğu bölgesinin bütününe yönelik olarak uygulanan ortak politikaları ifade etmektedir.

2. AB'NİN ORTADOĞU POLİTİKASININ NEDENLERİ

Ortadoğu'nun Avrupa için birinci dereceden önem arz eden bölge konumunda olmasının iki temel sebebi mevcuttur. Birinci neden, başta Fransa ve İngiltere olmak üzere AB üyesi bazı ülkelerinin Ortadoğu ile sömürgecilik döneminden gelen bağlarının olmasıdır. Bu bağlar bazı durumlarda AB'ye karşı aşırı milliyetçi tepkilerin ortaya çıkmasını sağlarken aynı zaman da kültürel, sosyal ve ekonomik ilişkilere de temel teşkil etmektedir.[44] İkinci neden ise güvenliktir. İletişim imkanlarının ve teknolojinin baş döndürücü bir hızla değiştiği günümüz dünyasında coğraya herşeye rağmen önemini korumaktadır. Avrupa coğrafi yakınlık nedeniyle güvenlik yönünden Ortadoğu ile sürekli ve güçlü bir etkileşim durumundadır. Ortadoğu'daki sosyal problemler, istikrarsızlıklar, ekonomik sıkıntılar, Avrupa'ya göç, terör, organize suç gibi çıktılarla geri dönmektedir.

2.1. Tarihi Bağlar

Ortadoğu, yazının bulunmasından günümüze kadar geçen zaman içinde, insan oğlunun meydana getirdiği hemen hemen bütütün medeniyetlerin ya çıkış noktası olmuş ya da diğer bölgelerde gelişen medeniyetlerin genişlemesinde kavşak noktası görevi üstlenmiştir. Bölgenin doğu-batı arasında geçiş noktası niteliği taşıması, tarih boyunca sadece ticari malların değil aynı zamanda kültürlerin, inançların ve

[42] Federica Bicchi, "The European Origins of Euro-Medaterranean Practice",University of California European Studies Institute,**Working Paper** No:040612, Temmuz 2004, s.4
[43] Smith, a.g.e., s.70
[44] Geard Nonneman, "The Three Environments of Middle East Foreign Policy Making and Relations with Europe", **in Analyzing Middle East Foreign Policies and the Relationship with Europe**, Geard Nonneman(ed.), London :Routledge, 2005, s.29

medeniyetlerin de kavşağı haline gelmesine sebep olmuştur.[45] Bu sebeple Ortadoğu, küresel hakimiyet kurmaya çalışan tüm medeniyetlerin en önemli hedefi olagelmiştir.

Ortadoğu'ya hakim olmaya çalışan bu medeniyetlerin dış müdahaleleri ve iç gelişmelerin oluşturduğu etkileşim bölgenin sürekli dinamik bir yapıya sahip olmasına neden olmuştur. Savaşlar, göçler, ticari faaliyetlerin yoğunluğu gibi sebeplerle bölge yakın geçmişe kadar dünyanın merkezi konumunda olmuştur.

Tüm medeniyetlerin kalıntılarını taşıyan Ortadoğu'nun, yaşanılan bu gelişmeler sayesinde kültürel bakımdan kazandığı zenginlikler yanında, bu çok kültürlü, çok dinli, kozmopolit yapısı sayesinde ortaya çıkan ve dış etkenlerin müdahaleleri sebebiyle artarak kronikleşen problemleri, günümüze kadar varlığını korumuş ve bölgeyi, tüm dünyanın kaygı ile baktığı ve sürekli çatışma potansiyeli taşıyan bir yer haline getirmiştir.

Avrupa'nın bölgeye ilgisi çok eskilere dayanmakla birlikte 19.yy'da kendisini belirgin olarak hissettirmeye başlamış, bölgeye egemen olmaya çalışan Avrupalı güçler, kimi zaman güç kullanarak kimi zaman ise diplomatik yollarla bölgeye hakim olmaya çalışmışlardır. İlk olarak Napolyon, Hint yolunu kontrol altına almak için Mısır üzerinden Ortadoğu'ya hakim olmaya çalışmış ancak karşılaştığı güçlü direnişe dayanamayarak geri çekilmiştir. Sanayi Devrimi'nin tamamlanması ile bölge sadece geçiş noktası değil, aynı zamanda vazgeçilmez bir hammadde kaynağı ve yüksek tüketim potansiyeline sahip bir pazar niteliği kazanmıştır. Bu sayede de bölge yeni bir boyutta, yani jeoekonomik anlamda da önemli hale gelmiş ve bölge üzerindeki rekabetin şiddeti artmıştır.

Bu dönemde Ortadoğu, İngiltere, Fransa, Almanya ve Rusya'nın bölge üzerindeki çıkar çatışmalarına bir çözüm bulmak amacıyla formülize ettikleri "Şark Meselesi" adı altında diplomatik, askeri, siyasi ve kültürel saldırıların etkisi altında kalmıştır.[46] Kökeni 18.yy'ın sonlarına dayanmakla birlikte en yoğun olarak o dönemlerde etkisini gösteren Şarkiyatçılık, yani kaba tabirle batının doğuya şekil verme çalışmaları en çok Ortadoğu bölgesini etkilemiştir. Said'e göre "Batının Doğu hakkında saptamalar yaparak, ona ilişkin görüşlerini meşrulaştırarak, onu betimleyerek, öğreterek, oraya yerleşerek, onu yöneterek, Doğu'ya egemen olmak,

[45] Davutoğlu,a.g.e., s.130
[46] Davutoğlu, a.g.e., s.134

yeniden yapılandırmak üzere geliştirdiği bu disiplin"[47], etkilerini günümüze kadar göstermiş ve bölge üzerinde derin sosyal ve kültürel yaralar bırakmıştır. Sıcak denizlere inmek isteyen Rusya, sömürgeleriyle olan bağlarını garanti altına almak isteyen İngiltere, bu mücadele içinde yeni sömürgeler elde etme amacını güden Fransa ve Berlin-Bağdat paktıyla bölgede siyasi atılımlar peşinde olan Almanya, Osmanlı üzerinden Ortadoğu'ya hükmetme çabası içine girmişlerdir.

Osmanlı devletinin Birinci Dünya Savaşı sonucu parçalanmasıyla İngiltere bölgeye Fransa ile birlikte tam anlamıyla egemen olmuştur. İngiltere ve Fransa'nın Birinci Dünya Savaşı'nın ardından bölgeye yerleşmesi Ortadoğu'da ciddi fiziksel ve psikolojik etkiler yaratmıştır. İngiltere ve Fransa gelişigüzel çizildikleri ve günümüze kadar gelen çatışmaların sebebi olarak gösterilen siyasi sınırlarla bölgeyi paylaşarak, hammadde bakımından zengin olan bu topraklarda İkinci Dünya Savaşı'na kadar hüküm sürmüştür. Özellikle sanayi devrimi sonrası Batıda yaşanan enerji ihtiyacı göz önünde bulundurulursa, bölgenin ekonomik kimliğini ifade eden petrolün bulunması, Avrupa için bölgeyi vazgeçilmesi imkansız bir kaynak durumuna getirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası sömürge imparatorlıkları yerini ulus devletlere bırakmıştır. Ortadoğu, bölgede kurulan radikal ve totoriter Arap ulus devletleri, geleneksel ve ılımlı sultanlıklar, bölgenin kaderi üzerinde en önemli aktörlerden biri olacak İsrail ile birlikte yepyeni bir çehre kazanmıştır. Davutoğlu'na göre Avrupa kıtasında yaşanan ve Avrupa'daki anlaşmazlıklardan kaynaklanan her iki dünya savaşının, hatta soğuk savaşın sonuçlarından en çok etkilenen bölge de Ortadoğu olmuştur.

Avrupa'da da aynı zaman diliminde, yani Soğuk Savaşın başladığı yıllarda Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin desteğiyle yeni bir bütünleşme hareketi başlamıştır. Avrupa Toplulukları kurularak, bir taraftan Almanya'nın kontrol altında tutulması ve Sovyetler'in Avrupa'da yayılmasının engellenmesi hedeflenmiş, diğer taraftan iki dünya savaşından da yıkıcı etkilerle çıkan kıtanın bölgesel ekonomik bütünleşme sayesinde bir "refah alanı" haline getirilmesi amaç edinilmiştir. Bu dönemle birlikte Avrupa-Ortadoğu ilişkileri farklı bir boyut kazanmış, Avrupa devletleri çok önemsedikleri bölge ile topluluk seviyesinde de özellikle ekonomik

[47] Edward W.Said, **Şarkiyatçılık**, çev. Berna Ülner, İstanbul: Metis Yayınları,1999, s.13

alanda ilişkiler kurmaya başlamıştır. Bugünkü AB'nin Ortadoğu politikasının ilk adımları da daha o yıllarda atılmıştır.

2.2. Güvenlik

2.2.1. Güvenlik Kavramı

Robert Schuman'ın 09 Mayıs 1950 tarihindeki ünlü konuşmasında dediği gibi "Dünya barışı, onu tehdit eden tehlikelerle orantılı düzeyde yaratıcı çabalar oluşturulmaksızın kendini koruyamaz".[48] Avrupa'nın tanıklık ettiği iki dünya savaşının yıkıcı etkilerinden sonra, Avrupalı siyasetçiler olası savaşları önlemek için birleşmeye karar vermişlerdir. Bu sayede Avrupa'da bir güvenlik ve refah alanı oluşturması hayata geçirilecektir. Bu sebeple Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AÇKT), Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) gibi bugünkü AB'nin oluşmasına öncülük eden, ekonomi ve güvenlik temellerine dayanan topluluklar kurulmuştur. Bu iki temel, güvenlik ve ekonomi, birbiriyle yakından ilgilidir ve AB'nin sürekliliği için hayati önem taşımaktadır.[49]

Güvenlik kavramı, insanlığın varoluşundan itibaren hem bireysel hem toplumsal çerçevede kullanılan bir kavramdır. Bu haliyle büyük ölçüde bir yaşamsal zorunluluk gibi değerlendirilmektedir. Çocuğun güvenliği, ailenin güvenliği, şirketin güvenliği, devletin güvenliği türünden ele alındığında, bireysel ve toplumsal yaşamın her alanında ciddi bir güvenlik anlayışı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bir birey için güvenlik, çeşitli seviyelerdeki endişe bütününü ifade etmektedir. Bireyler ve devletler, söz konusu endişeler çerçevesinde bir dizi önlem geliştirirler ve yaşamsal faaliyetlerini büyük ölçüde bu önlemler paralelinde yürütürler.[50]

Güvenlik bireyler ve toplumlar için olduğu kadar devletler içinde önemli bir kavramdır. Güvenlik kavramı günümüzde devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen belirleyici unsurların başında gelmektedir. Her devletin sürekli bir güvenlik tesis edebilmek gibi bir amacı olmasının yanında güvenlik kavramının tanımı ve sınırları hakkında görüş birliği bulunmamaktadır. Temel yapısıyla güvenlik "tehlikeden,

---

[48] Avrupa Birliği Komisyonu, "Declaration of 9 May 1950", www.europa.eu/abc/symbols/9-may/decl_en.htm

[49] Kenan Dağcı, "The EU's Middle East Policy and It's Implications to the Region", **Turkish Journal of İnternational Relations**, Vol:6, 2007 İlkbahar-Yaz, s.1

[50] A.Rıza Çağlar, "21. Yüzyılda Güvenlik Kavramı ve Türkiye", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Nisan 2003, s.32

tehditlerden ve endişeden uzak hissetmek" diye tanımlanmaktadır.[51] Bu anlamda güvenlik göreceli bir kavramdır ve objektif olarak değerlendirilememektedir. Bu yüzden güvenlik toplumların algıları ile alakalıdır ve bir insanı güvende yapan şey diğeri için değişebilmektedir. Hiç birşey kesin olarak güvenli ya da güvensiz olarak tanımlanamayacağına göre güvenliğinde net bir tanımı bulunmadığı iddia edilmektedir.

Buzan'a göre güvenlik kendi tanımı ve uygulamaları hakkında çözülemeyen problemler üretir, çünkü başlangıçtan problemin çözümüne kadar deneysel etkenlere karşı çıkan ideolojik elementler içererir. Ole Waever'de benzer çizgide bir yaklaşım belirleyerek, güvenlik kavramını özel bir sosyal içeriğe sahip spesifik bir anlamı olan sosyal yapıda bir kavram olarak tanımlamaktadır.[52]

Akademik çevrelerde yapılan tartışmalardaki deneyimler bugün güvenlikten ne anlamamız gerektiği konusunda bize yardımcı olabilir. Geleneksel güvenlik , Soğuk Savaş'ın sonuna kadar uluslararası ilişkiler analizleri için baskın araç olan realist teoriyi kullanmaktadır. Realist yaklaşıma göre güvenlik gücün bir uzantısı olarak ele alınmaktadır. Güçlü olan devlet kendini güvende hissetmek için bir güvenlik yapılanması (pax) tesis etmektedir.[53] Realist teoriye göre güvenlikle ilgili kaygılar, hiç bir dünya hükümetinin kanunların üstünlüğünü dayatacak ya da karışıklıkları çözebilicek gücünün olmadığı anarşik uluslararası çevreyle alakalıdır. Birinin güvenliğini sağlaması bir korku doğurur ve bu sayede anarşi durumu ortaya çıkar. Devletler güvenliklerini sağlamak için çaba harcamak zorundadır. Realist tanımda yeralan kendine yardım sistemine göre, hiç bir dünya hükümeti başka bir tanesini koruyamaz ve bu yüzden devletler güçlü olmak için birbirlerine karşı mücadele etmelidir. Güvenlik sonuçta devleti ilgilendiren fiziksel tehlikeyle ve devletin ayakta kalmasıyla ilişkilidir. Güvenlik realist yaklaşıma göre devletin askeri gücüyle ve onun zorlayıcılık kabiliyetiyle yakından ilgilidir. Güvenliğin geleneksel tanımı "devleti, istikrarını baltalayacak ve devamlılığını tehdit edecek görünür tehditlere

[51] Susanne Lindstrom, "The Changing Nature Of Security: The Euro-Mediterranean Partnership And Nonmilitary Security", **International Mediterranean Studies**, Ekim 2005, s.3
[52] Lindstrom, a.g.e., s.3
[53] Hasret Çomak, "Avrupa Güvenlik Yapılanmasının Yeni Parametreleri ve Türkiye'nin Durumu", hptt://www.bilgesam.org/tr/kuresel-arastirmalar/ab/70-ab-analizler/113-avrupa-guevenlik-yapilanmasinin-yeni-parametreleri-ve-turkiyenin-durumu.html?tmpl=component&print=18page

karşı korumaktır" ve güvenlik " bağımsız bir devlet olarak uluslararası siyasette var olabilmek için temel gereksinimdir".[54]

Güvenlik kavramı hakkında akademisyenlerin ortaya attığı değişik tanımlar da mevcuttur. Güvenliğin tanımını ilk yapan akademisyenlerden biri olan Wolfer'e göre güvenlik, "elde edilen, sahip olunan değerlere karşı tehdidin yok olduğu durum"dur. Baldwin ise güvenliği, "sahip olunan değerlere karşı bir zararın en düşük olduğu hal" olarak tanımlamıştır.[55] Morgenthau güvenliği "uluslararası politikanın ana hedefi" olarak tanımlarken, Waltz "güvenliğin güçten daha önemli konuma geldiğini, gücün daha fazla güvenlik için bir araç olduğunu" iddia etmektedir.[56]

Geleneksel yaklaşımda güvenlik kavramı askeri anlamda ve dar bir çerçevede ele alınmıştır. Üstelik realist yaklaşımın güvenlik ile güç arasında kurduğu ilişki, kendi içerisinde yarattığı çelişki ile içinden çıkılması zor bir durum ortaya çıkarmıştır. Çünkü güç unsurunu kullanarak başkalarının aleyhine bir statüko yaratılması, güvenliğin varlığını tartışmalı hale getirmekte ve "riskin en aşağı düzeye indiği durum" tanımı ile çelişmektedir.[57] Bu konu ile ilgili olarak John Herz, "güvenlik ikilemi" kavramını türeterek, anarşik ortamın ülkeleri kendi başlarının çaresine bakmak zorunda bıraktığını iddia etmiştir. Herz'e göre devletler, kendi güvenliklerini arttırmaya çalıştıkça başka ülkeleri güvensiz hale getirmektedir. Bu durum diğer ülkelerin güvenliklerini tekrar geri kazanmak için daha fazla güçlenmeye çalışmasına sebep olmaktadır. Sonuçta bir ülkenin güvenliğinin diğerinin güvensizliğini doğurduğu bir kısır döngü oluşmaktadır.[58]

Soğuk Savaş döneminde büyük devletler arasındaki askeri rekabet, uluslararası sistemin temel belirleyici özelliğini oluşturduğu için, güvenlik te bu parametreler çerçevesinde ele alınmıştır. Askeri tehdit ve düşman kavramları bu dönemin güvenlik algılamalarının ana unsurları olmuştur. Soğuk Savaş güvenliği devletler arasındaki ilişkilerle ilgilidir ve egemenlik, müttefiklik, devletlerarası görüşmeler, stratejik caydırıcılık ve nükleer konular gibi meselelere odaklanılmıştır. Bu yüzden Soğuk Savaş döneminde iç istikrar, siyasi kurumların meşruluğu, hukukun üstünlüğü ve ekonomik refah gibi konular güvenlik için ikinci dereceden önemlidir.

---

[54] Lindstrom, a.g.e., s.3
[55] David A. Baldwin, "The Concept of Securty", **Review of International Studies**, Vol.23, No.1, 1997, ss.5-26
[56] Kenan Dağcı, "Turkey's New Geopolitical Imagination and EU Membership", **in Rethinking Turkey-EU Relations**, Kenan Dağcı(ed.), Münster: MV-Wissenschaft, 2007, s.39
[57] Çomak, a.g.e., hptt://www.bilgesam.org...
[58] Lindstrom, a.g.e., s.3

Soğuk Savaş dönemindeki güvenlik algılamalarında zaman zaman farklı sesler de çıkmıştır. Örneğin 1975 Helsinki Nihai Senedi, güvenliğin birçok dahili, toplumsal ve ekonomik yüzü olduğunu ve sadece harici ve askeri bir konu olmadığını iddia etmektedir. Ancak bu geniş tanım II. Dünya Savaşı'ndan sonraki güvenlik stratejilerinin çoğunda kullanılan anlamdaki güvenlik değildir. Bu sebeple Doğu Avrupa'da 1953, 1956, 1968, 1970, 1976 ve hatta 1980 yıllarında meydana gelen sosyal patlamalar, güvenliğin iki blok arasındaki askeri rekabete bağımlı olduğunu temel alan klasik güvenlik anlayışını değiştirememiştir.[59]

Ancak 1980'lerin ortalarından itibaren güvenlik kavramının anlamı ve kapsamı, küresel seviyedeki gelişmelere paralel olarak, önemli değişikliklere uğramıştır. Bu dönemde ortaya çıkan en önemli kavramlar "ortak güvenlik" ve "kapsamlı güvenlik" kavramlarıdır. Ortak güvenlik yaklaşımına göre hiçbir ülke kendi güvenliğini aynı zamanda başkalarının güvenliğini arttırmadan sağlayamaz. Kapsamlı güvenlik ise uluslararası güvenliğe en büyük tehdidin, bireysel olarak ülkelerin kendilerinden değil, ülke içindeki ya da ülkeler arasındaki gelir dağılımı bozuklukları, çevre sorunları, nükleer savaş gibi sebeplerden geleceği varsayımına dayanmaktadır.[60]

En nihayetinde 1980'lerin sonunda Doğu Avrupa başta olmak üzere tüm dünyada, herkesi şaşırtacak kadar hızlı bir demokratikleşme sürecine girilmiştir. İnsan, güvenlik algılamasında nesne rolünden özne rolüne kaymaya başlamıştır. Avrupa'nın istikrarsızlık kaynakları, NATO ve Varşova Paktı arasındaki askeri rekabetten çok Doğu Avrupa'da yaşanan iç gelişmelere kaymıştır. BM Genel Kurulu'nun 1987 yılındaki Silahsızlanma ve Kalkınma Konferansı'nda yaptığı güvenlik tanımı şu şekildedir; "Güvenlik, tüm uluslar için başta gelen bir önceliktir. Güvenlik, aynı zamanda hem silahsızlanma, hem de kalkınma için temel oluşturmaktadır. Güvenliğin sadece askeri yönü yoktur; aynı zamanda siyasi, ekonomik, insani ve çevresel boyutları bulunmaktadır.[61]

2.2.2. Değişen Güvenlik Algılaması

Soğuk Savaş döneminde Avrupa, Avrupa Topluluğu'na üye ülkeler arasında ekonomik bütünleşmesini derinleştirmiş ve NATO sayesinde güvenliğini garanti altına almıştır. Fakat Sovyet sonrası dönemde, devletlerin ya da bölgesel

[59] Jan Zielonka ,"Europe's Security: A Great Confusion", **International Affairs**, vol.67, Ocak 1991,s.128
[60] Çomak, a.g.e., hptt://www.bilgesam.org...
[61] Çomak, a.g.e., hptt://www.bilgesam.org...

birlikteliklerin kendi çıkarları doğrultusunda farklı politikalar peşinde koşmaya başlaması açık bir şekilde görülmeye başlanmıştır.[62] Bu gelişme uluslararası politikada yeni bir dönemin açılmasını sağlamıştır. Bu yeni dönem Avrupalı ulusal karar mekanizmalarının düşünce yapılarını temelden değiştirmiş ve Avrupa çapında bazı gelişmelere sebep olmuştur. Bu gelişmelerden en önemlisi Masstricht Antlaşması (1992) ile üç sütunlu yapısıyla (Avrupa Toplulukları, Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası, Adalet ve İçişleri) AB'nin kurulması olmuştur. AB'nin kurulmasıyla birlikte derinleşme ve genişleme süreçleri hızlandırılmıştır.

Günümüzde AB, 27 üyesi ile bir güvenlik ve refah alanı oluşturma hedefini kısmen başarmıştır. AKÇT'nin kurulduğu 1951'den bu yana AB üyesi ülkeler arasında bir savaş yaşanmamıştır. Fakat bu huzur ortamının devamı için en önemli ön şart güvenliktir. Avrupa Birliği Güvenlik Çalışmaları Enstitüsü'nün 2003 yılında hazırladığı "Daha İyi Bir Dünya İçin Güvenli Avrupa" isimli raporda da güvenliğin sürdürülebilir kalkınma için ilk şart olarak görüldüğü açık şekilde ifade edilmektedir.[63] Güvenlik kavramı özellikle Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra büyük bir değişime uğramış, kapsamı oldukça genişlemiş ve derinleşmiştir. Buna paralel olarak Avrupa güvenliği ve güvenliğin Ortadoğu ile bağlantısı da çok yönlü ve karmaşık bir yapıya bürünmüştür.

Sovyetler'in çöküşüyle Avrupa'nın, özelliklede Almanya'nın bölünmüşlüğü sona ermiş, Sovyetler'in nükleer ve konvansiyonel güçlerinde önemli derecede azalma olmuştur. Bunun paralelelinde saldırganlık doktrini ile beraber saldırgan ideoloji de terk edilmiştir. Ancak Sovyetler'in çöküşü aynı zamanda tamamen yeni bir Avrupa yaratmıştır ki artık eski güvenlik anlayışı ve konseptinin modası da geçmişte kalmış ve yeni bir oluşum başlamıştır. Bir analize göre Avrupa, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle düşmanına göre daha büyük bir boşluğa düşmüştür, çünkü kendisine 1945'ten beri yol gösteren klavuzunu kaybetmiştir.[64]

1990'ların başında dünyada yaşanan gelişmeleri dikkate alarak, Soğuk Savaş'ın iki sembolünden biri NATO dahi güvenlik konseptini değiştirmeye karar vermiştir. NATO, güvenlik konseptinin yeniden tanımlaması gerektiğini farkederek Londra Deklarasyonu ile müttefikleri arasındaki siyasi ve askeri ilişkileri düzenlemek için

[62] Dağcı, "The EU's Middle East Policy and It's Implications to the Region", s.1
[63] The European Union Institute for Security Studies, **A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy**, Brussels, Aralık 2003, s.19
[64] Zeilonka, a.g.e., s.1

yeni bir yol seçmiştir. NATO Genel Sekreteri'ne göre "NATO, en iyi güvenliğin doğusunda özgür demokratik ve başarılı devletlerin kurulmasıyla mümkün olabilceğine olan derin inancına bağlı olarak bu ülkelere kendi içerisinde yer verebilir". Diğer bir değişle yeni güvenlik düzeni sadece askeri duruma bağlı olarak değil, demokratik ilerlemeye ve ekonomik gelişime bağlı olarak şekillenecektir.[65]

Soğuk Savaş dönemi "hard security" konularına yoğunlaşırken, Soğuk Savaş sonrası periyotta " soft security" konuları daha çok önem kazanmıştır. Hard security genelde askeri konularla ilgili iken, soft security sosyal, siyasal, çevresel ve ekonomik meselelerle ilgilidir. [66] Bu konular askeri karakter içermese de güvenlik tehditlerinin ortaya çıkmasına dolaylı olarak neden olmaktadır. Bu yüzden bu tehditlerle askeri araçlarla etkili olarak mücadele edilememektedir Bu tehditlere, yıkıcı askeri tehditler haline gelme olanağı tanımamak için üzerlerine eğilmek ve önleyici tedbirler almak gerekmektedir. Avrupa günümüzde giderek artan şekilde 21.yüzyıl tehditleri denilen tehditlerle karşılaşmaya başlamaktadır. AIDS, uyuşturucu, çevre kirliliği, nükleer ve biyolojik silahların yayılması gibi konular, bu yeni nesil tehditler arasında gösterilmektedir.

Yeni güvenlik anlayışının önemli yapı taşlarından biri de karşılıklı bağımlılıktır. Güvenlik ve savunma artık devletlerin bireysel güvenliğiyle bağlantılı değildir. Örneğin Avrupa güvenliği, diğer bölgelerin ve ülkelerin güvenliği ile karşılıklı bağımlılık arz etmektedir ve bir ülkenin güvensizliği tüm diğer ülkeleri etkilemektedir. Örneğin bir yerdeki insan hakları ihlali o bölgeye yönelik ticareti sekteye uğratmakta, önemli kaynakların teminini zorlaştırmakta ve terörizmin yayılmasına zemin hazırlamaktadır. Küreselleşme sayesinde iletişim ve teknoloji transferi dünyayı daha küçük ve çabuk ulaşılabilir hale getirdiğinden, tehditler artık fiziki sınırlarla çevrili değildir ve çözüm için işbirliği gerekmektedir. Bu karşılıklı bağımlılık durumu sosyal, politik ya da ekonomik alanlar gibi farklı alanlarda giderek artmaktadır. Küreselleşme, fırsatlar ve faydalar yanında bazı bedelleri ve riskleride beraberinde getirmektedir. Örneğin gelişen medya sayesinde Avrupa'daki yüksek yaşam standartlarını gören bir Ortadoğulu, özlemini çektiği hayat için Avrupa'ya göçmeye karar verebilmekte ve yasadışı göç patlamaktadır.[67]

[65] Zeilonka, a.g.e., s.129
[66] Lindstrom, a.g.e., s.4
[67] Lindstrom,a.g.e., s.13

Yavuz'a göre Soğuk Savaş sonrasında Avrupa'nın güvenliğini tehdit edecek iki temel kriz hattı mevcuttur. Birincisi Kuzeydoğu Avrupa'dan Balkanlar'ı da kapsayacak şekilde Almanya ve Rusya arasında güneye doğru uzanan doğu hattıdır. İkincisi ve daha önemlisi ise Kuzeydoğu Afrika ve Akdeniz'den Ortadoğu'ya uzanan güney doğu hattıdır.[68] Ortadoğu, Avrupa'nın güvenliğini ve refahını direk olarak etkilemesi bakımından AB için birinci derecede öneme sahiptir. Orta Doğu ve Avrupa coğrafi olarak bitişik olduğu için geleneksel olarak Orta Doğu, Avrupa'nın denizle ayrılmış arka bahçesi olarak görülür. Bu fiziksel yakınlıktan dolayı Avrupa, Orta Doğu'da meydana gelen yerel gelişmelerden doğal olarak etkilenir. Akdeniz ve Ortadoğu, Avrupa'nın arka bahçesidir ve arka bahçede olan herşey Avrupalılar için doğrudan sonuçlar ortaya çıkarır.[69]

Ortadoğu bölgesinin Avrupa güvenliğini etkileme potansiyelini temelde iki ayrı başlık altında inceleyebiliriz. Bunlardan birincisi askeri güvenliktir ve kitle imha silahlarının yaygınlaşması, küresel terör, bölgesel anlaşmazlıklar, organize suçlar gibi konuları kapsamaktadır. Diğer başlık ise askeri olmayan (yumuşak) güvenliktir ve ekonomik güvenlik, enerji güvenliği, yasadışı göç, çevre kirliliği, yoksulluk gibi, Avrupa'nın günümüzde etkilerini doğrudan ya da dolaylı olarak daha fazla hissetmeye başladığı konuları içermektedir.

2.2.2.1. Askeri Güvenlik

Güvenlik kalkınma için bir ön koşuldur. Savaşlar sadece alt yapıya zarar vermekle kalmamakta, sosyal altyapıyı da tahrip etmekte; suçu teşvik etmekte, yatırımı caydırmakta, normal ekonomik faaliyetleri imkansız hale getirmektedir. Günümüzde bir çok ülke ya da bölge bu karışıklıkların ve çatışmaların, güvenlik zaafiyetlerinin ve açlığın etkisi altındadır. 1990'dan bu yana % 90'ı sivil olmak üzere 4 milyon insan savaşlardan dolayı hayatını kaybetmiştir. 18 milyon insan ise çatışmalardan ötürü evlerini terketmek zorunda kalmıştır.[70]

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin hemen ardından Doğu Avrupa'da meydana gelen güvenlik krizleri ve savaşlar büyük çapta olmasa da Avrupa'nın halen askeri saldırılara açık olduğunu ispatlamıştır. Gerek AB'nin Doğu Avrupa'yı da içine alacak şekilde genişlemesi ve Barış İçin Ortaklık gibi insiyatiflerle bu ülkeleri NATO

[68] Yavuz Gökalp Yıldız, **Global Stratejide Orta Doğu**, İstanbul :Der Yayınları, ,2000, s.12
[69] Dağcı, "The EU's Middle East Policy and It's Implications to the Region", s.4
[70] The European Union Institute for Security Studies, a.g.e., s.5

müttefiki olarak kendi saflarına çekmesi, gerekse Rusya ile stratejik ortaklık formunda ilişkiler başlatması doğu cephesini güvenli hale getirmiş olabilir. Ancak Avrupa güvenliği için diğer önemli cephe olan Ortadoğu ve Kuzey Afrika halen ciddi askeri güvenlik kaygıları yaratmaktadır.

Günümüzde Avrupa'ya yönelik büyük çaplı askeri bir saldırı beklenmese de özellikle Ortadoğu bölgesinden kaynaklanacak şu askeri tehditlere dikkat çekilmektedir;[71]

- Terör, özellikle de dünya geneline yayılacak ve büyük çapta yıkım yaratmak amacıyla orantısız şiddete başvuracak olan yıkıcı terörrizm
- Kitle İmha Silahları (WMD)'nın yayılması, özellikle de küresel terör örgütlerinin eline geçmesi
- Bölgesel karışıklıklar, bunlar genellikle aşırı milliyetçilik, radikal İslam, terör, WMD'lerin yayılması ve organize suçlar gibi tehditlere de kaynak teşkil etmektedir
- Kötü yönetimden doğan devlet başarısızlıkları, terörizme ve organize suçlara zemin hazırlamaktadır
- Organize suçlar.

Bu tehditler Avrupa'nın Soğuk Savaş sürecinde karşılaştığı tehditlere göre çok farklı, farkedilmesi veya tahmin edilmesi zor tehditlerdir. Terörün beslenmesine müsait istikrarsız bölgelerin çokluğu ve teknolojik gelişimlerin hızlılığı nedeniyle, bu tehditlerin sürekli bir evrim içinde olduğunu söyleyebiliriz. Söz konusu tehditler genellikle çok yönlü, birbiriyle ilişkili ve birbirini tetikleyici bir yapıdadır. Örneğin kötü yönetim zayıf devlet yapısını, zayıf devlet yapısı açlığı, açlık yasa dışı göçü, yasa dışı göç organize şuçları, organize şuçlar da uyuşturucu kaçakçılığını tetiklemekte ve terörizme mali kaynak oluşturmaktadır.[72]

Terör

Askeri tehditlerden ilki ve en tehlikelisi olan terör insan kaybına neden olmasının yanı sıra; savunma maliyetlerin artması, toplumun hoşgörü ve açıklık özelliklerinin altının oyulması risklerini hayata geçirmekte ve tüm Avrupa için giderek büyüyen stratejik bir tehdit halini almaktadır.

---

[71] Burkard Schmitt, **Research For a Secure Europe** , Office for Official Publications of The European Communities, Luxemburg,2003, s.9

[72] Schmitt, a.g.e., s.10

Terörist eylemler artan şekilde daha iyi beslenmekte, elektronik iletişim imkanlarından faydalanmakta ve ağır kayıplar verdirmek için limitsiz şiddet kullanmaya istekli hale gelmektedir.[73]

En son terörizm dalgası küresel düzeydedir ve radikal dini şiddetle alakalıdır. Bu yeni akım karmaşık bir takım nedenlerle ortaya çıkmaktadır. Bunlara modernleşme baskısı; kültürel, sosyal ve siyasi krizler ve dış ülkelrdeki toplumlarla birarada yaşayan gençlerde ortaya çıkan yabancılaşma duygusunu örnek verebiliriz.

Avrupa bu çeşit bir terörizmin hem hedefi hem de üssü durumundadır.[74] Madrid ve Londra'da düzenlenen El-Kaide bağlantılı saldırılar AB ülkelerinin hedef konumunda olduğunu göstermiştir. El-Kaide birimlerine hizmet eden lojistik üsler İngiltere, İtalya, Almanya, İspanya ve Belçika'da ortaya çıkarılmaktadır. Avrupa'da yaşayan her vatandaşta güvensizlik hissi yaratan bu saldırılar aynı zamanda yabancı düşmanlığı ve ırkçılık gibi istenmeyen sonuçlarda doğurmaktadır. Tüm dünyayı tehdit eden El-Kaide terörünün Ortadoğu kaynaklı olması, Avrupa'nın terör algılamasında bu bölgenin önemini daha da arttırmış, Ortadoğu'da terörün ortaya çıkmasına ve Avrupa kıtasına yönelmesine neden olan faktörleri incelemeye itmiştir. Bu faktörler Ortadoğu'nun istikrarsız yapısından, kötü yönetimden, devlet otoritesinin eksikliklerinden, ekonomik zorluklardan, bölgesel anlaşmazlıklardan başlayıp kültürel ve sosyal sürtüşmelere kadar geniş bir alana yayılmakta olup yumuşak güvenlik bölümünde daha kapsamlı olarak incelenecektir.

Kitle İmha Silahlarının Yayılması

Kitle imha silahlarının yayılması Avrupa güvenliği için en önemli tehdit olma potansiyeli taşımaktadır. Uluslararası anlaşma rejimi ve ihracat kontrol düzenlemeleri Kitle İmha Silahları'nın yayılmasını ve dağıtım sistemini yavaşlatmaktadır. Alınan önlemlere rağmen WMD rekabetinin artması olasılığının yükseldiği yeni ve tehlikeli bir döneme girilmektedir. Bu olasılıkta kendini özellikle Ortadoğu'da göstermektedir. Biyolojik araştırmalardaki gelişmeler önümüzdeki yıllarda biyolojik silahların daha güçlü hale gelmesine imkan verecektir. Ayrıca kimyasal veya radyolojik maddelerin kullanıldığı bir saldırı da önemli bir olasılık

[73] The European Union Institute for Security Studies,a.g.e., s.7
[74] The European Union Institute for Security Studies,a.g.e.,s.7

olarak değerlendirilmektedir. Füze teknolojisinin yaygınlaşması istikrarsızlıklara yeni bir unsur eklemekte ve Avrupa için artan bir risk oluşturmaktadır.[75]

Kibaroğlu'nun da belirttiği gibi kitle imha silahlarının yayılması süreci 1990'lardan sonra başlamamıştır. 1980'lerde hatta 70'ler de bile bu tehdit mevcuttu, ancak Soğuk Savaş'ın dengeleri gereği ülkeler bu konuyu ikili sorunlar için gündeme getirme fırsatı bulamamışlardır. Ancak Soviyetlerin yıkılmasından sonra Kitle İmha Silahları (WMD)'nın yapılmasında kullanılan hammaddeler, gerekli bilgi birikimi ve teknoloji özellikle suç örgütleri ve ülkeler arasında yapılan gizli anlaşmalar vasıtasıyla Ortadoğu bölgesine hızla aktarılmıştır.[76] Suriye, İran ve Irak gibi ülkelerin giriştikleri WMD yapım çalışmaları temelde ABD ve İsrail'e karşı caydırıcılık amacı gütse bile ABD müttefiki olan Avrupa ülkeleri ve Türkiye'yi de menzili dahilinde bulundurulmasından dolayı ciddi kaygılar yaratmaktadır. En korkulan senaryo ise kitle imha silahlarının Avrupa'yı hedef alan eylem hazırlığında bulunan terör örgütlerinin eline geçmesi olasılığıdır.

Bölgesel Karışıklıklar

Bölgesel problemler, problemli bölgelerin Avrupa'ya yakınlık derecesine göre Avrupa'nın çıkarlarını doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedir. Bu bölgelerin en başında da Ortadoğu gelmektedir. Avrupa'nın sınır komşularında devam eden şiddet ya da çözümsüz karışıklıklar bölgesel istikrarı tehdit etmektedir. Bunlar insan hayatını , sosyal ve fiziksel altyapıyı tahrip etmekte; azınlıkları, temel özgürlükleri ve insan haklarını tehdit etmektedir. Karışıklıklar radikalleşmeye, terörizme ve devletlerin güçsüzleşmesine neden olmakta, organize suçlara gerekli ortamı sağlamaktadır. Bölgesel güvenlik noksanlığından doğan boşluk kitle imha silahlarıyla doldurulmaya çalışılmaktadır.

Ortadoğu'nun en kronik bölgesel problemi olan Arap-İsrail anlaşmazlığının çözümü, AB için birilcil öncelikte stratejik önem taşımaktadır.[77] Bu anlaşmazlığın çözümsüz kalması Ortadoğu'daki diğer meselelerin çözümünü de zorlaştırmaktadır. AB uzun süredir bu problemle ilgilenmeye devam etmekte ve kaynak aktarmaktadır. Avrupa'nın uzun süredir desteklediği "iki devlet çözümü" şimdilerde yaygın şekilde kabul görmektedir. Akdeniz bölgesi de karışıklıkların çokça görüldüğü ve Avrupa'yı

[75] The European Union Institute for Security Studies, a.g.e., s.7
[76] Udo Steinbach ve Mustafa Kibaroğlu, **Orta Doğu'nun Siyasi ve Stratejik Durumu**, çev. Nezih Pala ve Işık Aygün, Ankara :Conrad Adenaur Vakfı, 2004 ,s.29
[77] The European Union Institute for Security Studies, a.g.e., s.13

birinci dereceden ilgilendiren bir bölgedir. Akdeniz Bölgesi genel olarak ekonomik durgunluk, sosyal kargaşa ve çözülemeyen çatışmaların yarattığı ciddi problemleri yaşamaktadır[78]. AB'nin çıkarları, Barselona Süreci çerçevesinde daha etkili ekonomik, kültürel ve güvenlik işbirliği yoluyla Akdenizli ortaklarıyla işbirliğini devam ettirmeyi gerektirmektedir.

Kötü Yönetim

Başarısız ve başıboş devletler de Avrupa güvenliği bakımından diğer önemli bir askeri tehdittir. Bu gibi devletler iç düzenini kaybetmiş, devlet otoritesinin radikal bir grubun ya da totoliter bir liderin eline geçtiği, iç karışıklıkların gündelik hayatın sosyal, ekonomik ve siyasal düzenini bozduğu ülkelerdir. Kötü yönetim, yolsuzluklar, görevi kötüye kullanma, kurumsal yapıların zayıflığı, sorumluluk eksikliği ve sivil karışıklıklar devletlerin yapısını kendi içinden aşındırmaktadır. Somali, Liberya ve Taliban yönetimindeki Afganistan bunların en yeni ve bilinen örnekleridir.[79] Devlet içindeki yolsuzluklar, organize suçlar ya da terörizm gibi bazı açık tehditlerle birlikte kendini gösterebilir. Devletin yetersizliği, küresel düzeni tehdit edebilecek ve bölgesel istikrarsızlıklara yol açabilen neticeler doğurmak için potensiyel oluşturmaktadır. Genelde Ortadoğu bölgesinde ortaya çıkan bu devletler yakınlığından dolayı ilk olarak Avrupa'yı etkilemektedir. Avrupa'nın sınırlarında göçmen ya da mülteci sorunları, insan hakları ihlalleri, açlık, salgın hastalık gibi sorunlar ortaya çıkabilmekte, bu sorunlar daha sonra insan kaçakçılığı, organize suç,WMD'lerin yayılması, terör gibi daha ciddi problemlere dönüşebilmektedir.

Organize Suçlar

Avrupa güvenliğini tehdit eden elemanlardan bir diğeri organize suçlardır. Avrupa organize suçların ortak hedefi konumundadır. Avrupa güvenliği için tehdit oluşturan iç etkenlerin önemli dış boyutları mevcuttur. Sınırlar arası uyuşturucu ticareti, kadın ticareti , yasadışı göçmen ve silah trafiği suç örgütlerinin faaliyet alanlarının önemli bölümünü oluşturmaktadır. Bunların hepsi terörizmle ilişkilidir ve terör örgütlerine mali kaynak sağlamaktadır.

Bu gibi yasa dışı faaliyetler başarısız devletlerin zayıflıkları ile çoğu zaman ilişkilidir. Uyuşturucudan elde edilen kaynaklar, uyuşturucu üreten ülkelerde çoğu zaman devletin yapısal zayıflığını daha da kötü hale getirmektedir. Çünkü bu gibi

[78] The European Union Institute for Security Studies, a.g.e., s.13
[79] The European Union Institute for Security Studies, a.g.e., s.8

yasadışı faaliyetler hem hukukun üstünlüğüne hemde sosyal düzene kökten zarar vermektedir. Bazı uç örneklerde organize suç bir devletin en büyük gelir kaynağı haline gelebilmektedir. Örneğin Avrupa'daki eroinin %90'ı, uyuşturucu ticaretinin orduyu finanse ettiği Afganistan'da yetiştirilen haşhaş ile yapılmaktadır.[80]

2.2.2.2. Yumuşak Güvenlik

Yumuşak güvenlik günümüzde güvenlik tartışmalarının ana yüzünü teşkil etmekte ve artık önemsiz ve gereksiz görülmemektedir. Askeri olmayan güvenliğin yükselişi, bu olgunun devletlerin güvenlik politikalarına etkilerini analiz etmenin kaçınılmaz hale gelmesini sağlamıştır. Ortadoğu bölgesinin kültürel, ekonomik, siyasi ve çevresel meseleleri ele alındığında askeri olmayan güvenliğin askeri güvenlik kadar önemli olduğu görülmektedir. Çünkü ekonomik, siyasi, kültürel ve çevresel alanda yaşanan bu sıkıntılar sonuçta güvenlik problemlerine yol açmaktadır. Avrupa da bu problemleri kapısına dayandığı zaman değil kaynağında halletmeye çalışmaktadır.

Aslında Ortadoğu bölgesi coğrafi önceliğinden dolayı çok evvelden AB gündemine girmiştir. Ancak bölgeye yönelik politikalar iki taraflı anlaşmalar kanalıyla yürütüldüğünden, zamanın güvenlik şartları da göz önüne alındığında bölgeyi bir bütün olarak ele almak zor olmuştur. Örneğin bölgeler arası uçurumlara değinilmemiş ya da Ortadoğu bölgesinin adeta dibe oturduğu konuların çözümü için bir çaba geliştirilmemiştir. 80'li yıllarda Ortadoğu bölgesindeki bu durum, doğal kaynaklara (özellikle petrol) olan bağımlılık, artan işsizlik oranı ve patlayan genç nüfus göz önünde bulundurularak revize edilmiştir. 1989'da Ortadoğu bölgesinde kötüleşen sosyal ve ekonomik durum topluluk nezninde temel güvenlik meselesi olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.[81]

1990'dan bu yana % 90'ı sivil olmak üzere 4 milyon insan savaşlardan dolayı hayatını kaybetmiş, 18 milyon insan ise çatışmalardan ötürü evlerini terketmek zorunda kalmıştır. Dünya genelinde gelişmekte olan ülkelerin çoğundaki açlık ve salgın hastalıklar tarifi mümkün olmayan acılara neden olmakta ve güvenlik kaygılarını arttırmaktadır. Dünya nüfusunun neredeyse yarısına denk gelen yalaşık 3 milyar insan günlük 2 euro'nun altında kazançla yaşamaktadır. Açlık ve yetersiz

[80] The European Union Institute for Security Studies,a.g.e., s.9
[81] Lindstrom,a.g.e., s.13

beslenmeden her yıl 45 milyon insan hayatını kaybetmektedir.[82] AIDS günümüzde insanlık tarihinin en yokedici hastalıklarından biri haline gelmiştir ve toplum düzenini önemli derecede tahrip etmektedir. Doğal kaynaklar, özellikle de su için girilen rekabetin, küresel ısınmanın önümüzdeki 10 yıldaki ağırlaştırıcı etkisi de düşünüldüğü zaman ileride kargaşaya ve çeşitli bölgelerde göç hareketlerine neden olması muhtemeldir.[83]

Avrupa'nın Ortadoğu kökenli yumuşak güvenlik tehditleri üç alanda ağırlıkla hissedilmektedir;

- Yasadışı göç ve mültecilik
- Ekonomik güvenlik
- Enerji güvenliği

Yasadışı Göç ve Mültecilik

Avrupa'nın yüzleştiği yumuşak nitelikli güvenlik tehditlerinden ilki olan yasadışı göç çoğunlukla Doğu Avrupa ve Ortadoğu kaynaklı olarak gerçekleşmektedir. Soğuk Savaşın bitiminden önce başlayan göç olgusu Avrupa tarafından gerek siyasi ve kültürel istikrar açısından, gerekse gündelik yaşam açısından önemli bir risk olarak görülmektedir. Sayıları milyonları bulan göçmenlerden Fransa'da Mağrip kökenliler, Almanya'da Türk kökenliler özel önem taşımaktadır. Ortadoğu'dan, özellikle de Kuzey Afrika'dan Avrupa'ya olan göçün başlıca sebebi ekonomiktir. Buna ek olarak; demografik değişim, kontrol edilemeyen nüfus artışı, hızlı şehirleşme, devlet yönetiminde bozulmalar, siyasi meşruluk problemleri, aşırı milliyetçilik diğer sebepler olarak gösterilmektedir.[84]

Bazı istisnalar dışında Ortadoğu ülkeleri büyük ekonomik çıkmazlar ile başetmeye çalışmaktadır. Ortadoğu'da yaşayan halklar da istikrar için yıpratıcı ekonomik uygulamalara katlanmak zorundadır ve bu durum karışıklık eğilimi yaratmaktadır. Yüksek oranda işsizlik, enflasyon ve dış borçlanma Ortadoğu ülkelerinin ortak sorunlarıdır. Cezayir, İran, Lübnan, Yemen ve Filistin'de %30'un üzerinde olan işsizlik oranı dünya ortalamasına göre çok yüksektir.[85] 2006 yılında IMF'nin yaptığı araştırmada ise Ortadoğu bölgesinin ortalama işsizlik oranı %11

[82] The European Union Institute for Security Studies,a.g.e.,s.5
[83] The European Union Institute for Security Studies,a.g.e., s.6
[84] O. Ian Lesser , " Sources of Conflict in The Greater Middle East", http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR897/MR897.%20chap2.pdf, s.177
[85] Lesser, a.g.e., s.179

düzeyindedir.[86] Ortadoğu ülkeleri ile hemen yanı başlarındaki Avrupa ülkeleri arasında giderek artan bu ekonomik uçurum, Ortadoğu halkını Avrupa'ya yönelten en önemli nedenlerden biridir.

Tablo1 Güney ve Doğu Akdeniz'de Nüfus Yapısı (milyon kişi)

	Toplam Nüfus 2001	Toplam Nüfus 2015 (tahmin)	Yıllık Artış
Fas	29.2	35.8	1.5
Tunus	9.7	11.7	1.3
Cezayir	30.8	41.9	2.0
Mısır	70.7	79.2	1.7
Ürdün	5.1	6.8	2.4
Lübnan	4.4	5.2	1.3
Suriye	18.8	22.3	2.2
İsrail	6.4	7.5	1.4
Türkiye	65.5	79.4	1.2

Kaynak: İTO[87]

Tablo2 Ortadoğu Ülkeleri Temel Ekonomik Verileri (2007)

Ülke	kişi başına GSMH(dolar)	İşsizlik oranı (%)	Enflasyon(%)
Cezayir	3464	12.3	2.5
Fas	4309	11	1
Tunus	7768	14	4
Mısır	1426	6.8	4.2
Libya	4400	30	3.4
Yemen	520	35	20.8

Kaynak: Dünya Bankası[88]

Yıllık ortalama ekonomik büyümenin ortalama %5,5 olduğu Ortadoğu'da nüfusun 2025 yılında iki katına çıkacağı tahmin edilmektedir.[89] Son 10 yıl içinde, Körfez ve Mısır dahil Mağrip ülkeleri % 40 oranında nüfus artışı ile yüzleşmiş ve doğal olarak bu ülkelerde kişi başına düşen gelir oranı hızlı bir şekilde azalmıştır.

[86] International Monetary Fund, **Reginoal Economic Outlook :Middle East and Central Asia** , Washington:Mayıs 2007, s.7
[87] Senem Çeşmecioğlu, **Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ve Türkiye**, İstanbul: İTO Yayınları, 2003, s.10
[88] Dünya Bankası, "Ülke Raporları", http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES
[89] International Monetary Fund, a.g.e., s.7

Sosyal açıdan bakıldığında diğer önemli bir husus ise Ortadoğu'da 2025 yılında 15 yaş altındaki nüfusun %30'a ulaşacak olmasıdır.[90] Bu rakamlar Avrupa'yı vuran göç dalgasını net bir şekilde açıklamaktadır.

Ortadoğu'dan Avrupa'ya göçü tetikleyen diğer bir husus olan "kontrol altına alınamayan şehirleşme", Güney Akdeniz ve Ortadoğu'da yükselen bir eğilimdir. Kahire, İstanbul gibi yüzbinler için dizayn edilmiş şehirler, 15 milyon insanı barındırması itibariyle dünyanın en kalabalıkları arasındadır. Bu şehirlerde gittikçe artan ve gençleşen nüfusu barındırma, besleme, ulaşım ve sağlık hizmeti sağlama zorunluluğu çözümü çok zor bir meseledir. Devletlerin bu şartlara uyum sağlamada yetersiz kalması bölge ülkelerindeki rejimleri tehdit edebilecek siyasi sonuçlar da doğurmakta, İslami hareketler giderek yükselmekte, önce yerel seçimde kazanılan önemli başarılar sonra ülke yönetimine yansımaktadır.

Nüfus çokluğu bazı devletler için güç faktörü veya potansiyeli olabilecekken Ortadoğu'da ekonomik büyüme göz önüne alındığında devlet adına kırılgan bir yapıya zemin hazırlamaktadır. Demografik ve ekonomik uçurumlar; kırsaldan şehire, fakirden zengine, güvensizden daha güvenli bölgeye ya da ülkeye göçü doğurmaktadır. Ortadoğu bir bütün olarak ekonomik ya da politik nedenlerden dolayı en fazla insan hareketinin yaşandığı ve dünyada en fazla mültecinin barındığı bölge konumundadır. Dünya genelinde en çok mültecinin olduğu ülke İran olmakla beraber Afganistan ve Irak'ta onu takip etmektedir.[91]

Kuzey Afrika AB'nin işçi kaynağını oluşturmaktadır. Fakirliğin ve nüfus artışının yüksek olduğu Ortadoğu'dan Avrupa'ya işçi göçü, önemli ekonomik ve sosyal bir güvenlik valfi durumundadır. Kuzey Afrika'dan AB'ye olan göç Güney Avrupa ülkeleri için orta vadede en büyük güvenlik tehditlerinden biri olarak görülmektedir. Kuzey Afrika'da ortalama nüfus artış oranı %2,5-3 düzeyindedir ve bu durum yukarıda da bahsedildiği gibi işsizlik problemini giderek çözümlenmesi zor hale getirmektedir. Bölgede nüfus artışına paralel olarak yıllık 200.000 kişilik istihdamına ihityaç duyulurken bunun sadece yarısı kadar istihdam imkanı yaratılabilmektedir.[92]

---

[90] Lesser, a.g.e., s.178
[91] Lesser, a.g.e., s.180
[92] Geoerge Joffe, " Relations between the Middle East and West: The View from the South", **in The Middle East and Europe: The Power Deficit**, B.A. Roberson(ed.), London: Routledge, 1998,s.58

Bu konuda bir çarpıcı araştırma, Arap Dünyası ile ilgili ilginç veriler ortaya koymaktadır. BM himayesinde 2002-2003 yılında yapılan araştırmalara göre hazırlanan "Arap İnsani Gelişim Raporu"na göre 2010 yılı itibari ile 50 milyon, 2020 yılı itibari ile ise 100 milyon Arap genci işe talip olacaktır. Bunun yanında her 5 Arap gencinden bir tanesi yabancı bir ülkeye göç etmek istediğini ifade etmektedir.

Avrupa, sömürgeci geçmişininde etkisiyle Kuzey Afrikalı göçmenler tarafından en çok tercih edilen göç istikametidir. Günümüzde 2,5 milyonun üstünde Kuzey Afrikalı işçi Avrupa'da çalışmaktadır. Bu Avrupa'daki toplam işçi sayısının %8-10 luk bir bölümünü oluşturmaktadır ve Avrupa ülkeleri bu oranın daha fazla yükselmesini istememektedir. Kuzey Afrika kökenli işçilerin durumunun AB ülkelerinde yabancı düşmanlığı ve ırkçılığı arttıracağından kaygı duyulmaktadır. Fransız nüfus bilimcilerin araştırmalarına göre ise 2025 yılında genellikle Kuzey Afrikalıların çalıştığı sektörlerde %30 yerli işçi açığı olacaktır. Alman nüfus bilimciler de benzer şekilde 2030 yılında Avrupa'da 56 milyon çalışan açığı olacağını tahmin etmektedir. Bu tahminler abartılı bulunabilir ancak Avrupa nüfusunun yaşlandığı bir gerçektir.[93]

Avrupa'nın göçe karşı tutumunu ise temel olarak üç aşamada gelişmektedir. Birinci dönem olan 1992 öncesinde "Schengen Labaratuvarının" ve "ad-hoc göç grubunun" baskın söylemine göre, Avrupa'nın dış sınırlarının kevgire dönmemesi için AB'nin serbest dolaşımı telafi edici bazı önlemler alması gerekmektedir.[94] 1970'lerin başından itibaren Batı Avrupalı hükümetler, bölgelerine yönelik mülteci akışını kontrol etmek ve göç yönetiminin sınırlarını belirlemek için bir dizi önlem geliştirmişlerdir. Politik sığınma yöntemiyle girişi sınırlandırmaya ve politik sığınma talep edenlerin haklarını kısıtlamaya yönelik girişimlerin yasa dışı yollardan göçün seviyesinde önemli artışı doğurduğu görülmüştür. Ancak Avrupalı devletlerin gerçek mültecileri koruma sorumlulukları da aşındırılmıştır. Göçmenlerin yasadışı yollardan girişlerini ve barınmalarını kısıtlayan önlemler, onları Avrupa'ya girmek için daha tehlikeli yollara başvurmaya yöneltmiş, çoğunu insan kaçakçılığı yapan şebekeleri kullamak zorunda kalmıştır. Sınırlayıcı göç politikaları aynı zamanda diğer politik alanlarda da birçok kötü etki yaratmıştır. Birçok sektörün ihtiyaç duyduğu işçi temini

[93] Joffe, a.g.e., s.58
[94] Virginie Guiraudon, "The Constitution Of A European İmmigration Policy Domain: a Political Sociology Approach", **Journal Of European Policy**, Mart 2003, s.2

düşürülmüş, ırk ilişkileri üzerine gerginlikler ortaya çıkmış, bazı durumlarda göçmenlerin geldiği ülkelerle gerilimler oluşmuştur.[95]

Sığınma arayan veya savaştan kaçan göçmenlerin sayısının arttığı 1990'larda ikinci dönem başlamış ve güvenlik kaygıları sebebiyle göç politikası yenilenmiştir. Sığınma ve göçe karşı artık en iyi yöntemin koordinasyon olduğunun anlaşılmıştır. Bu dönemde göçmen gönderen ülkeler ve geçiş güzergahındaki ülkelerle işbirliği çerçevesinde iki farklı yaklaşım ortaya çıkmıştır. Birincisi, göç kontrolü ile ilgili ulusal yada AB'ye ait bilindik dış organların işbirliği yapısını içermektedir. Burdaki mantık, göçmen ihraç eden ve geçiş güzergahındaki ülkelerle sınır kontrolünü güçlendirmek, yasadışı girişle, insan kaçakçılığıyla ve trafiğiyle savaşmak, yada illegal yollardan AB ülkelerine girmiş göçmenlerin sınırdışı edilmesidir.[96]

İkinci tip politika da önleyici tip olarak tanımlanmaktadır ve insanları göç etmeye iten yada gidecekleri yeri belirleyen faktörleri değiştirmeye yönelik önlemler almayı öngörmektedir. Bu kategorideki önlemler, göçmen ve mülteci akışının sebeplerini ortadan kaldırmayı ya da mültecilere ülkelerindeki problemlerin kaynaklarına yakın bir yerde güvenli ortam sağlamayı amaçlamaktadır. Önleyici yaklaşım, potansiyel mültecilere ya da göçmenlere karşı bunların ülkelerine kalkınma yardımı, ticaret, doğrudan yabancı yatırım ya da dış politika araçları gibi bir dizi farklı araç vasıtasıyla çeşitli seçenekler sunmaktadır.[97]

9 Eylül saldırılarının sonrasındaki son dönemde ise göç konusunda yaşananlar üzüntü verici seviyededir. Sevilla zirvesinden önce Avrupalı liderlerin Avrupa sınırlarına polis istemesi, hatırlanması gereken çarpıcı bir örnektir. Ancak Sevilla zirvesinde çok açık kararlar alınamamış ve eşgüdüm sağlanamamıştır. Bununla birlikte AB'nin önlemleri yasadışı göçün azalmasıyla sonuçlanmamıştır.[98]

Ekonomik Güvenlik

Avrupa'da yumuşak güvenliğin Ortadoğu ile alakalı diğer önemli alt başlıkları ekonomik güvenlik ve enerji güvenliğidir. Dağcı'ya göre 1980'lerden sonra meydana gelen değişimlere bakıldığında, ekonomik güvenlik ve enerji güvenliği kavramlarının güvenlik stratejilerinin merkezine yerleştiği görülmektedir. Günümüz uluslararası düzeninde ekonomik güvenlik ve enerji güvenliği, ülkelerin varlığını koruyabilmesi

[95] Christina Boswell, "The External Dimension Of EU Immigration and Asylum Policy", **International Affairs**, (79) 3, 2003, s.1
[96] Boswell, a.g.e., s.1
[97] Boswell, a.g.e. s.2
[98] Guiraudon, a.g.e., s.16

için gerekli fiziksel gücün en önemli unsuru haline gelmiştir.[99] AB gibi ekonomik yanı ağır basan bir organizasyonun, varlığını ve etkinliğini sürdürüp küresel aktör rolüne soyunabilmesi için ekonomik güvenliğini ve enerji güvenliğini mutlak suretle garanti altına alması gerekmektedir. Ekonomik güvenlik ve enerji güvenliği bağlamında Avrupa için en önemli bölge yine Ortadoğu'dur.

Tablo3 2007 Yılı AB Dış Ticareti (Milyar Euro)

	İhracat		İthalat	
	Hacim(mil.euro)	% Dilimi	Hacim(mil.eoru)	% Dilimi
ABD	260,2	18,2	179.7	13
NAFTA	306.9	21.4	156.3	12.7
Akdeniz	150.8	12.9	142.2	12.3
OPEC	101.2	9	125.6	11.9

Kaynak: Eurostat [100]

AB, başta Akdeniz ülkeleri olmak üzere Ortadoğu bölgesinin en büyük ticari partneridir. Örneğin Akdeniz ülkeleri (Fas, Tunus, Cezayir, İsrail, Mısır, Türkiye, Ürdün, Lübnan, Suriye) ile AB ülkeleri arasındaki ticaret hacmi 150 milyar euro olup bu rakam Akdeniz ülkelerinin toplam dış ticaretinin yarısından fazlasını ifade etmektedir.[101]

Avrupa pazarındaki Akdeniz ürünleri genellikle hammadde nitelikli olup en önemlisi petrol ve petrol türevleridir. Bunun yanında Akdeniz ülkelerinde üretilen tarım ürünlerinin de Avrupa pazarında önemli yeri vardır. AB ise Akdeniz bölgesine işlenmiş malzeme ihraç etmektedir. AB ihracatında Akdeniz bölgesi, bölgesel olarak dördüncü sıradadır.[102] Yakınlık ve tarihi bağlardan doğan bu ticari bağımlılık durumu ekonomik bakımdan Ortadoğu'yu önemli kılan etkenlerden biridir.

Enerji Güvenliği

Ortadoğu'yu Avrupa için önemli kılan diğer bir yumuşak güvenlik meselesi enerji güvenliği olup, son yıllarda AB'nin titizlikle üzerine eğildiği bir konudur. Enerji güvenliğinin amacı; vatandaşların refahı ve ekonominin fonksiyonlarının

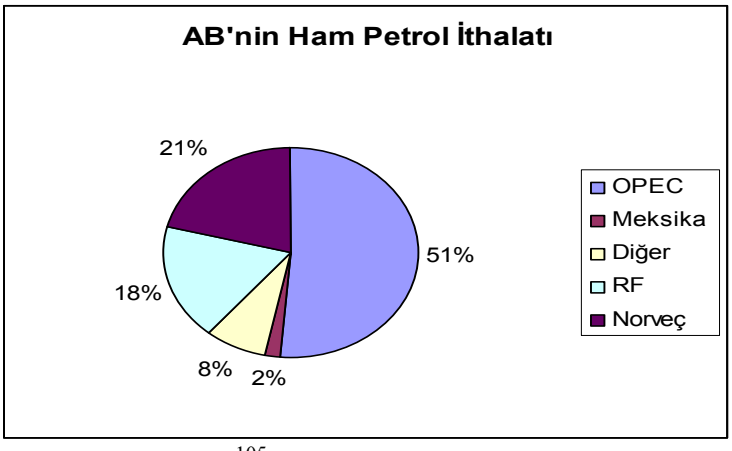
[99] Dağcı, **Rethinking Turkey-EU Relations**, s.38
[100] Eurostat, "External and Intra-EU Trade 2008",
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-AR-08-004/EN/KS-AR-08-004-EN.PDF
[101] Çeşmecioğlu,a.g.e., s.70
[102] Çeşmecioğlu, a.g.e., s.71

düzenli olarak devam etmesi maksadıyla, tüm AB'li kullanıcılar için enerji ihtiyacının karşılanabilir fiyatlardan ve kesintiye uğramadan karşılanabilmesi, ayrıca bunun çevresel kaygılar ve sürdürülebilir kalkınma göz önünde bulundurularak yapılmasıdır.[103]

Enerji konusunda AB'nin dışa bağımlılığı bir hayli fazladır. AB'nin şu anda %50 olan enerji ithalatı oranının 20-30 yıl içinde %70 olması beklenmektedir. Enerji bakımından bu dışa bağımlılık AB için ekonomik , sosyal , çevresel ve fiziksel riskler anlamına gelmektedir. 1999 rakamlarına göre AB enerji ithalatına 240 milyar euro harcamıştır ve bu miktar toplam ithalatın % 6'sı, toplam Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)'nın %1,2'ne karşılık gelmektedir.

AB ülkelerinde kullanılan enerji kaynaklarından % 41'i petrol, % 22'si gaz olup, petrol ithalatının %45'i Ortadoğu'dan yapılmaktadır. Gaz ithalatında ise ağırlık Rusya'da olmasına karşılık Cezayir ve Libya diğer önemli tedarik kaynaklarıdır. 2030 yılına kadar AB'de enerji ihtiyacının %11 oranında artması ve petrol bakımından %90 oranında, gaz bakımından ise %70 oranında dışa bağımlı hale gelinmesi beklenilmektedir.[104] Gelecekte dünya üzerinde kalan petrol rezervlerinin büyük bölümünün Ortadoğu'da yoğunlaşak olması da, bu bölgenin Avrupa için önemini bir derece daha arttırmaktadır.

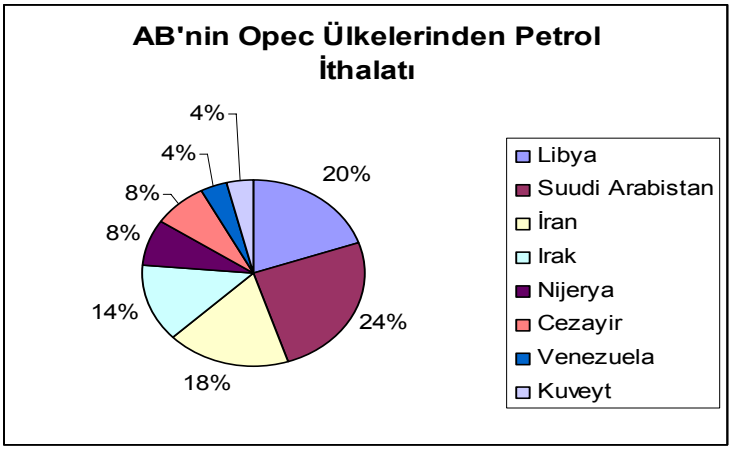
Grafik1 AB'nin Ham Petrol İthalatı



Kaynak: Eurostat[105]

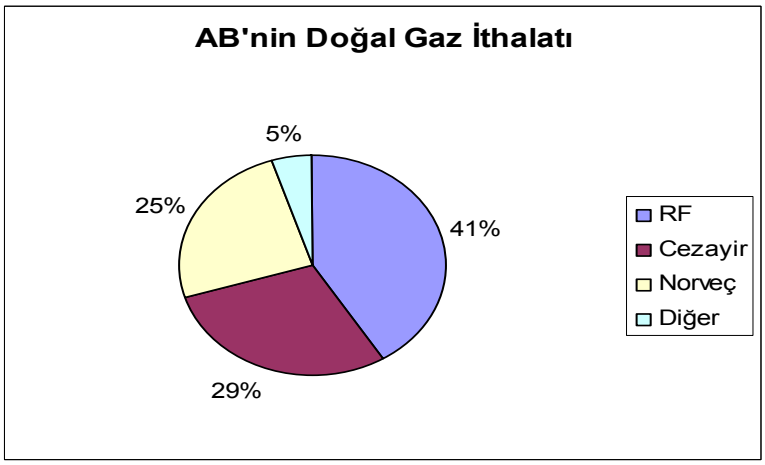
[103] Avrupa Birliği Komisyonu, "Green paper- towards a european strategy for the security of energy supply", http://ec.europa.eu/energy/green-paper-energy-supply/index_en.htm
[104] AB Komisyonu resmi internet sitesi, Green paper...
[105] AB Komisyonu resmi internet sitesi, Green paper...

Grafik2 AB'nin Opec Ülkelerinden Petrol İthalatı



Kaynak: Eurostat[106]

Grafik3 AB'nin Doğal Gaz İthalatı



Kaynak: Eurostat[107]

Enerji güvenliğinin bir diğer önemli yüzü ise Akdeniz'in önemini daha belirgin hale getirmesidir. Dünyada petrol ve kömürün %90'ı , gazın ise %25'i deniz yoluyla

[106] AB Komisyonu resmi internet sitesi, Green paper...
[107] AB Komisyonu resmi internet sitesi, Green paper...

taşınmaktadır. Her yıl Avrupa sularında taşınan 800 milyon ton petrol ve doğal gazın %30 u Akdeniz'de taşınmaktadır.[108]

2000 yılında AB Komisyonu'nda hazırlanan Enerji Güvenliği Stratejisi Belgesi'ne göre enerji güvenliğini tehdit eden faktörleri; fiziksel faktörler, ekonomik faktörler, sosyal faktörler ve çevresel faktörler olarak bölümlere ayırabiliriz;

Bunlardan fiziksel tehditten, AB'nin tedarik kaynaklarından birinin bitmesi yada üretimi durdurmasını anlayabiliriz. Bunlar grev, jeopolitik sebepler ve doğal afetler gibi sebeplerden kaynaklanabilmektedir.

Ekonomik tehdit ise bölgesel istikrarsızlıklar nedeniyle dünya petrol fiyatlarındaki dalgalanmalardan kaynaklanmaktadır. Enerji ihtiyacının %60'tan fazlası halen yakıtlardan karşılanmaktadır ve evsel amaçlar (ısınma ,elektrik..vs) ile hizmet sektörü için kullanılmaktadır.[109] Taşımacılık sektörünün enerji ihtiyacının yarısı yine akaryakıtlarla karşılanmaktadır. Bu sebepten petrol ya da gaz fiyatlarındaki artış AB ekonomisini derinden etkilemektedir. Bu bağlamda jeopolitik hususlar mesela OPEC, Ortadoğu'daki problemler, Irak'a uygulanan ambargo, İran ve Libya'daki gelişmeler önem kazanmaktadır.

Sosyal faktör, üretici ülkelerle ilişkilerden kaynaklanabilmektedir. Günümüzde petrol ekonomi için ekmek gibi yaşamsal bir kaynak haline gelmiştir. Petrol arzındaki herhangi bir problem sosyal taleplerinde tam olarak karşılanamamasına neden olacağı gibi sosyal karışıklıklara da neden olabilir. İlk iki petrol krizinin işsizliği nasıl tetiklediğini asla unutulmamalıdır.

Çevresel risk, kazalar (batan tankerler, patlayan reaktörler..vs.) ya da kirlenmenin sonucu ortaya çıkan etkiler gibi faktörlerden kaynaklanmaktadır. Bu konuda özellikle küresel ısınma önemli hale gelmiştir ve AB Kyoto protokolü çerçevesinde Greenhouse gaz emilsiyon projesi gibi bir takım girişimlerde bulunmaktadır.[110]

Gerek enerji ithal edilen ülkelerin bir çoğunu bünyesinde barındırması, gerek se enerji geçiş güzergahları üzerinde bulunması bakımından Ortadoğu, Avrupa bakımından önemli hale gelmiştir. AB'nin temelini atan 3 anlaşmadan ikisinin enerji ile ilgili olduğu (AAET ve AKÇT), bu iki anlaşmanın temelinde Avrupa'nın kömür ve nükleer enerji ihtiyacının dengeli ve düzenli bir şekilde karşılanmasını temin

[108] AB Komisyonu resmi internet sitesi, Green paper...
[109] AB Komisyonu resmi internet sitesi, Green paper...
[110] AB Komisyonu resmi internet sitesi, Green paper...

etmek hedefi yeraldığını düşündüğümüz zaman Ortadoğu'nun önemini daha da iyi anlamaktayız.

İKİNCİ BÖLÜM
AB'NİN KURUMSAL BİR ORTADOĞU POLİTİKASI OLUŞTURMA ÇABALARI

1. AVRUPA TOPLULUKLARININ KURULUŞ AŞAMASINDAN 1970'LERE KADAR OLAN SÜREÇTE ORTADOĞU POLİTİKASI

AB'nin Ortadoğu bölgesine olan ilgisi henüz Avrupa Toplulukları'nın kuruluş aşamasında başlamıştır. Avrupa Toplulukları'nın kurucu antlaşmalarından olan 1957 tarihli Roma Antlaşması'nın ekindeki niyet bildirisi ile Fas, Tunus ve Libya'ya özel ticari anlaşmalar için söz verilmiştir.[111] Avrupa Toplulukları kurulmadan önce, Topluluğun güçlü ülkelerinden özellikle Fransa ve İtalya'nın, Ortadoğu coğrafyasının bir parçası olarak görülen Kuzey Afrika ile ekonomik, kültürel ve siyasi bakımdan "yakın bağları" zaten mevcuttur. Fas ve Tunus özgürlüklerini Roma Antlaşması'ndan henüz bir sene önce elde etmişlerdir. Cezayir ise o dönemde halen Fransa'nın yönetimi altındadır. Bu sebeple özellikle Mağrip ülkelerinin Batı Avrupa'ya ihracat bakımından önemli derecede bir bağımlılığı vardır.

Ancak Avrupa Ekonomik Topluluğu bünyesinde şekillendirilen Ortak Ticaret Politikası ve özellikle Ortak Tarım Politikası sayesinde, ticari anlaşmalar için söz verilen Mağrip ülkelerine ağır darbe vurulmuştur. Bu ülkeler Batı Avrupa'ya sattıkları ve ülke gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturan meyve, sebze, zetin yağı, şarap ihracatındaki ağırlıklarını rekabet halinde oldukları Fransa ve İtalya'ya kaptırmışlardır.[112] Mağrip'te tarım ihracatına vurulan bu ağır darbe nedeniyle bahse konu anlaşmalar 1969 yılına kadar gerçekleştirilememiştir. 1969 yılında ise Fas ve Tunus ile sınırlı mahiyette birer ayrıcalıklı ticaret anlaşması yapılmıştır.[113] Bu anlaşmalarda, Tunus ve Fas'ın tarım ürünlerinin AT ülkelerine ayrıcalıklı girişi ve mali yardımlar temel alınmıştır.

Topluluk ilk yıllarında Ortadoğu ile ilişkilerini, özellikle Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerle yapılan iki taraflı ticari ağırlıklı anlaşmalarla yürütmüştür. Topluluğun kurulmasından itibaren Akdeniz ülkeleriyle ilişkiler, bu ülkelerin daha önceki yıllarda Avrupa ülkeleriyle olan ikili ilişkilerine, politik durumlarına ve Avrupa'ya

---

[111] Charletto Bretherton ve John Vogler, **The European Union As a Global Actor**, London: Routledge, 2000, s.153
[112] Bretherton ve Vogler, a.g.e., s.152-153
[113] Bretherton ve Vogler, a.g.e., s.153

olan bağımlılıklarına göre belirlenmiştir. Örneğin 1961 yılında Yunanistan ve 1963 yılında Türkiye ile kapsamlı ortaklık anlaşmaları yapılmıştır. Bu anlaşmalar diğer Akdenizli ülkelerle yapılan anlaşmalardan farklı olarak AT'ye tam üyelik vaadinde bulunan geniş kapsamlı ortaklık anlaşmalarıdır.[114]

Sonraki süreçte 1964 yılında İsrail ile ticari işbirliği anlaşması, 1965'te Lübnan ile ticari işbirliği anlaşması, 1969'da Lübnan ve İsrail ile tercihli ticaret rejimi anlaşması, 1972'de Mısır ile 5 yıllık serbest ticareti hedefleyen tercihli ticaret anlaşması imzalanmıştır.[115]

Böylece 1970'li yılların başına gelindiğinde çoğu Akdeniz ülkesi ile iki taraflı nitelik taşıyan ve ticari konularla sınırlı anlaşmalar yapılmıştır. Ancak bu anlaşmalar, Ortadoğu bölgesinin bütününe hitap edecek kapsamlı politikalara olanak tanıyacak nitelikte değildir. Anlaşmaların birbirinden farklı nitelikte olması ve çok taraflılık yerine iki taraflılık esasına dayanması, ekonomik ve jeopolitik açıdan sistematik bir bakıştan söz etmeyi zorlaştırmıştır. Aslında o dönemde AT'nin kurumsal olarak ortak siyasi tutumlar belirlemesi zaten olası değildir. Çünkü Avrupa ülkeleri Ortadoğu bölgesine yönelik politikalarını hangi çıkarlara göre şekillendirecekleri konusunda ciddi çelişkiler yaşamaktadır.

Davutoğlu'na göre AT'nin kuruluşundan 1970'lere kadar geçen süreçte her Avrupa ülkesi üç düzlemli bir Ortadoğu politikası arayışına girmiştir. Bunlardan birincisi ABD'nin şekillendirdiği Batı Bloku politikası, ikincisi her Avrupa ülkesinin kendi tarihi, coğrafi ve ekonomik tercihlerini yansıtan ulusal dış politika, üçüncüsü ise AT üyesi ülkelerin farklı çıkarlarını uyumlulaştırmaya çalışan AT ortak dış politikasıdır.

Avrupa'da ortak dış politikaya yönelik siyasi işbirliği düşüncesi, toplulukların kurulduğu 1950'lerden itibaren tartışılmaya başlanılmış olsa da bugünkü AB'nin kurucu antlaşmaları olan Paris ve Roma Antlaşmalarında "ortak dış politika" ya da "siyasi işbirliği" ifadelerine yer verilmemiştir. Bunun yerine "giderek daha güçlü biçimde kurulacak birlik", "barışçı ilişkiler ve beynelminel medeniyetin korunması için uyumlu bir Avrupa'nın zorunlu olduğu" gibi dolaylı ifadeler kullanılmış, daha

---

[114] Kenan Dağcı, "AB ve ABD'nin Ortadoğu Stratejileri ve BOP", **in Büyük Orta Doğu Projesi: Yeni Oluşumlar Ve Değişen Dengeler**, Kenan Dağcı ve Atilla Sandıklı(ed.), İstanbul :Tasam Yayınları, 2006, s.180

[115] Çeşmicioğlu, a.g.e., s.15

çok ekonomik bütünleşmeye vurgu yapılmıştır.[116] Ancak Fransa'da De Gaulle devrinin bittiği 1961 yılında Fouchet Planı ile başlayan siyasi birlik kurma çalışmaları 1970'te Lüksemburg Raporu ile Avrupa Siyasi İşbirliği (EPC) mekanizmasının kurulması ile başarıya ulaşmıştır. Bu mekanizma kurucu anlaşmalarda herhangi bir değişikliğe yol açmamış ve topluluk karar mekanizmasının dışında tutulmuştur. Ayrıca taraflar kesin taahhüt altına girmemiştir.[117] Ancak 1970'lerin başından itibaren ortak dış politika hareketinin yarattığı olumlu hava ile Ortadoğu bölgesine yönelik politikalar da revize edilmeye başlanmıştır.

2. KÜRESEL AKDENİZ POLİTİKASI

Avrupa Topluluğu ile Akdeniz'e kıyısı olan ülkeler arasındaki ilişkiler 1971 yılına kadar düzensiz bir yapıya sahiptir. Akdeniz ülkeleri ile yapılan ikili anlaşmaların bölge içinde dengesizlik yaratacağı ve bölgenin önemli sorunlarının çözümlenmesinde gerekli faydayı sağlamayacağı değerlendirmektedir. Ayrıca 1968 yılında Birleşmiş Milletlerin Ticaret ve Büyüme konferansında alınan, gelişmekte olan ülkelerin sanayi ürünlerine ve işlenmiş tarım ürünlerine ayrıcalık tanınması prensibine doğrultusunda AT, Akdeniz ülkeleri ile yapılan anlaşmaları ortak bir çerçevede toplamak istemektedir.[118]

Avrupa Topluluğu'nun Akdeniz'i tek bir bölge olarak ilk kez açıkça ifade etmesi, Avrupa Parlamentosu tarafından Rossi Raporu ile yapılmıştır.[119] Şubat 1971'de yayınlanan raporda Avrupa Topluluğu'nun Akdeniz bölgesine yönelik ticaret politikası ele alınmıştır. Rapor farklılık arz eden anlaşmaların hakim olduğu yaklaşıma karşı çıkmıştır. Anlaşmaların, Akdenizli halklar üzerinde dünyanın aynı bölgesinden olma hissi ya da bir aidiyet duygusu yaratamamış olması kritik edilmiş, Akdeniz'de yaratılmak istenen yapının kendisine ait bir şahsiyeti olmamasından bahsedilmiştir. Raportöre göre "bölgesel terfi politikası" fikri makul bir olasılıktır. Bu fikir küresel bir yaklaşım temelinde tanımlanmıştır ve bölgenin ekonomik kalkınmasını destekleyen bir politika geliştirmeyi hedeflemiştir. Dış ilişkilerden sorumlu komisyon üyesi Dahrendorf bu rapora cevaben yaptığı açıklamasında,

---

[116] Ülger, "Avrupa Birliğinde Siyasal Bütünleşme",s.58
[117] Ülger, "Avrupa Birliğinde Siyasal Bütünleşme", s.64
[118] Targan Ünal, **Avrupa Birliği- Akdeniz Bölgesi İlişkileri ve Serbes Ticaret Alanı Oluşumu**, İstanbul:İTO Yayınları, 1997, s.9
[119] Avrupa Birliği Komisyonu, "Security of Energy Supply", www.europa.eu/scudplus/leg/en/s14006.htm

Topluluğun tutarlı bir Akdeniz politikası geliştirme yönünde arayışa girmesinin yakın gelecekte gerçekleşeceğini ifade etmiştir.[120]

1971 yılında Avrupa Parlamentosu, AT ve Akdeniz ülkeleri arasındaki düzensiz ilişkileri eleştirerek sistematik bir Akdeniz bölgesi politikası oluşturulması amacıyla çağrıda bulunmuştur. Bu çağrıdan bir yıl sonra, 1972 yılı Ekim ayında yapılan Paris zirvesinde "Küresel Akdeniz Politikası" (GMP) duyurulmuştur.[121] Fransız hükümeti ve AT Komisyonu tarafından şiddetle savunulan Küresel Akdeniz Politikası, Akdeniz Bölgesi'nin Avrupa için önemini vurgulamaktadır. Aslında bu programın arkasında AT'nin Soviyetlerin Akdeniz bölgesindeki etkinliğini kontrol altına alma çabası gibi siyasi gerekçeler de vardır.[122]

1975 yılında İsrail ile serbest ticaret bölgesini hedefleyen ticaret anlaşması imzalanmıştır. Bunun ardından 1976 ve 1977 yıllarında Cezayir, Tunus, Fas, Mısır, Lübnan, Suriye ve Ürdün ile beşer yıllık yeni ticari ortaklık ve işbirliği anlaşmaları imzalanmış ve bunlar mali protokollerle güçlendirilmiştir.[123] Mali yardımların bütçeden ve Avrupa Bankası'ndan sağlanması planlanmıştır.

Ticari alanda yapılan bu anlaşmalar, Akdenizli ülkelerin ticari ürünlerinin Avrupa pazarına hangi şartlarla gireceğini belirlemiştir. Sanayi ürünlerine herhangi bir miktar kısıtlaması getirilmemiştir ve bu ürünler gümrük vergilerinden muaf tutulmuştur. Tarım ürünlerinin Topluluk pazarına girişinde ise değişik oranlarda gümrük vergisi indirimleri uygulanmış ancak Ortak Tarım Politikası gereği çeşitli sınırlamalar da getirilmiştir.[124] Mali yardımlar ve ticari tercihler Soğuk Savaş'ın son yıllarında Avrupa-Akdeniz ilişkilerinin önemli ayaklarından birini oluşturmuştur.

Akdeniz ülkelerini AT sistemine entegre etme gibi iddialı bir yaklaşımı olmasına karşın Küresel Akdeniz Politikası hedeflerine ulaşamamıştır. Bunun nedenlerinden ilki Ortak Tarım Politikası gibi kısıtlayıcı faktörlerden dolayı Akdeniz ülkelerinin bekledikleri faydayı sağlayamamış olmasıdır. İkincisi sanayi ürünlerinde gümrüksüz geçiş olmasına rağmen bazı Avrupa ülkelerinin kendi sanayilerini korumak adına

[120] Avrupa Birliği Komisyonu, security of energy...
[121] Dağcı, "*The EU's Middle East Policy and It's Implications to the Region*", s.180
[122] Dinan Desmond, **Avrupa Birliği Ansiklopedisi**, çev. Hale Akay, İstanbul:Kitap Yayınevi, 2005, s.46
[123] Çeşmicioğlu,a.g.e., s.17
[124] Ünal, a.g.e., s.10

kotalar koymuş olmasıdır. Üçüncü olarak ta göçmen işçilerin Avrupa ülkelerinde önemli sosyal ve ekonomik sıkıntılar yaratmaya başlamış olmasıdır.[125]

Ekonomik açıdan tüm dünyada zor geçen 1980'lerde gelişmekte olan her bölgede olduğu gibi Ortadoğu bölgesinde de borç krizleri, istikrar politikaları ve düşük kalkınma oranlarıyla karşılaşılmıştır. Avrupa ile hemen yanındaki Ortadoğu arasında özellikle bu yıllarda artan ekonomik uçurumun yanı sıra AB-Akdeniz Bölgesi ilişkileri de duraklama dönemine girmiştir. Bu yıllarda Ortadoğu ülkeleri savaşlarla, fakirlikle, sosyal eşitsizlikle ve işsizlikle mücadele etmek zorunda kalmıştır.[126]

Portekiz, İspanya ve Yunanistan'ın otokratik rejimlerden kurtulmalarının ardından demokratikleşme ve ekonomik modernleşme süreçlerini hızla tamamlayıp AT'ye üye olmaları, hem AT hem de katılan bu üç ülke için çok olumlu bir gelişmedir. Ancak bu gelişme aynı zamanda AT ülkeleriyle Akdenizli üye olmayan ülkeler arasındaki çatlağın büyümesine de yol açmıştır. Öncelikle bu durum Akdenizli üye olmayan ülkelerin ticari gelirlerinde kayıplara yol açmıştır. Çünkü AT'nin yeni üyeleri aynı zamanda Akdenizli ülkelerin birçok sektörde rekabet içinde olduğu ülkelerdir ve AT'ye üyelikleriyle bu rekabet kaybedilmiştir. İkinci olarak GMP sorgulanmaya başlanmıştır. Acaba AT, üye olan olmayan tüm Akdeniz ülkeleriyle daha yakın ilişkiler kurup güvenli ve istikrarlı bir Akdeniz alanı yaratmaya mı çalışmaktadır? Yoksa esas amaç bölgenin problemlerini çözmekten çok istikrarsız yapının Avrupa'ya sıçramasını engellemek için bir izolasyon yaratmak mıdır?[127]

1980'li yıllarda Topluluğa Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in katılması, dünyada yaşanan ekonomik daralma, Doğu Avrupa ve EFTA ülkeleriyle ilişkilerin gelişmesi sonucu Akdeniz Bölgesi ile ilişkiler ihmal edilmiş, Topluluk kendi iç sorunlarıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır. 1980'lerin sonlarında özellikle Kuzey Afrika'dan Akdeniz'e kıyısı olan Avrupa ülkelerine göç patlak verince, başta Fransa olmak üzere İtalya ve İspanya gibi Akdeniz'e kıyısı olan Topluluk üyesi ülkeler bu gelişmeden rahatsız olmuş ve Akdeniz bölgesi ile ilişkileri geliştirmeye yönelik çabalara girişmişlerdir.[128]

---

[125] Desmond, a.g.e.,s.46
[126] Çeşmicioğlu, a.g.e., s.13
[127] Avrupa Birliği Komisyonu, security of energy...
[128] İsmail Özaslan, **AB'nin Akdeniz Bölgesi Politikası**, İstanbul :İTO Yayınları,1996, s.2-3

3. AVRUPA-ARAP DİYALOĞU

Avrupa Siyasi İşbirliği (EPC) yapısı kurulduğu zaman itibariyle ilk olarak Ortadoğu bölgesini ele almak zorunda kalmıştır. EPC'nin ilk günlerinden itibaren Arap ülkeleri, açık bir şekilde İsrail'in tarafında olan ABD'nin politikalarını dengelemesi maksadıyla Avrupa'nın barış sürecine dahil olmasını istemişlerdir. 1973 yılındaki petrol krizini takip eden yıllarda bu baskı, Avrupa'nın Ortadoğu petrolüne bağımlılığı kartının kullanılması şeklinde kendini göstermiştir. Bunun sonucu yanlızca AT'nin daha Arap yanlısı bir tutum benimsemesiyle kalmamış, üye ülkelerin petrol tedariği için kendi aralarında bir rekabet içine girmesini de sağlamıştır.[129]

1973'teki petrol krizi neticesinde ABD ile birlikte Holanda'ya uygulanan ambargo ile beraber Ortadoğu petrolüne bağımlılığını daha net bir şekilde farkeden AT, bölgeyle ilişkilerini kurumsallaştırmaya yönelik bir takım insiyatifler geliştirmeye başlamıştır. İlk olarak Kasım 1973'te EPC, Filistinliler'in meşruluk hakkını tanımaktan bahseden bir açıklama yayınlamıştır. Buna cevap olarak 1973 yılında Arap Ligi'nin dışişleri bakanları AT zirvesine işbirliğini öneren bir delegasyon sunmuşlardır. Bu olumlu gelişmelerin sonucunda 1973 Kopenhag zirvesinde Avrupa-Arap diyaloğu kurulmuştur.[130]

31 Temmuz 1974'te yapılan ilk toplantıda Avrupa- Arap Genel Komisyonu ve bir dizi özel çalışma grubunun kurulması kararlaştırılmıştır. Mesela bunlardan biri Avrupa-Arap Diyaloğu'nun EPC ve AET arasında hem COREPER (Daimi Temsilciler Komitesi)'e hem de EPC'nin Siyasi Komitesine rapor veren çalışma grubudur.[131]

Diyalog temelde ekonomik konuları görüşmek amacıyla kurulmasına rağmen sürekli siyasi konular gündeme gelmiştir. Arap ülkeleri Diyalog'ta Filistin'nin de temsil edilmesini savunurken, AT bu tür siyasi konuların gündeme gelmesini reddetmiştir. Benzer şekilde Arap ülkeleri de AT'ye petrol konusunda garanti vermekte isteksiz davranmıştır. Arap ülkelerinin ısrarlarına rağmen AT kurumsal olarak Arap-İsrail meselesini bu insiyatifin dışında tutmaya çalışarak sadece ekonomik konulara yoğunlaşmayı yeğlemiştir. Bunun temelinde yatan sebeplerden

[129] Costanza Musu, "European Foreign Policy:A Collective Policy or a Policy of Converning Paralel", **European Foreing Affairs**, Sayı:8 ,2003, s.41
[130] Dağcı, "The EU's Middle East Policy and It's Implications to the Region", s.181
[131] Musu, a.g.e., s.45

biri de Avrupa'nın Soğuk Savaş döneminin şartları gereği kendisi için daha önemli olduğunu düşündüğü Transatlantik ilişkileri bozmaktan kaçınmasıdır.

Avrupa-Arap Dialoğu Mısır'ın 1979'da Camp David zirvesinde İsrail ile anlaşması nedeniyle Arap Ligi'nden çıkarılmasından sonra şüpheli duruma düşmüş ve sekteye uğramıştır.[132] 1989 Aralık ayında Avrupa Topluluğu üyesi ülkelerle Arap ülkelerinin dışişleri bakanlarının bir araya geldiği bir toplantıda Avrupa-Arap Diyaloğu'nun tekrar aktif hale getirilmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır. Ancak 1990 Ağustos'unda Irak'ın Kuvveyt'i işgali Diyaloğu ikinci kez sekteye uğratmıştır. 1992 yılında AT ve Arap ülkelerinin üst düzey yetkililerinin katıldığı bir toplantıda Diyaloğun tekrar kurulmasına karar verilmiştir. Bu tarihten sonra tekrar kurulan ve Arap-İsrail anlaşmazlığına yoğunlaşan diyalog daha sonraları etkinliğini kaybetmiştir.[133]

4. ORTADOĞU POLİTİKASININ KİLİT NOKTASI: ARAP-İSRAİL ANLAŞMAZLIĞI

Avrupa Topluluğu'nun Ortadoğu politikasının ikinci evresi olan 1970 sonrası döneme bakacak olursak en dikkat çekici konunun Arap-İsrail Anlaşmazlığı ve AT'nin bu konudaki tutumu olduğunu görürüz. Gerek Küresel Akdeniz Politikası gerekse Avrupa-Arap Diyaloğu salt ekonomik temele dayalı insiyatifler olduğundan dönem içerisinde bölgenin siyasi gündemine damgasını vuran Arap-İsrail anlaşmazlığının gölgesinde kalmışlardır.

4.1. Problemin Geçmişi

Arap-İsrail anlaşmazlığı bölgenin istikrarsızlığının ana sebebi olmamakla birlikte bölgede çok önemli bir rol oynamaktadır. Bölgedeki diğer birçok problem Arap-İsrail anlaşmazlığıyla belli oranda ilgilidir. Arap-İsrail anlaşmazlığı'nın bölgede yarattığı olumsuz hava diğer problemlerin çözümü için ihtiyaç olan barış ortamının oluşamamasına neden olmaktadır.

Ülger'e göre sorun sadece Arap-İsrail çatışması, yahut İsrail ile Filistin anlaşmazlığı değildir. Siyonizm, pogrom, anti-semitizm, dinler savaşı, süper güçler

[132] Dağcı, " The EU's Middle East Policy and It's Implications to the Region", s.181
[133] David Seddon, **A Political and Economic Dictionary of The Middle East**, London:Europa Publications, 2004, s.143

mücadelesi ve self determinasyon hakkı gibi pek çok faktör doğrudan veya dolaylı olarak bu sorunla ilintili hale gelmiştir.[134]

Arap-İsrail anlaşmazlığının başlaması 1948 yılında bağımsız İsrail devletinin kurulmasıyla başlamıştır. I. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'nin kontrolü altında bulunan Filistin'de yaşayan iki farklı halk olan Yahudiler ve Arapların arasındaki sürtüşmeler nedeniyle İngiltere, konuyu 1947 yılında Birleşmiş Milletler'e taşımıştır. BM Genel Kurulu'nun aldığı kararla Filistin, Araplarla Yahudiler arasında paylaştırılmıştır. İki devletli bir yapıyı esas alan bu çözüm planı Araplarca kabul görmemiş, Yahudiler ise tatmin olmamakla birlikte bu çözümü ilerisi için atılmış olumlu bir adım olarak görmüşlerdir.

II.Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında Avrupa'dan gelen göçlerin etkisiyle güçlenen Yahudiler, 14 Mayıs 1948'de Yahudi Ajansı Yürütme Komitesi'nin toplantısında aldıkları kararla bağımsız İsrail devletini kurduklarını ilan etmişlerdir.[135] Arap ülkelerinin İsrail'i tanımadıklarını ilan etmeleriyle 1948 yılında ilk Arap-İsrail savaşı çıkmış ve İsrail'in zaferiyle sonuçlanmıştır.

Arap-İsrail anlaşmazlığının uluslararası boyutunun bugün algılandığı seviyeye ulaşması ise 1956 Süveyş Krizi'yle olmuştur. Süveyş kanalının işletim hakkını ellerinde bulunduran İngiltere ve Fransa, Mısır ile İsrail arasında Gazze'de çıkan çatışmaların ardından Mısır'ın Sovyetler Birliği'nden silah satın almasından tedirgin olmuştur. İngiltere ve Fransa, Ortadoğu'da etki alanı yaratmaya çalışan Sovyetler Birliği'nin tutumundan rahatsız olmuş, gerçekleştirdikleri deniz ticaretinin tehlikeye gireceği endişesiyle harekete geçmişlerdir.[136] Bu iki ülke İsrail'i destekleyici yönde Mısır'a müdahalede bulunmuşlardır.

İngiltere ve Fransa'nın müdahalesi Sovyetlerin tehditlerine neden olmuş, operasyona başından beri karşı çıkan ABD, İngiltere'ye bir takım ekonomik yaptırımlar uygulayarak geri adım atmasını sağlamıştır. Bu gelişmelerin akabinde İngiltere II.Dünya Savaşı ile başlayan sıradan devlet olma sürecini tamamlamış ve Ortadoğu'dan çıkarılmıştır.[137] ABD, Ortadoğu bölgesinde insiyatifi ele almış ancak İngiltere'nin bölgedeki tecrübelerinden yararlanmayı da çok iyi bilmiştir. Fransa ise

---

[134] İ.Kaya Ülger, "Ortadoğu Sorunu ve Yugoslavya'nın Dağılmasının Avrupa Dış Politikası Çerçevesinde Analizi", **Stradigma**, Eylül 2003, Sayı: 8, www.stradigma.com

[135] T.G.Fraser, **Middle East 1917-1979**, Londra: Edward Arnold Ltd., 1980, ss.66-68

[136] Fahir Armağanoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Cilt I:1914-1980,8.b., Ankara: İş Bankası Yayınları, 1992, ss.492-502

[137] Sedat Laçiner, **Bir Başka Açıdan İngiltere**, Ankara: Asam yayınları, 2001, ss.223-225

bu krizin ardından ABD'nin NATO vasıtasıyla dayattığı Ortadoğu politikasının güdümünden uzaklaşmıştır.

Arap ülkeleriyle İsrail arasında bir türlü paylaşılamayan topraklar üzerindeki bir sonraki mücadele 1967'de yaşanan 6 Gün Savaşları'dır ve İsrail adına büyük bir zaferle sonuçlanmıştır. 6 Gün Savaşları, Fransa'nın ABD dümen suyundan ayrılarak bağımsız ve daha Arap yanlısı bir tutum takınması açısından önem arz etmektedir. Barışın ardından Arap ülkeleri İsrail'i ve 1967 öncesi sınırları içinde var olma hakkını tanımışlardır.

1973 yılına kadar Sovyetlerin yardımıyla ordusunu güçlendiren Mısır, 6 Ekim 1973 günü Suriye ile kordineli olarak İsrail'e yeni bir saldırı başlatmıştır. Başlangıçta Araplar önemli miktarda toprak elde etse de İsrail savaşın ilerleyen günlerinde kaybettiği yerleri geri alarak üstün konuma geçmeyi başarmıştır. 22 Ekim 1973 günü BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararla mutabakat sağlanmış ve savaş sona ermiştir. Savaş sonunda ABD bölgede Sovyetlere göre önemli güç elde etmiştir. Özellikle ABD Dışişleri Bakanı Kissenger'ın katkılarıyla sağlanan barış sayesinde ABD, kesintisiz ve ucuz petrol akışını garanti etmek istemiştir. [138]

1973 yılında yaşanan savaşın ardından ortaya çıkan petrol krizi Arap-İsrail anlaşmazlığını daha küresel bir sorun haline getirmiştir. Ortadoğu ülkeleri OPEC aracılığıyla aldıkları, üretim kapasitesini düşürme, fiyat arttırma hatta bazı ülkelere petrol satışını durdurma gibi kararlarla petrolü bir silah olarak kullanmaya başlamışlardır. Bu yaklaşımın neticesinde ekonomileri petrole, petrol ithalatları da Ortadoğu'ya bağımlı olan Avrupa ülkeleri, Arap-İsrail probleminin dışında kalamayacaklarını net bir şekilde anlamışlardır.

Avrupa Topluluğu Dışişleri Bakanları'nın 23 Ekim 1973 yılında yayınladığı tebliğde , İsrail de dahil bölgedeki tüm devletlerin varlığının kabul edilmesinin ve Filistin halkının haklarını dikkate alarak İsrail'in 1967'de işgal ettiği bölgelerden çekilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir.[139]

1973 Savaşı aynı zamanda Arap-İsrail anlaşmazlığının çözüm sürecinin başlangıcı olmuştur. Şavaş sonrasında taraflar karşılıklı olarak problemin kalıcı çözümü için istekli olduklarını beyan etmişler ve karşılıklı resmi ziyaretlerde bulunmuşlardır. Bu olumlu süreç, 5-15 Eylül 1978 yılında İsrail, Mısır ve ABD'nin

[138] Bülent Aras, **Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye**,İstanbul: Bağlam Yayınları, 1997, ss.24-28
[139] Ali Balcı, " Avrupa Birliği'nin Filistin Politikası", **in Ortadoğu Yıllığı 2005**, Kemal İnat(ed.), Ankara:Nobel Yayınları,2006, s.354

devlet başkanlarının katılımıyla gerçekleşen Camp David görüşmeleriyle sürmüş ve görüşmeler sonunda İsrail ve Mısır arasında barış antlaşması imzalanmıştır.

Beşinci Arap-İsrail Savaşı ise 1982 yılında Lübnan'da patlak vermiştir. 1970 yılında Ürdün'de yaşanan iç savaşta yönetimi ele geçirmeye çalışan Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ), Ürdün Kralı Hüseyin tarafından ülkeden kovulmuştur. Bunun üzerine Güney Lübnan'a yerleşen FKÖ burada kamplar kurmuş, özellikle Tyre ve Sidon şehirlerinde güçlenmiştir. Gelişmelerden tedirgin olan İsrail, Mayıs 1982'de Beyrut'u bombalayarak savaşı başlatmıştır. Müdahale ile birlikte Lübnan'ı işgal eden İsrail, özellikle sivillere karşı uyguladığı orantısız şiddet nedeniyle dünya kamuoyundan büyük tepki almış ve yatışma sürecine giren Arap-İsrail problemini tekrar alevlendirmiştir.

Filistinliler, 1987 yılındaki "İntifada" çıkışlarıyla Filistin'de yaşananları uluslararası gündeme taşımaya, özellikle Batı dünyasının dikkatini İsrail'in Filistinli Müslümanlara karşı giriştiği sert uygulamalara çekerek İsrail üzerinde baskı kurmaya çalışmışlardır.[140] Uluslararası medyanın Filistin'de yaşananları dünya kamuoyuna taşıması ABD'nin bölge barışına yönelik çabalarını ivmelendirmiştir. Ancak ABD, Filistin Kurtuluş Örgütü ile görüşmelere başlamak için barış sürecinin temel gereksinimleri olan teröre son verme, Birleşmiş Milletler'in konu ile ilgili kararlarına uyma, İsrail'i tanıma gibi kriterleri yerine getirmesini talep etmiştir. Aralık 1988'de FKÖ şartları kabul edince ABD'de doğrudan diyaloğu başlatmıştır.

Problemin çözümüne yönelik en kapsamlı girişim olan Ortadoğu Barış Süreci görüşmeleri, 30 Ekim 1991 tarihinde ABD ve Rusya Federasyonu'nun birlikte düzenlediği Madrid Barış Konferansı ile başlamıştır. Konferansta belirlenen çerçeve kapsamında Mısır, Suriye, İsrail, Lübnan, Filistin (Batı Şeria ve Gazze) ve Ürdün'ün taraf olarak katıldığı görüşmelerin tamamlanması 2 yıl sürmüştür.[141]

Görüşmelerde, Arap-İsrail anlaşmazlığına taraf olan tüm ülkeler aynı masada problemlere çözüm ararken Irak hariç diğer Arap ülkeleri de gözlemciler vasıtasıyla temsil edilmiştir. BM ve AB gibi uluslararası kuruluşlarında katıldığı barış görüşmeleri hem iki taraflı hem çok taraflı nitelik taşımıştır. İkili görüşmeleri tamamlayıcı niteliği olan çok taraflı görüşmelerde silahların denetimi ve bölgesel

[140] Abraham Sela, **Political Encyclopedia of the Middle East**, New York: Continuum, 1999, s.88
[141] Aras, a.g.e., ss.33

güvenlik, çevre, bölgesel ekonomik kalkınma, mülteciler ve su kaynakları konularını ele alan çalışma grupları oluşturulmuştur.[142]

Barış sürecinde atılan bu ilk adımın ardından İsrail ve FKÖ temsilcileri, Washington'da 11 safhadan oluşan iki taraflı gizli görüşmelerde bulunmuşlardır. Görüşmeleri 1993 yılında Oslo Müzakereleri izlemiş ve iki taraf Ortadoğu Barış Süreci açısından çok önemli olan "İlkeler Bildirgesi" üzerinde anlaşmışlardır. Kısaca, karşılıklı olarak birbirini tanıma, İsrail'in Gazze ve Batı Şeria'dan çekilmesi ve Filistin otoritesinin kurulmasını esas alan bildirge 23 Eylül 1993'te onaylanmıştır.[143]

İlkeler Bildirgesi 1995 yılı Eylül ayında yenilenerek Oslo II imzalanmıştır. Bu bildirgenin detaylandırılıp antlaşma formunu alması ise aynı yıl Mısır'da imzalanan Taba Atlaşması'yla gerçekleşmiştir. Ancak gerek İsrail halkı, gerekse Filistin halkı antlaşmanın hükümlerini benimsememiş ve protesto eylemlerinde bulunmuşlardır.

Suriye ile İsrail arasında Golan Tepeleri'nin durumu hakkında ABD'nin gözetiminde süren görüşmeler 1996 Mart'ında Hamas ve Hizbullah terör örgütlerinin İsrail'e karşı başlattığı saldırılar sebebiyle kesilmiştir. İsrail saldırılara misilleme olarak bu örgütlerin üslendiği Güney Lübnan'ı bombalamış, operasyona da "Gazap Üzümleri" adı verilmiştir. Gazap Üzümleri operasyonuna rağmen İsrail ve Suriye, Golan Tepeleri konusunda büyük oranda anlaşmıştır. İsrail bölgenin tamamında barış sağanması durumunda Golan'dan geri çekilmeyi taahhüt etmiştir. Suriye ise İsrail ile barış anlaşmasının yanı sıra turizm, ticaret, su ve telekominikasyon konularında işbirliği anlaşmaları imzalamıştır. Buna ek olarak Lübnan'da süreçten faydalanarak İsrail ile barış anlaşması imzalamış, bu gelişmeler diğer Arap ülkelerini de bu konularda cesaretlendirmiştir.[144] Ancak 1996 yılında ılımlı tavrıyla tanınan Peres'in seçimi kaybetmesi ve daha muhazakar Netanyahu'nun yönetime gelmesi barış sürecindeki ilerlemeleri durdurmuştur. Netanyahu döneminde yani 1997-1999 arası yıllarda Ortadoğu Barış Süreci'nde hiç bir ilerleme kaydedilememiştir.

İsrail Başkanlığı'na Ehud Barak'ın seçilmesiyle barış süreci yeniden ivme kazanmış 5 Eylül 1999 tarihinde Filistin ve İsrail arasında Sharm el-Şeyh Memorandum'u imzalanmıştır. 2000 yılının Ekim ayında Sharm el-Şeyh'te düzenlenen Ortadoğu Barış Zirvesi'nde bölgede yaşanan olayların tekrarlanmasını

[142] Yıldız, a.g.e., s.100
[143] Aras, a.g.e., s.108-113
[144] Edgar O'Ballance, **The Palestinian İntifaada**, New York: St.Martin Press, 1998, ss.207-221

önlemek maksadıyla bir komite kurulmasına karar verilmiştir. Komite ABD, Türkiye, Norveç ve AB'li temsilcilerden kurulmuştur. Komite hazırladığı raporda iki tarafa görüşmelere tekrar başlama konusunda tavsiyede bulunmuştur.[145]

2000 yılında İsrail ile Filistin arasında nihai barışın sağlanması amacıyla yapılan Camp David Zirvesi'nden beklenen sonuç çıkmamıştır. İki taraf Kudüs'ün statüsü, Filistin'li mülteciler, sınırlar, Batı Şeria ve Gazze'deki Yahudi yerleşimleri gibi sorunların ilk kez spesifik olarak ele alındığı görüşmelerde uzlaşma sağlayamamışlardır. Filistin, İsrail'i Oslo kararlarına karşı gelerek Batı Şeria ve Gazze'den çıkmamakla suçlarken İsrail'de Filistin yönetiminin terörist örgütlere yardım ettiğini iddia etmiştir.[146] Camp David'in başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından ikinci intifada gelmiş ve sorun içinden çıkılması zor bir hal almıştır. İkinci intifadanın en büyük sebebi olarak Ariel Sharon'un Savunma Bakanı olduğu dönemde Mescit-i Aksa'ya İsrailli askerlerden oluşan koruma ordusuyla yaptığı ziyaret gösterilmektedir.

2001 yılı Şubat ayında Ariel Sharon'un İsrail'de başkan seçilmesiyle barış yönünde yeni bir açılım gerçekleşmiştir. FKÖ ve Arap ülkeleri anlaşmazlık konusunda Sharon hükümetiyle görüşmeye ve barış sürecini devam ettirmeye istekli olduklarını ifade etmişlerdir. ABD Başkanı Bush, Sharon ile görüşerek onun liderliği altındaki hükümetle yakın işbirliği içinde olmaya hazır olduklarını vurgulamıştır. Mısır ve Ürdün ise İsrail ile kalıcı barış amacıyla Sharm-el-Şeyh'i temel alan yeni bir insiyatif başlatmak istediklerini açıklamışlardır.[147] Ancak bunlar gerçekleşememiştir.

2001 yılının Aralık ayında İsrail, Hamas'ın İsrail'e düzenlediği ve çok sayıda sivilin hayatını kaybettiği bombalı saldırılardan Filistin Devlet Başkanı Yaser Arafat'ı sorumlu tutmuş ve Arafat'la tüm ilişkileri kesmeye karar vermiştir. 2002 yılının Mart ayında ise Suudi Arabistan Veliaht Prensi'nin hazırladığı "Ortadoğu Barış Planı" Beyrut'ta yapılan Arap Birliği Zirvesinde kabul edilmiştir. Başkenti Kudüs olan Filistin devletinin kurulması ve mültecilere bazı haklar tanınması karşılığı İsrail ile Arap ülkeleri arasındaki ilişkilerin normalleşmesini öngören planın Suudi Arabistan tarafından ortaya konmuş olması dünya kamuoyu tarafından olumlu karşılanmıştır. Ancak 2002 yılında Filistin Devlet Başkanı Yaser Arafat'ın

[145] Ally Monem Said, "Hot Bargaining: The Middle East in 2001", **Perceptions**, Vol.6, Ağustos 2001, s.63
[146] Ally,a.g.e., ss.63-67
[147] Ally, a.g.e., s.64

karargahının İsrail ordusu tarafından kuşatılıp uzun süre bu kuşatmanın devam ettirilmesi hatta karargahın elektrik ve suyunun dahi kesilmesi İsrail ile Arap Dünyası'nın arasını tekrar germiştir. Kasım 2002'de ise İsrail Dışişleri Bakanı Netenyahu Oslo Antlaşması'nın tamamen iptal edildiğini açıklamıştır.[148]

Barış Süreci'nin çıkmaza girdiğini gören ABD ve diğer uluslararası aktörler harekete geçmiş, 30 Nisan 2003 tarihinde Ortadoğu Yol Haritası'nı İsrail ve Filistin'in onayına sunmuştur. Ortadoğu Dörtlüsü (Quartet = ABD, Rusya, AB ve BM) tarafından hazırlanan ve 2005 yılına kadar Ortadoğu'daki çatışmaya iki devlet prensibi çerçevesinde son vermeyi amaçlayan plan, ABD Başkanı George W. Bush'un 24 Haziran 2002'de yaptığı ve Filistin-İsrail çatışmasının "iki devlet" prensibi çerçevesinde çözülmesi gerektiğini vurguladığı konuşması temel almaktadır. Plan İsrail ve Filistin yönetimleri tarafından kabul edilmiş, BM Güvenlik Konseyi'nin 19 Kasım 2003 tarih ve 1515 sayılı kararı ile taraflar açısından bağlayıcı nitelik kazanmıştır.[149]

11 Kasım 2004'te Yaser Arafat'ın Fransa'da hayatını kaybetmesi ve Mahmut Abbas'ın Filistin Devlet Başkanı olması, 25 Ocak 2006 tarihinde ise Hamas'ın Filistin'de iktidara gelmesi, Filistin tarafında bir otorite sorunu ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu gelişmelerin ardından Filistin, Hamas ve El-Fetih arasındaki güç mücadelesine ve iç savaşa sürüklenmiştir. Filistin'de yaşanan iç karışıklık Barış Süreci'ne de yansımış, çok başlılık problemi kalıcı çözüme yönelik beklentilerin zayıflamasına sebep olmuştur.

2006 yazında Ortadoğu'da Arap-İsrail anlaşmazlığı nedeniyle yine kan ve şiddet dolu günler yaşanmıştır. 25 Haziran 2006'da bir İsrail askerinin Filistinli militanlarca kaçırılması sonucu İsrail önce Gazze Şeridi'ni bombalamıştır. Ardından iki İsrail askerinin daha Hizbullah tarafından kaçırılması ve Hizbullah'ın Lübnan'daki kamplarından Katuşya füzeleriyle İsrail'deki sivil hedefleri vurmasının ardından İsrail Lübnan'a saldırı başlatmıştır. Başlatılan geniş çaplı kara operasyonunda karşılıklı olarak büyük kayıplar verilmiş, yüzlerce sivil hayatını kaybetmiştir. 14

[148] "Ortadoğu'da İpler Geriliyor", Milliyet, 21 Kasım 2002
[149] Alain Dieckhoff, "The European Union and the Israel-Palestinian Conflict", **Inroads**, Vol:16, Winter 2005, s.64

Ağustos 2006 tarihinde karşılıklı ateşkes sağlanmış, 7 Eylül 2006 tarihinde ise İsrail Lübnan'a uyguladığı ablukayı kaldırmıştır. [150]

Günümüzde iç karışıklık ve iktidar mücadelesinin hakim olduğu Filistin ile İsrail'in toprak kavgası halen devam etmektedir. Lübnan topraklarında varlığını güçlendiren Hizbullah açıkça İsrail'i hedef almaktadır. İran, nükleer silah çalışmaları yürütmekte ve en yetkili ağızdan İsrail'in yeryüzünden silinmesi gerektiğini açıklamaktadır. Suriye'nin ise İsrail'in işgal ettiği Golan tepelerinin durumundan ötürü Hizbullah, Hamas ve İslami Cihad örgütlerine gizli destek sağladığı iddia edilmektedir. İsrail bahsekonu ülkelerin çıkışlarına sert askeri tedbirlerle cevap vermekte, çoğu zaman sivilleri de hedef alan orantısız şiddet kullanmaktadır. İsrail'in özellikle Filistin, Suriye, İran ve Lübnan ile anlaşmazlıkları devam etmekte ve Ortadoğu güvenliğini tehdit etmektedir.

4.2. Avrupa Birliği'nin Arap-İsrail Anlaşmazlığına Yaklaşımı

4.2.1. Soğuk Savaş Dönemi

AB'nin Arap-İsrail anlaşmazlığı ile ilk defa yüzleşmek zorunda kaldığı Süveyş Krizi aynı zamanda Birliğin kuruluş aşamasındaki dönemde Arap-İsrail anlaşmazlığı konusundaki tutumunu da şekillendirmiştir. 1956 yılındaki Süveyş Krizi ve sonrasında İngiltere ile ABD arasında yaşanan gelişmelerin ardından, AT'nin bu konuda ABD'nin güdümünde bir politika izleyeceği ve Transatlantik ilişkileri ön planda tutacağı açıkça ortaya çıkmıştır. Ancak 1967 yılında yaşanan savaş ile birlikte ilk kırılma yaşanmış, özellikle De Gaulle yönetimindeki Fransa, İsrail ile askeri işbirliğini askıya alarak daha Arap yanlısı bir politika izlemeye başlamıştır.[151]

AB'nin Arap-İsrail anlaşmazlığına yönelik ilk kurumsal tepkisi ise 1973 yılındaki Arap-İsrail Savaşı'nın ardından yaşanan petrol krizi ile birlikte gerçekleşmiştir. Arap ülkelerinin petrolü silah olarak kullanmasının neticesinde ekonomisi büyük yara alan Avrupa ülkeleri, Ortadoğu'da yaşanan sorunlara kayıtsız kalamayacaklarını farketmişlerdir. Avrupa Topluluğu dışişleri bakanları tarafından 23 Ekim 1973 tarihinde yayınlanan tebliğde, "İsrail de dahil bölgedeki tüm

[150] "İsrail Güçleri Lübnan'dan Çekiliyor", Milliyet, 7 Eylül 2006
[151] Balcı, a.g.e., s.353

devletlerin varlığının kabul edilmesinin ve Filistin halkının haklarını dikkate alarak İsrail'in 1967'de işgal ettiği bölgelerden çekilmesinin" altı çizilmiştir.[152]

İsrail, tebliğ'in "Ortadoğu İçin Barış"ı değil "Avrupa İçin Petrol"ü hedeflediğini öne sürerek AB'nin tutumunu eleştirmiştir.[153] Arap ülkeleri ise Avrupa'nın bu ortak tutumunu olumlu karşılamış ve Arap Ligi dışişleri bakanları vasıtasıyla bir karşı deklarasyon yayınlamışlardır. Bu vesileyle Avrupa-Arap Dialoğu'nun temelleri de atılmıştır.

AT dışişleri bakanlarınca yayınlanan bu tebliğ, bölgede farklı çıkarlara ve geleneklere sahip üye ülkeleri ortak paydada birleştirmesi açısından, ortak dış politika hedefi doğrultusunda atılmış önemli bir adım olarak ta değerlendirilmektedir. Birliğin siyasi kimliğinin yeni yeni oluşmaya başladığı bu dönemde Ortadoğu'nun, ortak siyasi duruşu belirleme açısından elverişli bir uygulama alanı olduğu anlaşılmıştır.[154]

Avrupa'nın, Arap-İsrail anlaşmazlığı ile ilgili ortak tutumunu net olarak belirleyip ilkelere bağlayan ilk belge ise Haziran 1980'de Avrupa Topluluğu tarafından yayınlanan Venedik Deklarasyonu'dur. Deklarasyonun giriş kısmında AT'ye üye devletler, Avrupa ile Ortadoğu arasındaki ortak çıkarlar ve tarihi bağlardan bahsetmiş ve bunların kendilerini bölgesel barış mücadelesinde özel bir rol oynamaya mecbur bıraktığını ifade etmişlerdir. Söz konusu bildiride şu ifadeler yeralmaktadır;[155]

- Avrupa Topluluğu daima bu konuyla alakalı sorunların küresel düzeyde ele alınması gerektiğinde ısrar etmekte ve bölgesel aktörlerin çok taraflı bir çerçevede buluştuğu uluslararası barış konferansları fikrini desteklemektedir.
- Bu tutum Avrupa Topluluğu'nun çok taraflılık esaslı siyasi kültürü ile uyumludur ve görüşme ve diplomasinin güç kullanımına göre öncelikli olduğunu vurgulamaktadır.
- Avrupa Topluluğu düzenli olarak Birleşmiş Milletlerin çözümlerine başvurmaktadır ve uluslararası hukuka saygının öneminin altını çizmektedir.

---

[152] Paul Marie de La Gorce, "Europe and The Arap Israel Conflict: A Survey", **Journal of Palestine Studies**, Vol:26, No:3, İlk Bahar 1997, s.10

[153] Itzsak Minerbi, "The European Community and the Middle East", **in From War to Peace Arap-Israeli Relations**, Rubin Barry,Ginat Joseph ve Ma'oz Moshe(eds.), NY:New York University Press, 1994, s.196

[154] Minerbi,a.g.e., s.196

[155] Musu, a.g.e., s.48

- En başından beri, Filistin sorunun Arap-İsrail anlaşmazlığının çözümü için merkezi nitelik taşıdığının ABD ve İsrail tarafından anlaşılmasından çok önce, Avrupa Topluluğu Filistinlilerin yasal self-determinasyon haklarını vurgulamaktadır.
- Avrupa topluluğu iki devlet çözümünü ve FKÖ'nün Filistin halkının meşru temsilcisi olduğunu güçlü şekilde desteklemektedir.

Bu maddeler AB'nin Arap-İsrail anlaşmazlığı ile ilgili politikasının temel taşlarıdır. Ayrıca aynı bildiride, Kudüs'ün statüsünü belirleyecek tek taraflı insiyatifler ve Yahudi yerleşimleri uluslararası hukuk bağlamında illegal kabul edilmektedir.

Özetle deklarasyon, Filistinlilerin sorunlarına adil bir çözüm bulmanın mutlak zorunluluk olduğunu, ancak sorunun sadece mülteci sorunundan ibaret olmayıp Filistin Halkı'na self-determinasyon hakkının tam olarak tanınması gerektiğini iddia etmektedir. Diğer önemli bir nokta ise, üye devletlerin yapılacak herhangi bir görüşmeye FKÖ'nün de katılmasını istemeleridir. Deklarasyon, İsrail'in işgal ettiği bölgelerden çekilmesi gerektiğini vurgulamakta, İsrail yerleşimlerinin barışın önünde büyük bir engel oluşturduğu ve bu yerleşimlerin uluslararası hukuka aykırı olduğunu savunmaktadır.[156]

Deklarasyon Küdüs'ün geleceği konusunda ise eşit derecede samidir. Üye ülkeler, Kudüs'ün statüsünü değiştirmek için kurgulanmış, tek taraflı bir insiyatifi asla kabul etmeyeceklerini vurgulamışlardır.[157]

Deklarasyon İsrail tarafında öfke ve rahatsızlığa yol açmıştır. Venedik Deklarasyonu'dan iki gün sonra İsrail kabinesi tarafından yayınlanan açıklamada; "Venedik Deklarasyonu'ndan geriye acı bir hatıradan başka birşey kalmayacak. Bize ve diğer ülkelere barış sürecinde biraraya gelme çağrısında bulunan ve Araplara Filistin Kurtuluş Örgütü diye hitap eden kararlarla;...Avrupa'daki herkesin göreceği gibi bu dokümanlar, totoriter santajları dayatan Münih kapitilasyonlarında ve Camp

[156] Ülger, "Ortadoğu Sorunu ve Yugoslavya'nın Dağılmasının Avrupa Dış Politikası Çerçevesinde Analizi", www.stradigma.com

[157] Joel Peters, "Europe and the Middle East Peace Process", **in The Foreign Policies of the European Union's Mediterranean States and Applicant Countries in the 1990's**, Stelios Stavridis, Theodore Couloumbis, Thanos Veremis ve Neville Waites(eds.), London:Macmilan,1999, s.299

David Anlaşmasını baltalamak için girişilen tüm çabalarda olduğu gibi, Ortadoğu Barış Sürecini raydan çıkaracak"[158] ifadelerine yer verilmiştir.

Arap tarafı ise Avrupa'nın bu tutumundan büyük memnuniyet duymuş ve İsrail'i destekleyen ABD karşısında Avrupa'yı önemli bir dengeleyici güç olarak görmeye başlamıştır. Buna uygun olarak Araplar, İsrail ile aralarındaki anlaşmazlığı çözmek için AT'nin daha büyük bir rol üstlenmesine yönelik çabalarını arttırmanın gerekli olduğunu anlamışlardır.

Venedik Deklarasyonu'nun ardından, Avrupa'nın Arap-İsrail anlaşmazlığının en önemli noktası olarak gördüğü Filistin politikası, genel olarak Filistinlilerin self-determinasyon hakkını vurgulamak ve FKÖ'nün barış görüşmelerine dahil olmasında ısrar etmek olarak gelişmiştir. 1982 yılında yaşanan Lübnan Savaşı AT'nin Arap-İsrail sorununa yönelik tutumunda herhangi bir değişikliğe yol açmazken, 1987 yılındaki Birinci İntifada ile Avrupa kamuoyunun Arap Dünyasına özellikle de Filistinlilere yönelik sempatisi artmıştır. Yazılı ve görsel basında sıkça yayınlanan silahsız ve taş atan çocuklara karşı ağır silahlı İsrail askerlerinin görüntüleri bunda etkili olmuştur. AT hem Lübnan Savaşı hem de Birinci İntifada sonrasında İsrail'i kınayan bildiriler yayınlamıştır.[159]

Filistin lehine oluşan olumlu hava İsrail'in AT ile finansal ve ticari ilişkilerini düzenleyen protokollerin Avrupa Parlamentosundan geçmesi sürecinde de etkili olmuştur. Parlamento protokolleri onaylamamış, İsrail'in işgal altındaki bölgelerdeki Filistinli ihracatçıların Avrupalı ihracatçılarla direk bağlantı kurmasını sağlayan Aralık 1987 AT kararına ilişkin öne sürdüğü koşulları eleştirmiştir.[160] Mart 1988'de İsrail'in İntifada karşısındaki sert tutumu ve Filistin ihracatını engellediği gerekçesiyle protokollerin onaylanması bir kez daha ertelenmiştir. Söz konusu protokoller ancak 12 Ekim 1988'de, İsrail yönetiminin Filistin ürünlerinin İsrail limanlarından geçerek Avrupa'ya ulaşmasına engel olmamayı taahhüt etmesinin ardından onaylanmıştır.[161]

Venedik Deklarasyonu, her ne kadar tüm üye ülkeler tarafından uygulanmamış olsa da, İsrail ile Avrupa Topluluğu arasındaki ilişkileri düşük seviyede tutan bir

[158] Peters,a.g.e., s.299
[159] Yehuda Lukacs, **Israel-Palestinian Conflict: A Documantery Record**, Cambridge: Cambridge University Press, 1992, s.27
[160] Rosemary Hollis, "Europe and the Middle East: Power by Stealth?", **International Affairs**, Vol 73, Ocak 1997, s.19
[161] Hollis, "Europe and the Middle East: Power by Stealth?", s.19

tutum belirlemiştir. Venedik Deklarasyonu'ndan 1991 Madrid Barış Konferansı'na kadar geçen zaman diliminde İsrail, Avrupa'nın Ortadoğu Barış Sürecinde önemli bir rol oynaya yönelik girişimlerine şiddetle karşı çıkmıştır. Ocak 1989'da Shamir, Avrupa Parlamentosu Başkanı Lord Plumb'a; "Topluluğun Arap yanlısı tutumundan dolayı Avrupa'nın Ortadoğu'daki siyasi süreçte bir katılımcı olarak bulunmasını düşünmenin zor olduğu"nu söylemiştir.[162]

AT'nin Arap-İsrail sorununun barışçıl çözümüne yönelik önemli bir rol oynama hevesi 80'ler boyunca önemli bir mesafe katedememiştir. Peters'e göre, ABD'nin aksine Avrupa'nın o zaman diliminde iki tarafı görüşme masasına getirebilmek için ne yeterli kapasitesi ne de taraflar üzerinde güçlü bir etkisi mevcut olmadığından barışçıl çözüme bir katkısı da olamamıştır.[163] Gerçekte AT Venedik Deklarasyonu ile benimsediği strateji ile barışa yönelik bazı doğruları bulmuştur. Örneğin sorunların çözümü için FKÖ'nün Filistin halkının meşru temsilcisi olarak tanınıp ABD ve İsrail tarafından muhattap alınması gerektiğinin vurgulanması bunlardan biridir. Ancak Avrupa Topluluğu açılımlarını ya da kurumlarını Ortadoğu'da etkili ve operasyonel bir stratejiye çevirmekte başarılı olamamıştır. Çünkü bunu sağlamak için ihtiyacı olan ekonomik, siyasi ya da sosyal araçları geliştirememiştir.

4.2.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönem

Körfez Savaşı'nın hemen ardından yani 1991 yazında Ortadoğu'da kalıcı barışın sağlanması yönündeki uluslararası beklentiler artmıştır. Soğuk Savaşın bitmesiyle birlikte özellikle Avrupa'da, uluslararası konularda daha etkin bir rol üslenilebileceği beklentisi oluşmuştur. Ancak bu beklenti gerçeğe dönüşememiştir. 1991 Ekim ayında barış sürecinin temellerinin atıldığı Madrid Konferansı'nda ABD yüzünü beklenmedik şekilde Brüksel yerine, çöküşün eşiğinde olan Moskova'ya dönmüştür. AT konferasın sonrasında düzenlenen iki taraflı görüşmelere de kabul edilmemiş sadece çok taraflı görüşmelere katılmıştır.

ABD ile birlikte İsrail de AT'nin barış sürecine katılmasına başlangıçta karşı çıkmıştır. Balcı'ya göre İsrail'in 1991 Madrid Konferansı'nda AT'yi ısrarla barış görüşmelerinin dışında tutmaya çalışmasının iki temel nedeni bulunmaktadır. Birincisi Soğuk Savaşın bitmesiyle Soviyetler'in desteğinden mahrum kalan Arapların ABD'yi dengeleyecek yeni güç olarak AT'yi görmeleri, ikincisi ise AT'nin

[162] Rosemary Hollis, "Israeli-European Economic Relations", **Isreal Affairs**, Vol:1,1994, s.126
[163] Peters,a.g.e., s.300

1980'den bu yana bağımsız Filistin devleti için ısrarlı tutumudur.[164] Bu sebeple İsrail AT'yi sorunun bir parçası olarak görmesine rağmen çözümün bir parçası olarak görmemiştir. İsrail, Avrupa Ekonomik Alanı içine dahil edilmesi koşuluyla AT'nin barış sürecine katılmasına izin vermiştir. Aynı tarihlerde basına bir açıklama yapan Belçika Dışişleri Bakanı Leo Tindemans, Avrupa'nın Akdeniz'de yaşanan önemli gelişmelerin dışında tutulamayacağını ifade etmiştir.[165]

Madrid Konferansı 1991'de başlayarak 1992 boyunca devam eden farklı bir yapıya sahiptir. İki taraflı ve çok taraflı görüşmelerden oluşan sürece, Filistin-Ürdün, Lübnan, Suriye ve İsrail Delegasyonları taraf olarak katılmıştır. Çok taraflı görüşmeler iki taraflı görüşmelere paralel olarak yürütülmüştür. Amaç İsrail ile Arap komşularını ve Mağrip ile Körfez'i de kapsayacak geniş bir yelpazede Arap devletlerini, bölgedeki önemli problemleri halletmek üzere biraraya getirmektir. İkili görüşmeler; bölgesel kontrol ve egemenlik, sınırların belirlenmesi, güvenlikle ilgili düzenlemeler ve Filistinlilerin siyasi hakları gibi politik konulara yoğunlaşırken, çok taraflı görüşmelerde bölgesel barış ve kalkınma için ön şart olan ekonomik, sosyal ve çevresel konular ele alınmıştır.

AT'nin Madrid ile başlayan görüşmelerin iki taraflı ayağında rolü bulunmamaktadır. Çok taraflı görüşmelerde ise AT aktif olarak yeralmıştır. AT, Ortadoğu Barış Süreci'nin çok taraflı ayağı kapsamında kurulan beş çalışma gurubundan ikisinde; Silahların Denetimi ve Bölgesel Güvenlik Çalışma Grubu ile Bölgesel Ekonomik Kalkınma Çalışma Grubu, katılımcı olarak yeralmaktadır. Beş çalışma grubu arasında en kapsamlısı olan Bölgesel Ekonomik Kalkınma Çalışma Grubu (REDWG) AT'nin yönetimine emanet edilmiştir. Burda AT'nin amacı, bölgedeki taraflar arasında gelecekte kurulması planlanan ekonomik işbirliği için fikirler ve girişimler tasarlamak olarak belirlenmiştir.

Madrid Konferansı ve sonrasında AB'nin aktif olarak katıldığı çok taraflı çabaların mantığı işlevsel ve liberal bir ekonomik konsepte oturtulmuştur. Uluslararası barışı ve işbirliğini sağlamak için bölge ülkelerinin bir çarkın dişlileri gibi çalıştırması öngörülmüştür. Ekonomik ve teknik alanlarda refah için giderek daha da artacak karşılıklı bağımlılık sayesinde, tarafların politik ve ideolojik rekabetinin arka plana itmesi planlanmıştır. Bölgedeki işbirliğinin farklı alanlarda

[164] Balcı,a.g.e., s.356
[165] Muzaffer Şenel, "Avrupa Birliğinin Ortadoğu Barış Sürecine Etkileri", **in Filistin Çıkmazdan Çözüme**, M.Şenel (ed.), İstanbul: Küre Yayınları, 2003, s.153

devam ettirilmesinin, düşmanlıkları uzun vadede unutturması ve yeni bir ortak gereksinimler algısı ortaya çıkarması umut edilmiştir. Böylece çok taraflı görüşmelerde sağlanan ilerlemenin, gerçek barışın neyi getirdiği ve faydaları hakkında bir sonuç ortaya çıkarması ve bunun iki taraflı görüşmelere de katkısı olması beklenmiştir. AB tarafından bölgesel işbirliği, ekonomik büyüme ve sosyal kalkınmayı görünür hale getirmesi bakımından güçlü bir araç olarak görülmektedir. Yani bölgesel işbirliğinin, bölgesel ekonomik eşitsizlikleri azaltmaya ve sonunda barışı geri dönülmez hale getirmeye yardım etmesi amaçlanmaktadır. Avrupa'nın inanışına göre Ortadoğu'da işbirliği, Avrupa'daki örneğine pararlel olarak, işlevsel işbirliğini sonunda bölgesel barışa dönüştürecektir.[166]

Ortadoğu Barış Süreci'nin temellerinin atıldığı Madrid Konferansı sürecinde baş aktör konumunda ABD bulunmakta olup AT ikincil bir rol üslenmiştir. Özellikle sürecin politik alanında AT'nin önemli bir ağırlığı olduğundan bahsetmek güçtür.

Madrid Konferası ile kurulan REDWG kapsamındaki görüşmelerin birinci oturumu Mayıs 1992'de Brüksel'de, ikincisi Ekim 1992'de Paris'te ve üçüncüsü Mayıs 1993'te Roma'da yapılmıştır. Bu görüşmelerde her birinin yönetiminden farklı bir ülkenin ya da kurumun sorumlu olduğu 10 faaliyet alanı tespit edilmiştir. Dördüncü oturum İsrail ile Filistin arasında İlkeler Bildirgesi'nin imzalanmasından kısa bir süre sonra Kopenhag'ta yapılmıştır. Bu oturumda REDWG tarafından otuzüç farklı girişimden oluşan Kopenhag Eylem Planı benimsenmiştir. Bu plan Filistin'deki alt yapının iyileştirilmesi amacıyla bölgeye 9.2 milyon euro'luk yardım yapılmasını öngörmektedir ve AB'nin Filistin sorununa yönelik ortak tutumunu yansıtması bakımından önemlidir. [167]

Diğer yandan Avrupa Parlemantosu'nun İsrail ile ticari ilişkileri düzenleyen protokolleri onaylamasına rağmen AB ile İsrail arasındaki ticari ilişkilerdeki durgunluk 1990'lı yılların başında da sürmüştür. İsrail'de Filistinlilere karşı daha ılımlı tavırlarıyla tanınan İşçi Partisi'nin iktidara gelmesine rağmen AB'nin İsrail'e karşı olan soğuk tutumu devam etmiş, ancak tarafların birbirini karşılıklı olarak tanıdığı İlkeler Bildirgesi'nin kabulünden sonra, Aralık 1993'te, AB Dışişleri Konseyi, Komisyonun İsrail ile yeni ticaret anlaşması önerisini onaylamıştır.[168]

[166] Peters,a.g.e., s.301
[167] Peters,a.g.e., s.304
[168] Hollis, "Europe and the Middle East: Power by Stealth?", s.20

AB, Ortadoğu Barış Süreci' ndeki tutumunu eyleme dönüştürmek için ayrıca Birliğin üç sütunundan biri olan Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası'nı da kullanmıştır. Bu sütun sayesinde belirlenen ve konsey tarafından kabul edilen "ortak duruş (common position)" ve "ortak eylem (joint action)" ler, Ortadoğu'ya yönelik olarak ta kullanılmıştır. Örneğin Mayıs 1994'te Avrupa Konseyi'nin kabul ettiği ortak eylem ile, 1995 yılında Filistin'de yapılacak seçimlere organizasyon bakımından yardım edilmesi ve gözlemcilik yapılması kararlaştırılmıştır.

AB'nin Ortadoğu Barış Süreci'nde politik anlamda daha etkin olarak yeralma çabalarının 90'ların ortalarından itibaren ivme kazandığı görülmektedir. Örneğin Mayıs 94'te Filistin ile İsrail arasındaki "Cario Antlaşması"na , Temmuz 1994'te Filistin Otorite'sinin kurulmasına ve Ekim 1994'te İsrail ile Ürdün arasında barış antlaşması imzalanmasına AB tam destek verilmiştir. Politik girişimlerin yanısıra AB, Ortadoğu'nun sorunlu bölgelerine yönelik ekonomik faaliyetlerini de hızlandırmıştır. AB 1994 yılında Filistin Bölgesi'nin en büyük ekonomik destekçisi olmuş, bölgeye 450 milyon dolar mali yardımda bulunmuştur.[169] Ek olarak Avrupa Yatırım Bankası, Filistin Yönetimi ile kalkınma projelerinin finansmanı için 250 milyon euro luk bir anlaşma imzalamıştır. Aralık 1994'teki Essen deklerasyonu ile de, İsrail'in AB ile arasındaki karşılıklılık ve ortak çıkarlar temeline dayalı ilişkilerden dolayı sahip olduğu özel statüsü için memnun olması gerektiği belirtilmiştir.[170]

Ortadoğu sorunu, AB'nin Akdeniz ülkelerine yönelik yeni ve kapsamlı bir açılım gerçekleştirdiği Barselona Süreci'ne de yansımıştır. Bu süreçte Akdenize kıyısı olan AB ülkeleri, Ortadoğu'daki istikrarsızlıklardan direk olarak etkilendiklerinden, bu bölgeye yönelik politikalar konusunda çok hassas davranmışlardır. Bu yüzden Ortadoğu Barış Süreci'ne taraf olan tüm ülkeler (İsrail, Lübnan, Ürdün,Suriye ve Filistin) Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na da üyedir. Bu kapsamda 20 Kasım 1995'te İsrail ile AB arasında imzalanan Akdeniz Ticari İşbirliği anlaşması, ekonomik işbirliği ve sebest ticaret yanında politik dialoğu da kapsayacak şekilde hazırlanmıştır. Anlaşma kapsamında yürütülecek düzenli politik dialoğun amacı, uluslararası meselelerde ve bölgesel güvenlik ya da istikrar konularında tarafların

[169] P.Lopez Aguirrebengoa, "Transatlantic Coordination and The Middle East Peace Process", **in The New Transatlantic Agenda and the Future of EU-US Relations**, Jorg Monar(ed.), Londra:Kluwer Law Press, 1998, s.51

[170] Avrupa Birliği Komisyonu, " Middle East Peace Process", http://ec.europa.eu/external_relations/mepp/index.htm

birbirlerinin tutumlarını daha iyi anlamalarını sağlamaktır.[171] Aynı dönemde Avrupa Bakanlar Konseyi Filistin'deki bütçe açığının kapatılması için 30 milyon euro luk yardımı onaylamış ve Filistin ile yeni bir ticaret anlaşması için görüşmeler yapmak üzere Komisyonu görevlendirmiştir.[172] Filistin ile Avrupa Topluluğu arasındaki serbest ticaret ve işbirliği anlaşması ise 1997'de imzalanmıştır. Bu anlaşma İsrail'inki gibi AB ile değil de Avrupa Topluluğu ile imzalandığından üye ülkelerin onaylarını zorunlu kılmamış ve politik şartlara bağlanmamıştır. Bu sebeplerden dolayı İsrail ile imzalanan anlaşmaya göre çok daha etkili olmuştur.[173]

Ocak 1995'te Filistin seçimleri AB'nin gözlemciliği altında yapılmış ve Yaser Arafat Filistin Devlet Başkanı seçilmiştir. 24 Nisan 1996 tarihinde Filistin'in İsrail Devleti'nin varolma hakkını tanıması üzerine AB dönem başkanlığı bir bildiri yayınlayarak Filistin'i tebrik etmiş ve İsrail'in de bir takım yükümlülükleri olduğunu hatırlatmıştır.

Ancak Mayıs 1996'da İsrail'de sert tavrıyla tanınan Netanyahu'nun iktidara gelmesi barış sürecinin ciddi anlamda sekteye uğramasına sebep olmuş, bu gelişme Brüksel'i de rahatsız etmiştir. Batı Şeria ve Gazze'de Yahudi yerleşimlerinin inşaasına devam edilmesi ve Oslo sürecinde bir ilerleme sağlanamaması üzerine Avrupa'lı liderler İsrail'i barış sürecini tehlikeye atmakla suçlamışlar, ticaret anlaşmasının onaylanmasının tehlikede olduğunu ima eden demeçler vermişlerdir.[174]

Kısa bir süre sonra Fransa Cumhurbaşkanı Chirac Mısır'a bir ziyaret düzenlemiş, bu ziyareti sırasında yaptığı konuşmasında, "İsrail'in güvenliğine karşılık bir Filistin devleti ve Suriye ile barışa karşılık İsrail'in Golan Tepeleri'nden çekilmesi" şeklinde bir formül ortaya atmıştır.[175] Fransa'nın ABD'den bağımsız olarak geliştirdiği bu çıkış ABD'nin tepkisini çekerken İngiltere ve Almanya da, barış sürecinde ABD'nin çabalarının engellenmemesi ve bu bağlamda barış sürecine muhtemel Avrupa etkisinin sınırlı bir seviyede kalması yönünde açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu durum AB'nin politik alanda ABD karşıtı ortak bir tutumdan yoksun olduğunun açık bir ifadesidir.

---

[171] Esa Paasivirta, "EU Trading with İsrail and Palestine:Parallel Legal Frameworks and Triangular Issues", **European Foreign Affairs Review**, Vol.4, No.3, Kluwer Low, Autumn 1999, s.306

[172] Hollis, "Europe and the Middle East: Power by Stealth?", s.20

[173] Paasivirta,a.g.e., s.308

[174] Balcı,a.g.e., s.356

[175] Christina Wood, "Chirac's New Arab Policy and Middle East Challenges: The Arab-Israeli Conflict, Iraq and Iran", **Middle East Journal**, Vol:52, Autumn 1998, s.566

Ancak ekonomik anlamda Ortadoğu'ya yönelik ABD karşıtı ortak AB tutumları, bu dönemde kendini göstermeye başlamıştır. Bunlardan en önemlisi AB'nin bölgedeki ekonomik çıkarlarını korumak maksadıyla ABD Kongresi'nin kabul ettiği D'Amato Yasası'na karşı çıkmasıdır. Yasa, İran ve Libya'daki petrol ve gaz üretimine belli bir miktardan fazla yatırım yapan yabancı şirketlere Washington tarafından yaptırım uygulanmasını öngörmektedir. Söz konusu ülkelerdeki enerji kaynaklarına önemli derecede bağımlılığı bulunan AB, ABD Kongeresi'nin bu kararını, dış politikadaki hareket özgürlüğüne vurulmuş bir darbe olarak yorumlayarak karşı çıkmıştır.[176]

Ortadoğu'da gerilimin tırmanmakta olduğunu farkeden AB üyesi ülkeler, Haziran 1996'da Avrupa Bakanlar Konseyi vasıtasıyla yayınladıkları açıklamada şu ifadeleri kullanmışlardır; "Ortadoğu'da barış AB için hayati bir çıkardır. Buna uygun olarak AB, barış sürecinin en büyük destekçisi olma temelinde ve bölgedeki çıkarlarına uygun şekilde, barış görüşmelerinin yeniden başlaması için gösterilecek çabalara aktif olarak katılmaya hazırdır"[177]

1 Eylül 1996 tarihli bildirisinde AB Bakanlar Konseyi, "AB'nin Doğu Kudüs politikası, güç kullanarak toprak kazanmanın kabul edilemezliğini öngören BM Güvenlik Konsey'inin 242 sayılı kararı doğrultusunda şekilllenmekte ve bu bağlamda bölgenin zorla ele geçirilmesi kabul edilmemektedir" şeklindeki açıklamasıyla Kudüs'ün statüsü ile ilgili tutumunu açıkça ortaya koymuştur.[178]

Maalesef AB'nin İsrail'in saldırgan tutumuyla ilgili artan endişeleri boşa çıkmamıştır. Eylül 1996'da İsrail'in Kudüs'teki Mescit-i Aksa Camii'nin yakınlarından geçen, arkeolojik amaçlı bir tünel kazılmasına karar vermesinin ardından İsrail ve Filistinliler arasında çatışmalar patlak vermiştir. İngiltere, Almanya ve Fransa hükümetleri İsrail'e tünel inşasını durdurmasını talep eden bir mektup yazmışlardır.[179]

5 Ekim 1996 tarihinde Dublin'de yapılan Avrupa Konseyi özel toplantısında ise Avrupa'lı liderlerin konu hakkındaki sabırsızlıkları açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Ortadoğu'nun yeni bir şiddet dalgasına kapılmasına seyirci kalınılamayacağı ve bu duruma daha fazla tahammül edemeyeceklerini ifade eden üye ülke temsilcileri,

[176] Balcı,a.g.e., s.357
[177] Avrupa Birliği Konseyi, "Presidency declaration", Floransa Zirvesi, 21-22 Haziran 1996, http://ue.eu.int/Newsroom/LoadDoc.cfm
[178] Hollis, "Europe and the Middle East: Power by Stealth?"., s.17
[179] Hollis, "Europe and the Middle East: Power by Stealth?", s.18

gelinen noktada daha girişimci bir yaklaşım izlemenin gerekli olduğunu düşünerek barış süreci için Özel Avrupa Temsilciliği kurmaya karar vermişlerdir.

Bu toplantıları Avrupa'lı siyasilerin diplomatik girişimleri izlemiştir. Ekim ayının sonuna doğru Fransa Başkanı Chirac, Suriye, İsrail, Gazze ve Batı Şeria, Mısır, Ürdün ve Lübnan'ı kapsayan görkemli bir tura çıkmıştır. Bu gezisinde Chirac, Avrupa'nın Arap-İsrail Barış Sürecindeki büyük rolünü vurgulamıştır. Ayrıca Chirac Filistin Parlamentosunda bir konuşma da yapmıştır. Konuşmasında, Filistin devletinin kurulmasının gerekliliğini, Kudüs'ün Müslüman boyutunun önemini ve Filistinlilerin demokrasinin örneğini sunduklarını ifade etmesi, Fransa'nın soruna bakışını netleştirmiştir.[180] Chirac'ın bölgeye gerçekleştirdiği ziyaretler AB'nin bölgeye yönelik politikasını hareketlendirmiş, 28 Ekim 1996 tarihinde barış sürecini izlemesi için İspanya'nın İsrail büyükelçisi Miguel Angel Moratinos, Avrupa Birliği Ortadoğu Özel Temsilcisi olarak atanmıştır. İspanyol Angel Moratinos'un Avrupa'nın özel Barış Süreci elçisi olarak İsrail'e atanması, Avrupa'nın can çekişen barış sürecine yeni bir nefes getirmek ve bölgede ileriye yönelik uzun vadeli daha önemli ekonomik ve politik girişimlerde bulunmak için ne kadar kararlı olduğunu göstermiştir.

Chirac'ın ziyaretini daha sessiz ve alt düzeyde gerçekleşen İngiltere Dışişleri Sekreteri Rifkind'ın ziyareti izlemiştir. Rifkind, Batı Şeria'ya gerçekleştirdiği ziyareti sırasında yaptığı resmi açıklamasında İsrail hükümetini kastederek, İngiltere'nin Gazze ve Batı Şeria'da yapılan İsrail yerleşimlerini yasadışı olarak gördüğünü ve bu yerleşimlerin genişlemesinin bölgedeki barış çabalarına önemli bir engel oluşturacağını ifade etmiştir.[181] Rifkind, Abu Dabi ziyareti sırasında da, Ortadoğu'yu kapsayan ve OSCE'yi model olarak alan bir bölgesel güvenlik teşkilatının yaratılması konusunda bir İngiliz girişimi başlatmıştır.

Avrupa'nın resmi ve ortak tutumu ise dönem başkanı İrlanda'nın dışişleri bakanı tarafından dile getirilmiştir. İrlanda Dışişleri Bakanı ve aynı zamanda Avrupa Konseyi Dönem Başkanı olan Spring, Ortadoğu'da giderek azalan diplomatik çabaları ve Netenyahu'nun İsrail'de başkan seçilmesinin ardınan gerçek bir ilerleme sağlayamayan Barış Sürecine dair kaygılarını, Kasım ayının ortasında Cario'da düzenlenen Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ekonomik Konferasının açılış bölümünde

[180] Peters,a.g.e., s.296
[181] Peters,a.g.e., s.296

yaptığı konuşmasıyla ifade etmiştir. Spring, Avrupa'nın iyi günde olduğu gibi kötü günde de bölgenin dostu olduğunu ifade ederek, zamanın barış sürecine geri dönme zamanı olduğunu ve AB'nin üzerine düşen desteği fazlasıyla vermeye hazır olduğunu söylemiştir.[182]

Spring'in konuşması konferansa katılan ülke temsilcileri tarafından çok sıcak karşılanmıştır. Spring'in özellikle Barış Süreci'nin "land for peace" prensibine dayanması konusundaki ısrarı ve işgal edilen bölgelerden çekilmenin sürekli uzaması nedeniyle Filistinlilerin çektiği ekonomik zorluklardan bahsetmesi bu havayı yaratmıştır.[183]

Esasen 1996 sonundaki bu üst seviye diplomatik ataklar, Avrupa'nın çoğu başkentinin konu hakkındaki uzun süreli hayal kırıklıklarını yansıtmaktadır. Barış Sürecinin merkezi siyasi gelişmelerinden farklı davranma isteği ve ABD ile İsrail'in dayattığı işbölümüne karşı giderek artan memnuniyetsizlik bu tepkileri doğurmuştur. ABD'nin dayattığı görevlendirmeye göre; ABD taraflar arasındaki tek dış arabulucu olacak, Avrupa ise taraflar arasında varılabilecek bir anlaşmanın mali yükünü karşılamak amacıyla finansal kaynak sağlamakla sorumlu olabilecektir. Özellikle İsrail ve Filistinliler arasında Eylül ayında yaşanan tünel krizinden sonraki çatışmalar nedeniyle ABD'nin acil olarak Washington'da düzenlediği zirveye hiç bir Avrupa ülkesinin temsilcisinin davet edilmemesi ile birlikte, Avrupa'nın barış sürecinde sürekli olarak saha dışında olması ve yedek oyuncu gibi muamele görmesi nedeniyle artan sabırsızlığı açık şekilde görülmeye başlanmıştır.

1997 yılında İsrail'in Doğu Kudüs'te yerleşim inşaatına tekrar başlaması üzerine Mart 1997'de Güvenlik Konseyi'nin dört Avrupalı üyesi İngiltere, Fransa, Portekiz ve İsveç yayınladıkları bildiride, İsrail'in girişiminin uluslararası hukuka aykırı olduğunu ve barış önünde engel oluşturduğunu ifade ederek, İsrail'e Kudüs'ün statüsünü değiştirmeye yönelik tek taraflı eylemlerden kaçınması çağrısında bulunmuşlardır.[184]

AB'nin Mayıs 1997'deki diğer girişimi ise barış görüşmelerinin tekrar başlamasını sağlayıp klavuzluk edecek 10 temel konuyu içeren "Code of Behaviour"

---

[182] Peters,age, s.296
[183] Peters,a.g.e., s.296
[184] Dan Eldar, "Western Europe, Russia and the Middle East 'Europe's Role in the Arab-Israeli Peace Process", **in Middle East Contemporary Survey 1997**, Maddy-Weitzman Bruce (ed.), Vol.21, The Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, Tel Aviv University, 2000, s.57

diye adlandırılan tekliftir.[185] Bu teklif AB Bakanlar Konseyi ve Parlamento tarafından desteklenmesine karşılık son dakikada Doğu Kudüs'te yaşanan kriz nedeniyle gerçekleşememiştir. İsrail'de dönemin Başbakanı Netanyahu bu tekliflerin kabul edilemez olduğunu, AB'nin barış sürecindeki rolünün sadece ekonomik temele dayalı olarak devam etmesi gerektiğini vurgulamıştır.

AB, Aralık 1997'deki Lüksemburg Avrupa Konseyi toplantısında, Haziran 1996'da Floransa Avrupa Konseyi toplantısında, Aralık 1996'da Dublin'de ve Haziran 1997'de Amsterdam'da yapılan Avrupa Konseyi Toplantılarında sürekli olarak barış süreciyle ilgili vaatlerini tekrarlamıştır. Üye devletler toplantılarda barış sürecindeki tıkanıklıktan duydukları derin kaygıyı ifade etmişler ve şu ifadeleri kullanmışlardır; "Ortadoğu'da barış AB için temel çıkardır. AB; Madrid, Oslo ve BM'in karalarına uygun olarak yapılan müteakip anlaşmalardaki prensipleri temel alacak şekilde, Ortadoğu'da sağlanacak kapsamlı barış için geçmişte olduğu gibi aktif olarak çaba göstermeye hazırdır"[186]

24 Mart 1999'daki Berlin Deklarasyonu'nda AB, kendi başına ayakta durabilen Filistin devletini şu sözlerle tanıtmıştır; "AB demokratik, kendi ayakları üzerinde durabilen, barışçıl ve egemen Filistin devletinin, İsrail'in güvenliğini ve İsrail'in bölgedeki eşit ortak kabulünü garanti eden görüşmeler ve mevcut anlaşmalar temeline dayalı olarak kurulduğuna ikna olmuştur"[187]

Soğuk Savaşın bitmesinin ardından Arap-İsrail anlaşmazlığının çözümü için özgün bir yol izleme çabasına giren AB, sorunu çözebilecek politikanın Filistinlilerin ekonomik koşullarını iyileştirmek olduğuna inanmıştır. Bu süreçte Filistin'e yapılan ekonomik ve mali yardımların %45'lik kısmını karşılayan AB, bu politikasıyla üç temel işlevi yerine getirmeyi amaçlamıştır. Filistinlilerin yaşam koşullarında iyileşme sağlayarak şiddetten vazgeçirmek, alt yapıyı güçlendirerek demokratik bir Filistin devletinin oluşmasını sağlamak, sivil toplum düzeyinde projeler geliştirerek Filistinliler ile İsrailliler arasındaki düşmanlığı azaltmak.[188]

AB tarafından barış sürecindeki gerilemenin baş sorumlusu olarak görülen Netanyahu'nun 1999 yılındaki seçimi kaybederek yerine Barak'ın İsrail'de başkanlık

[185] Avrupa Birliği Komisyonu, "Code of Behavior", http://ue.eu.int/pesc/envoye/cv/moritanos/track.htm
[186] European Institute for Research on Mediterranean and Euro-Arap Cooperation, "Israel-Syria: a New Annapolis", http://www.medea.be/en/index259.htm.
[187] Avrupa Birliği Komisyonu, "EU and Middle East Peace Process", http://ec.europa.eu/external_relations/mepp/index.htm
[188] Balcı,a.g.e., s.359-360

koltuğuna oturmasıyla İsrail, barış sürecini tekrar canlandırmaya hazır olduğunun sinyalini vermiş, bu gelişme tüm dünya kamuoyu ile birlikte AB'yi de memnun etmiştir. 17 Ekim 2000 tarihinde Ortadoğu Barış Süreci kapsamında yapılan ve AB'nin de katıldığı Sharm el-Sheikh Zirvesi'nde, bölgeyi izlemek için bir komite kurulması kararlaştırılmıştır.

Ancak 2000 yılında düzenlenen Camp David Zirvesi'nden beklenen sonucun çıkmaması ve Ariel Sharon'un Mescit-i Aksa'ya düzenlediği olaylı ziyaret sonrası İkinci İntifada'nın patlak vermesi, barış sürecindeki iyimser havayı ortadan kaldırmıştır. Buna rağmen AB, barış süreci için tarafları biraraya getirme çabasına ısrarla devam etmiştir.

Özellikle İkinci İntifada'nın patlak vermesinden sonra Sharm el-Sheikh Zirvesi'nde kurulan komitenin hazırlayacağı rapor, barış süreci için atılacak son adım olması bakımından önem kazanmıştır. 23 Mart 2001'de Stokolm Başkanlık Konseyi Kararı'nda bu raporla ilgili yapılan açıklamada "şiddetin sona erdirilmesi ve BM Güvenlik Konseyinin 242 ve 338 nolu kararlarını esas alan bir antlaşma için görüşmelerin tekrar başlaması maksadıyla bir hal tarzı belirlenmesi"nden bahsedilmektedir.[189] Başkanlığını George J. Mitchell'in yaptığı komitenin 30 Nisan 2001 tarihinde yayınladığı raporda, bölgede şiddeti sona erdirmeye yönelik tavsiyelerde bulunulup, görüşmelerin tekrar başlaması yönünde AB'nin desteği vurgulanmıştır. Ancak Mitchell Raporu da barış sürecini tekrar başlatmakta etkili olamamıştır.

Bu zamana kadar Arap-İsrail anlaşmazlığında ekonomik yardımlar vasıtasıyla etkili olmaya çalışan AB, barış sürecinde bir türlü istenilen sonucun alınamaması sonucu politika değişikliğine gitmiş, ekonomik etkinliğinin yanısıra politik gücünü de kullanmaya başlamıştır. Brüksel'in barış sürecine ekonomik olarak katkıda bulunması tarafların süreci sekteye uğratacak politik tavırlarını engelleyemediği gibi, ekonomik yardımların sonucunda gerçekleşmesi hedeflenen amaçlara da ulaşılamamıştır. Filistin'de kişi başına düşen gelir Oslo öncesinin üzerine çıkmak yerine daha da azalmış, Filistin Yönetimi'ndeki yozlaşma nedeniyle yardımlar

[189] Avrupa Birliği Komisyonu, "Stocolm Summit", http://ue.eu.int/Newsroom/LoadDoc.cmf?MAX=1&DOC=!!!&BID=76&DID=65786&GRP=3314&LANG=1.

demokratikleşme sürecine kanalize edilememiş, sivil toplumları yakınlaştırma adına girişilen projeler başarısız olmuştur.[190]

AB'nin Ortadoğu konusunda siyasi olarak etkin olmaya başlama kararının ilk uygulaması 2001 Ocak ayında gerçekleşen Taba görüşmelerinde olmuştur. Washington'un temsilci göndermediği görüşmelerde İsrail ve Filistin tezleri birbirine çok yaklaşmış ancak 2001 Şubat ayında Ariel Sharon'un İsrail'de başkan seçilmesinden sonra Taba görüşmeleri de resmen sona ermiştir. Taba görüşmeleri AB'nin İsrail-Filistin sorununa politik olarak katılması bakımından önem arz etmektedir.

Şubat 2001'de İsrail'de yapılan seçimleri Ariel Sharon'un kazanması AB'yi kaygılandırmıştır. Bunun sebebi Sharon'un seçim kampanyası sırasında Ortadoğu Barış Süreci'ne karşı sert çıkışlar yapmış olması ve Mescit-i Aksa'ya yaptığı olaylı ziyaret sonrası İkinci İntifada'ya sebebiyet vermesidir. Bunun için AB Sharon'un zaferine ihtiyatlı yaklaşmıştır. Dönem başkanı İsveç Başbakanı Goran Persson AB adına yaptığı açıklamada " AB'nin ümidi Ariel Sharon'un barış görüşmelerini canlı tutması ve tüm tarafların temennileri doğrultusunda dialoğu devam ettirmesidir" ifadelerini kullanmıştır.[191]

AB'nin Sharon'a yönelik uyarıları İsrail askerlerinin 2001 Aralık ayında Arafat'ın Ramallah'taki karargahını kuşatmasıyla eleştiriye dönüşmüştür. AB Dışişleri Bakanları'nın Barselona'daki toplantısında barış görüşmelerine başlayabilmenin ön koşulunun İsrail'in Filistin'i resmen tanıması olduğu açıklanmıştır. Avrupa Parlamentosu ise Nisan 2002'de aldığı karar ile AB ile İsrail arasındaki Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşması'nın askıya alındığını açıklayarak Sharon yönetimine barış görüşmelerine yeniden başlaması konusunda baskı yapmıştır.[192]

İsrail'e karşı tutumunu giderek sertleştirip, Filistin devletinin kurulmasını resmi bir politika haline getiren AB, 22 Haziran 2002 tarihinde yayınladığı Sevilla Deklarasyonu'nda bu tutumunu açıkça ifade etmiştir. Yayınlanan deklarasyonda yeralan, "Bir yapı kurulacaksa bu yanlız ve yanlız görüşme yoluyla kurulabilir. Amaç işgalin bir an önce sona ermesi ve demokratik, kendi ayakları üzerinde

[190] Balcı,a.g.e., s.361
[191] CNN haber internet sitesi, "Europe urges Sharon to work for peace", http://www.cnn.com /2001/WORD/europe/02/07/israel.reaction/EuropeurgesSharontoworkforpeace.
[192] Dieckhoff,a.g.e., s.60

durabilen, barışçıl ve egemen Filistin devletinin, 1967'deki sınırlarına uygun olarak kurulmasıdır. Sonuç iki ayrı devletin yan yana, barış içinde, komşularıyla birbirlerinin sınırlarını tanıyarak ve iyi ilişkiler içinde yaşamaları olmalıdır. Bu bağlamda, karmaşık yapıdaki Kudüs meselesi ile ilgili adil bir çözüm bulunmalı, Filistinli mültecilerin problemleri içinde adil, uygulanabilir bir çözüm üzerinde uzlaşılmalıdır"[193] ifadeleri Avrupa'nın politikasının artık İsrail'e tamamen karşı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Esasen AB'nin İsrail'e karşı tutumu Avrupalıların Arap-İsrail anlaşmazlığındaki algılarından ileri gelmektedir. Avrupa başından beri barış sürecinin başarısız olmasının sebebi olarak, Batı Şeria ve Gazze'yi işgal altında tutmakta ısrar eden İsrail'i görmektedir. Amerikalı yetkililer ise barışın önündeki engelin Filistin Yönetimi ve Filistin ile bağlantılı şiddet eylemleri olduğunu düşünmektedir. Brüksel ile Washington arasındaki bu önemli görüş farklılığı, ABD'nin AB'yi barış sürecinin politik boyutunun dışında tutmasına sebep olmaktadır.

AB'nin politik anlamda ABD'den bağımsız olarak ve Filistin lehine atmaya başladığı cesur adımlar, 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin sertleştirdiği Ortadoğu politikasına paralel olarak yavaşlamıştır. ABD Başkanı George Bush'un Haziran 2002'de yaptığı konuşmasında, Filistin sorununun çözümlenmesinin Yaser Arafat'ın Filistin yönetiminden uzaklaştırılmasını sağlayacak reformlardan geçtiğini ifade etmesi, ABD'nin İsrail tarafında daha güçlü bir şekilde yeralacağını göstermiştir. 1996 yılında AB'nin gözlemciliğini yaptığı seçimlerde halk oyuyla yönetime gelen Arafat'ın bu şekilde yönetimden uzaklaştırılmaya çalışılmasının AB ülkelerinin tepkisini çekmesi gerekirken, AB ülkeleri bu hassas dönemde Transatlantik ilişkileri zedelememek adına olaya sessiz kalmışlardır.[194]

11 Eylül'ün etkisiyle ABD eksenine kayan AB politikasına paralel olarak 18 Haziran 2002'de Filistin Halk Kurtuluş Cephesi ve El-Aksa Şehitleri Tugayı, AB'nin terörist örgütler listesine alınmıştır. Bu sayede AB, Filistin'e yapılan AB kaynaklı yardımların terörist eylemlere finansman oluşturduğu yönündeki İsrail kaynaklı iddiaların da önüne geçmeye çalışmıştır. [195] Bu dönemde AB, ABD'nin Filistin politikasına alternatif bir politika izlemekten kaçınmıştır.

---

[193] Avrupa Birliği Komisyonu, "EU and Middle East Peace Process", http://ec.europa.eu/external_relations/mepp/index.htm

[194] Balcı,a.g.e., s.363

[195] Şenel,a.g.e., s.173

Ancak Mart 2002'de İsrail'in Filistin'e karşı başlattığı ve Arafat'ı Ramallah'taki karargahına hapsettiği operasyon, 22 Mart 2004'te Hamas lideri Şeyh Ahmet Yasin'in İsrail askerlerince öldürülmesi ve ABD'nin Irak'ta meşru temellere dayandıramadığı bir işgal başlatması, AB'nin ABD eksenli Ortadoğu politikalarından tekrar vazgeçmesine ve İsrail'e yönelik mesafeli politikasına geri dönmesine sebep olmuştur. Avrupa Komisyonu Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi, İsrail'in operasyonlarına tepkisini, Filistin altyapısının tekrar inşa edilmesini öngören bir kararla ortaya koymuş, AB Dışişleri Bakanları ise Şeyh Ahmet Yasin'in öldürülmesini "hukuk dışı bir suikast" olarak nitelendirmiştir.[196]

AB, 2002 yılı Kasım ayında açıklanan ve Filistin devletinin kurulmasını öngören Yol Haritası'nda, sorunun çözümünde etkin bir rol üstlenip aktif olarak yeralacağını göstermiştir. Ancak tarafların karşılıklı şiddet eylemleri planın uygulanmasını engellemiştir. Buna rağmen, bu girişim AB'nin Arap-İsrail anlaşmazlığında siyasi aktör olma isteğini ABD'ye kabul ettirmiş olması bakımından önemlidir.

11 Kasım 2004'te Arafat'ın ölümünden sonra AB, Yol Haritası'nın öngördüğü sürecin başlatılabilmesi için en uygun lider olarak gördüğü Mahmut Abbas'ı desteklemiştir. 25 Ocak 2006'da Hamas'ın Filistin'de yönetime gelmesi tüm uluslararası camiada olduğu gibi AB'de de tedirginliğe yol açmış, AB ile Hamas arasında dialog kurulabilmesi için ön şart olarak İsrail'in tanınması ve şiddete son verilmesi gerektiği belirtilmiştir.[197]

Günümüzde AB, Arap-İsrail anlaşmazlığı ile ilgili resmi söyleminde şu ifadeleri kullanmaktadır;

"AB'nin hedefi, iki devletli bir çözüm temeline dayalı Yol Haritası ile; İsrail ve tek başına varolabilen, demokratik, barışçıl ve egemen bir Filistin devletinin yan yana yaşadığı, güvenli ve BM'in 242,338, 1397, 1402,1515 sayılı kararlarına ve Madrid'te benimsenen prensiblere uygun olarak komşularıyla iyi ilişkiler içinde olan kapsamlı bir yapının kurulmasıdır. Barış için benimsenen prensipler;

- *Kudüs'ün karmaşık statüsü ile ilgili olarak adil bir yol ve eşit, kendi ayakları üzerinde durabilen, üzerinde uzlaşılmış bir çözüm ile Filistinli mülteciler sorununu halletmek*

[196] "Israel Assassinates Hamas Leader", The Guardian, 22 Mart 2004
[197] Balcı, a.g.e., s.365

- *İsrail-Suriye ve İsrail-Lübnan arasındaki problemleri çözmektir"*[198]

AB'nin Arap-İsrail anlaşmazlığının çözümü için, Ortadoğu Dörtlüsü (Quartet), Avrupa Komşuluk Politikası, Avrupa Akdeniz Ortaklığı, AB Barış Süreci Özel Temsilciliği gibi araçlar sayesinde yukarıda belirtilen prensipler doğrultusunda yürüttüğü politikalar günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Ortadoğu Barış Süreci'nde çoğu zaman ABD ile birlikte hareket eden ve özellikle ekonomik yardımlar aracılığıyla ağırlığını hissettiren AB, siyasi arabulucu olmaktan çok "kolaylaştırıcı" bir rolü kabul etmiş bulunmaktadır.

[198] Avrupa Birliği Komisyonu, "EU and Middle East Peace Process", http://ec.europa.eu/external_relations/mepp/index.htm

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE AB'NİN ORTADOĞUYA YÖNELİMİ VE KULLANDIĞI ENSTRUMANLAR

Soğuk Savaş'ın son yıllarında yakın komşularla işbirliğini geliştirmenin önemli olduğu kabulü yaygınlık kazanmıştır. Fransa ve İspanya hükümetlerinin özel çabası yanında Avrupa Komisyonu'nun da desteğiyle AB'nin iki bölgeye olan ilgisi belirgin biçimde yoğunlaşmıştır. 1989 yılında Komisyonda geçen şu ifadeler bu iki komşu bölgeye yönelik artan ilginin açık göstergesidir; "Avrupa Topluluğu tüm Avrupa ile birlikte güneyindeki ve doğusundaki yakın komşu ülkeleriyle beraber barışa, demokrasiye ve büyümeye odaklanmış görünmektedir. Bu durum, Topluluğun Baltık'tan Fas'a kadar tüm yakın komşularını kapsayacak yeni bir bölgesel politika geliştirmesini gerektirmektedir."[199]

Kasım 1989'da Soğuk Savaşın ve Avrupa'nın bölünmüşlüğünün simgesi olan Berlin Duvarı'nın yıkılması Avrupa'nın jeopolitik ve stratejik manzarasını ve önceliklerini kökten değiştirmiştir. Sovyet baskısından kurtulan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin üyelik başvuruları ile güneydeki komşuların ilişkileri geliştirme yönündeki talepleri, AB'nin ilgisini bu yöne kaydırmasına neden olmuştur. Güney ve Doğu Akdeniz ile Ortadoğu, AB için hayati stratejik öneme sahip, Komisyon ve Konseyin "AB için dış ilişkilerde anahtar role sahip öncelikli bir bölge"[200] olarak tanımladığı bir alan haline gelmiştir.

Ancak Soğuk Savaşın ardından Ortadoğu'da ortaya çıkan manzara Avrupa için görmek istediğinden farklı özellikler taşımaktadır. Öncelikle Berlin Duvarı'nın yıkılması yeni gruplaşmalar için potansiyel risk ortamı yaratmıştır. Bu dönemde patlak veren Körfez Savaşı, Batı ile Arap Dünyası ve diğer ülkeler arasında keskin bir ayrımın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Avrupa'daki İslami güçlerin birazda Cezayir Krizi'nden etkilenerek giderek güçlenmesi endişe yaratmıştır.[201] Batı Dünyasına yakın Arap ülkeleri bile kendi aralarında birlik kurma arayışına girmişlerdir. Ortaya çıkan bu ayrışma eğilimi özellikle Akdeniz'e kıyısı olan AB üyelerini endişelendirmiştir. Sınırlarındaki istikarsızlıklara rağmen gelişimini

---

[199] Bretherton ve Vogler,a.g.e., s.155
[200] Avrupa Birliği Komisyonu, "EU's Medaterranean and Middle East Policy", http://ec.europa.eu/external_relations/med_mideast/intro/index.htm
[201] Ünal, a.g.e., s.48

sürdüremeyeceğini farkeden AB, bu ülkeleri dost ve istikrarlı birer komşu olarak görebilmek için çareler aramaya başlamıştır.

Soğuk Savaşın ardından tekrar şekillenmeye başlayan Doğu-Batı ilişkilerini etkileyen en önemli iki kavram olan güvenlik ve ekonomi aslında birbirinden ayrılamayacak kadar iç içe geçmiştir. Dağcı'nın da belirttiği gibi günümüz uluslararası sisteminde ekonomik güvenlik ve enerji güvenliği, bir ülkenin varlığını koruyabilmesi için gerekli fiziksel gücün en önemli iki elementi olmuştur.[202] Küreselleşme ve bölgeselleşme dünya ekonomisinin iki temel özelliği haline gelmiş, bölgesel ekonomik gruplaşmaların kurulması ile yeni ekonomik haritalar ortaya çıkmaya başlamıştır.[203] Tüm dünya ülkelerinin giderek birbirlerine daha bağımlı hale geldikleri bu düzende; Ortadoğu ve Akdeniz ülkelerinin ekonomik yapılarını ayakta tutabilmeleri ve değişen dünyada varolabilmeleri için Avrupa'ya; Avrupa'nın ise gerek sanayi için elzem olan petrol ithalatının devamlılığını sağlamak, gerekse yasadışı göç ya da organize suçlar gibi problemlerin üstesinden gelerek barış ve güvenliğini garanti altına almak için Ortadoğu ve Akdeniz ülkelerine ihtiyacı olduğu farkedilmiştir.

Bu ihtiyaç doğrultusunda o döneme kadar geliştirilen politikalar ve girişilen işbirliği çalışmaları ise istenilen sonucu doğuramamıştır. AB'nin Ortadoğu, özellikle de Akdeniz ülkelerine 1970'ler ve 1980'ler boyunca dış ticaret imtiyazlarına dayalı geleneksel bir yaklaşım çerçevesinde uyguladığı proje yardımlarını esas alan mali işbirliği politikası, Ortadoğu ülkelerinin ekonomik gelişimini desteklemekte yetersiz kaldığı gibi politik alanda da istenilen sonuçları vermemiştir. Bunun sonucunda AB, Ortadoğu ve Akdeniz bölgesine yönelik yeni enstrumanlar geliştirip kullanma eğilimine girmiştir.

Esas olarak bir devletin ulusal dış politikada kullandığı dört ana enstrumanı vardır; propoganda, diplomatik enstrumanlar, ekonomik enstrumanlar ve askeri enstrumanlar. Bunlardan propoganda, AB'ye üye ülkelerin üzerinde uzlaşması konusunda sıkıntı yaratabileceği ve kullanılacak söylevlerin farklı kültürler tarafından farklı algılanabileceği gerekçesiyle tercih edilmemektedir. Askeri enstrumanlar ise AB'nin kurumsal anlamda 1999'dan itibaren yanlızca kriz önleme, insani yardım ya da barışı koruma gibi çok sınırlı çerçevede oluşturmaya çalıştığı,

[202] Dağcı, **Rethinking Turkey-EU Relations**, s.39
[203] Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, **Avrupa-Akdeniz Ortaklığı**, Ankara, 1997, s.3

ancak henüz başlangıç aşamasında olan bir araçtır. Dolasıyla AB'nin kullandığı dış politika enstrumanları diplomatik ve ekonomik enstrumanlardır.[204]

Her ne kadar dış politika konusu AB'de giderek sütunlararası bir yapı kazansada, değişik enstrumanların kullanımı halen farklı sütunların kurallarına ve prosedürlerine bağlıdır. Bu anlamda AB'nin en önemli dış politika enstrumanlarından ikisi olan "uluslararası anlaşmaya taraf olma" ve "üçüncü ülkelere finansal yardım sağlama" konuları Topluluklar sütününa bırakılmıştır. AB'nin dünyanın en geniş ticari bloğu konumunda olması ve en büyük yardım donörlerinden biri pozisyonunda bulunması, Topluluğa kullandığı bu iki enstruman sayesinde uluslararası arenada önemli bir güç alanı sağlamaktadır.[205]

Topluluk AB adına üç farklı tipte anlaşma yapabilmektedir. Bunlar sırasıyla ticari anlaşma, işbirliği anlaşması ve ortaklık anlaşmasıdır. AB bu anlaşmaları ülkelere verdiği önem sırasına göre gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda Akdenizli ortaklarla en son yapılan anlaşmalar önem pramidinin en üst basamağında yeralan ortaklık anlaşmalarıdır. Ancak AB bu anlaşmalardaki vaatlerini çoğu zaman anlaşmaya vardığı ülkenin demokrasiye ve insan haklarına saygı, yapısal uyum programına bağlılık gibi şartları yerine getirmesi ile ilişkilendirmiştir.

Topluluk sütününun kullandığı diğer bir enstruman olan "yardımlar" 2000 yılı rakamlarına göre Topluluk bütçesinin %6'sını oluşturmaktadır. Yine 2000 yılında Topluluk bütçesinden Akdeniz ve Ortadoğu bölgesiyle işbirliğine yönelik faaliyetler için 547,9 milyon euro para çıkmıştır.[206] Günümüzde üçüncü ülkelere Topluluk bütçesinden verilen yardımların ya da Avrupa Yatırım Bankası aracılığıyla sağlanan borçların tümü insan haklarına saygı ve demokratik prensipler göz önünde bulundurularak verilmektedir.

AB'nin kullandığı ekonomik enstrumanlar Tablo4'te belirtilmiş olmakla beraber bunların çoğu tek başına Topluluğun kontrolünde değildir. AB'ye üye ülkelerinde üçüncü ülkelere yönelik bazı ekonomik düzenlemelerde bulunma yetkileri bulunsa da bunlar Topluluğun yaptığı anlaşmalarla çelişemez.

[204] Smith, a.g.e., s.52
[205] Smith , a.g.e., s.53
[206] Smith ,a.g.e., s.57

Tablo4 AB'nin kullandığı ekonomik enstrumanlar

AB'nin Kullandığı Ekonomik Enstrumanlar	
Pozitif Araçlar	Negatif Araçlar
Ticari anlaşma imzalama	Ambargo
İşbirliği anlaşması imzalama	Boykot
Ortaklık anlaşması imzalama	Anlaşmaların onayını erteleme
Gümrük vergisi tarifelerini düşürme	Anlaşmaları askıya alma ya da fesetme
Uygulanan kotayı yükseltme	Gümrük vergisini yükseltme
Yardım sağlama	Uygulanan kotayı düşürme
Gümrüksüz ihracat imkanı tanıma	Yardımı askıya alma ya da sınırlama
Borç vadesi uzutma	Borç vermeyi erteleme

Kaynak: European Union Foreign Policy in a Changing World, Karen Smith

AB'nin ikinci sütununda bulunan ODGP kapsamında kullanımına karar verilen enstrumanlar diplomatik enstrumanlardır. Bunlardan ikisi, " AB üyeliği teklif etme" ve "sivil yönetim uzmanı gönderme", üye ülkelerin kararına bağlıdır. Tablo5'te gösterilen diplomatik enstrumanları kullanmak için AB'nin özel bir yetkisi mevcut olmayıp bu enstrumanların kullanımına olay bazında ve oybirliği ile karar verilmektedir.[207]

Tablo5 AB'nin kullandığı diplomatik enstrumanlar

AB'nin Kullandığı Diplomatik Enstrumanlar	
Diplomatik atak	Barış önerisinde bulunma
Bildiri ve açıklama	Özel elçi gönderme
Üst düzey ziyaret	Barış konferansı düzenleme
Diğer uluslararası kurumların	Ateşkes denetçisi gönderme
eylemlerini destekleme	Yabancı bir şehri yönetme
Diplomatik yaptırım	Seçim gözlemcisi gönderme
Diplomatik tanıma	Sivil uzman gönderme
Siyasi dialog	Silah ambargosu uygulama
AB üyeliği önerme	

Kaynak: European Union Foreign Policy in a Changing World, Karen Smith

Bu diplomatik enstrumanlardan birçoğu AB tarafından Ortadoğu bölgesine yönelik olarak kullanılmıştır. Örneğin Ortadoğu ülkelerinde tespit edilen insan

[207] Smith ,a.g.e., s.60

hakları ihlalleri ile ilgili çok sayıda açıklama ve bildiri bulunmaktadır. Yine Ortadoğu Barış Süreci için M.Angel Moratinos'un "özel elçi" sıfatıyla görevlendirilmesi ya da Filistindeki Devlet Başkanlığı seçimlerine seçim gözlemcisi gönderilmesi bunlara örnek verilebilir.

AB'nin üçüncü sütununu oluşturan Adalet ve İçişleri (JHA) önceleri dış politikada önemli olmasa da, Tampare Avrupa Konseyi Zirvesi'nden beri JHA'nın dış boyutu nedeniyle önemli hale gelmeye başlamıştır. Birinci ve ikinci sütunda kullanılmasına karar verilen diplomatik ve ekonomik enstrumanlar JHA ile ilgili hedeflerle ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Örneğin Akdeniz ülkelerine yönelik geliştirilen MEDA programı çerçevesinde Adalet ve İçişleri ile ilgili konularda fonlar oluşturularak üçüncü ülkelere yasadışı göç, uyuşturucu trafiği, uluslararası suç gibi faaliyetlere karşı koymak için kaynak ya da teknik asistanlık yardımı sağlanmaktadır.[208]

Nonneman, AB'nin farklı organları vasıtasıyla farklı zamanlarda Ortadoğu bölgesine yönelik olarak kullandığı enstrumanları 5 ana başlık altında toplamıştır[209];

- Bölgenin bütününe yönelik geliştirilen iki taraflı veya çok taraflı insiyatifler
- AB ve Ortadoğu ülkeleri arasındaki ikili ilişkiler kapsamında imzalanan iki taraflı anlaşmalar
- AB ile Ortadoğu coğrafyasındaki alt bölgeler arasında yapılan anlaşmalar
- 1973 yılında başlatılan Avrupa-Arap Diyaloğu sayesinde Arap Dünyası ile sürdürülen çok taraflı ilişkiler
- "5+5 Projesi"nde olduğu gibi alt grup-alt grup ilişkileri

AB tarafından bölgenin bütününe yönelik olarak Soğuk Savaş sonrasında geliştirilen belli başlı üç insiyatif bulunmaktadır. Bunlardan ilki Soğuk Savaşın hemen ardından geliştirilen ve önceki bölümde bahsettiğimiz Küresel Akdeniz Politikası'nın devamı niteliğinde olan Yenilenmiş Akdeniz Politikası (YAP)'dır. Bu politikanın yetersiz bulunmasının sonucu 1995 yılında, bölgeye yönelik geliştirilen en kapsamlı ortaklık girişimi olan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı (EMP) ya da diğer adıyla Barselona Süreci başlatılmıştır. Asıl olarak Doğu Avrupa ülkelerine yönelik olarak başlatılmış olsa da Ortadoğu ülkelerini de kapsayan ve günümüzde AB-

[208] Smith ,a.g.e., s.65
[209] Nonneman, a.g.e., s.31

Ortadoğu ilişkilerinde önemli yeri olan Avrupa Komşuluk Politikası (ENP) bölgeye yönelik olarak geliştirilen üçüncü enstrumandır.

AB'nin Ortadoğu'da yanlızca ikili ilişkiler vasıtasıyla aynı masaya oturabildiği ülkelere karşı kullandığı enstruman ise iki taraflı anlaşmalardır. İki taraflı anlaşmaların temeli Lübnan ve İsrail ile AT arasında 1964 yılında imzalanan tercihli ticaret anlaşmalarına dayanmaktadır. İki taraflı anlaşma yapısı halen Avrupa ile Ortadoğu arasındaki ilişkilerde önemli yere sahip bir entrumandır. Günümüzde AB özellikle Ortadoğu bölgesinin İran, Irak ve Yemen gibi değişik özelliklere sahip ülkeleriyle ilişkilerini, üzerinde anlaşmaya vardığı ya da varmaya çalıştığı iki taraflı anlaşmalar yoluyla yürütmektedir. Bunlardan İran ile yürütülen ilişkilerin diğerlerinden ayrı bir boyutu bulunmaktadır. İran'ın halihazırda devam ettiği nükleer zenginleştirme çalışmaları nedeniyle AB-İran arasında sürdürülen diplomasi, AB'nin Ortadoğu'ya yönelik ortak politika insiyatiflerine güncel bir örnek teşkil etmesi nedeniyle ayrıca ele alınacaktır.

AB'nin alt bölgelere yönelik insiyatiflerine en önemli örnek, Körfez İşbirliği Örgütü (GCC) ile yürüttüğü ilişkilerdir. 1999 yılında AT ile GCC arasında imzalanan anlaşma ile başlatılan dialog, AB ile Körfez ülkeleri arasında ilişkilerin derinleştirilmesini, özellikle de enerji temelinde güçlü bir ortaklık kurulmasını hedeflemektedir.

Avrupa-Arap Dialoğu günümüzde etkisini yitirmiş olup daha önceki bölümlerde de incelendiği için tekrar ele alınmayacaktır. Alt grup-Alt grup ilişkileri ise AB'nin bütününe yönelik olmadığı için konumuz dışındadır.

1. YENİLENMİŞ AKDENİZ POLİTİKASI

1990'ların başından itibaren Akdenize kıyısı olan üye ülkeler, AT düzeyinde Akdeniz'e yönelik yeni bir politika geliştirilmesine yönelik baskılarını belirgin şekilde arttırmışlar, bölgenin Doğu ve Orta Avrupa bölgesine kıyasla ihmal edildiğini öne sürerek bu durumun ileride AT için siyasi bakımdan ve güvenlik açısından önemli sorunlar doğurabileceğini iddia etmişlerdir. Özellikle Fransa'nın, Avrupa ülkelerinin bölgeye yönelik ulusal politikalarındaki ısrarlarından vazgeçip ilişkileri "Avrupalılaştırma" yönündeki talebi, Yenilenmiş Akdeniz Politikası (YAP)'nın kurulmasında etkili olmuştur.[210]

[210] Smith,a.g.e., s.76

Avrupa'nın Akdeniz bölgesine yönelik oluşturduğu yeni politikasının ifadesi olan YAP, 18-19 Aralık 1990 tarihlerindeki AT Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda kabul edilmiş ve 1992 yılında yürürlüğe girmiştir.[211] 1996 yılına kadar sürdürülen YAP çerçevesinde Akdeniz ülkelerine sağlanan mali destek %50 oranında arttırılmış ve bölgesel işbirliği yaklaşımı uygulanmaya başlanmıştır.[212]

YAP Avrupa'nın Akdeniz'e yönelik salt ekonomik temele dayalı klasik politikasına çok büyük bir yenilik getirmemekle birlikte ekonomik işbirliğine yönelik bazı ilkelerin kabul edilmesi açısından önemlidir. YAP ile kabul edilen ilkeler;

- Akdeniz ülkelerindeki ekonomik reformların desteklenmesi,
- Bu ülkelerdeki özel yatırımların teşviki,
- Yatırımların daha geniş bir ölçek içinde gerçekleştirilmesi,
- Bölge ülkelerinin mallarına Topluluk pazarının açık tutulması,
- Akdeniz ülkelerinin Topluluğun gelişme sürecine daha yakın irtibatlanması,
- Toplulukla Akdeniz ülkeleri arasındaki dialoğun güçlendirilmesidir.[213]

YAP için Topluluk 4,405 milyon euro'luk kaynak ayırmıştır. Bu meblağın mali protokoller ve reform amaçlı krediler dışında kalan 2,030 milyon euro'luk kısmı Akdeniz Bölgesi'nde çevre, insan hakları, bölgesel işbirliği, ortak yatırımlar ve ortak ya da bölgesel çıkarlara hizmet edebilecek ortak projelerin finansmanında kullanılmak üzere ayrılmıştır.[214]

Ancak Akdeniz ülkelerinin hükümetleri, özellikle de Fas hükümeti, AT'nin YAP açılımını tatmin edici düzeyde bulmamışlardır. Mağrip ülkelerinde dönemin hükümetleri, AT'nin Akdenize kıyısı olan üye ülkelerinin de desteğiyle, Orta ve Doğu Avrupa'ya yönelik olarak yapılan açılımlarla eşit düzeyde bir açılım talep etmeye başlamışlardır. Üye olmayan Akdeniz ülkelerinden gelen dış taleplerin iç baskılarla birleşmesi sonucu AT, Akdeniz Bölgesi ile Orta ve Doğu Avrupa Bölgesini birbirine paralel olarak değerlendirmeye başlamış ve 1992 yılında yapılan Lizbon Avrupa Konseyi Toplantısı ile Barselona Sürecine giden yolda ilk adım atılmıştır.[215]

---

[211] Özaslan,a.g.e., s.7
[212] Çeşmecioğlu,a.g.e., s.18
[213] Özaslan,a.g.e., s.7
[214] Çeşmecioğlu,a.g.e., s.19
[215] Bretherton ve Vogler, a.g.e., ss.155-156

2. BARSELONA SÜRECİ VE AVRUPA AKDENİZ ORTAKLIĞI

2.1. Barselona Sürecin Başlangıcı

1992 Lizbon Avrupa Konseyi Zirvesi'nde dış politika hedeflerine öncelik verilmesi, özellikle de siyasi ve ekonomik istikrarın AB için tehdit oluşturabileceği coğrafi bölgelerin mercek altına alınması, Akdeniz politikasının güçlendirilmesine yönelik çalışmaları ivmelendirmiştir.[216]

Lizbon Zirvesinde ortaya çıkan "Akdeniz'de geniş kapsamlı ortaklık" düşüncesi, Haziran 1994'te Korfu'da düzenlenen Avrupa Konseyi toplantısında Konsey'in Komisyonu bölge için yeni bir strateji taslağı hazırlamaya davet etmesi ile teyit edilerek somutlaştırılmıştır.[217] Ardından Aralık 1994'te Essen'de toplanan Avrupa Konseyi zirvesinde devlet ve hükümet başkanlarının ortak aldıkları karar uyarınca, AB ile Birlik üyesi olmayan 12 Akdeniz ülkesi arasında kalıcı ve kurumsal bir işbirliği çerçevesinin kurulması öngörülmüştür. Haziran 1995'te Cannes'te yapılan Konsey toplantısında ise Avrupa Komisyonu'nun "Avrupa Akdeniz ortaklığı kurulmasını" tavsiye eden teklifi onaylanmıştır.[218]

1995 yılına kadar yaşanan gelişmeler bir araya getirildiğinde Akdeniz bölgesinde kapsamlı bir ortaklığın kurulması için gereken uygun zeminin oluştuğu iddia edilmektedir. Bretherton'a göre o dönemde Akdeniz'de kapsamlı bir ortaklık için gerekli zemini oluşturan üç ana unsur mevcuttur. Bunlardan birincisi Kasım 1993'te Avrupa Birliği Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle AB'nin ortaklık boyutundaki ilişkiler konusunda belirginleşen politikasını destekleyici güç sağlanmıştır. İkincisi Komisyon'un 1989'dan itibaren Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile ilişkilerindeki deneyimleri benzer çerçeve stratejisinin Akdeniz bölgesine de uygulanabileceğini düşündürmektedir. Üçüncüsü ise o dönemde Ortadoğu Barış Süreci'nde ortaya çıkan olumlu hava Akdeniz'de daha kapsamlı bir yaklaşıma olanak tanımıştır.[219]

Belirtilen olumlu şartlar altında gerekli ön hazırlıkların tamamlanmasının ardından 27-28 Kasım 1995 tarihinde Barselona'da, AB üyesi 15 ülkenin dışişleri bakanları ile aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 12 Akdenizli ortağın dışişleri bakanlarının katılımıyla AB ve Akdeniz Dışişleri Bakanları Konferansı gerçekleştirilmiştir. Bu konferansın sonunda ortaklar, temel ilkeleri içeren Barselona

[216] Bretherton, a.g.e., s.156
[217] Desmond, a.g.e., s.47
[218] Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, a.g.e., s.5
[219] Bretherton, a.g.e., s.156

Deklarasyonu'nu kabul etmiş ve ortak bir Çalışma Programı'nı onaylamış, böylece Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın anayasası resmen oluşturulmuştur.[220]

Gerçekleştirilen ortaklığın Avrupalı tarafları; Almanya, Avusturya, Belçika, İngiltere, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsveç, İtalya, Lüksemburg, Portekiz ve Yunanistan iken Akdenizli ortaklar; Cezayir, Fas, İsrail, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Lübnan, Malta, Mısır, Suriye, Tunus, Türkiye, Ürdün ve Filistin'dir. AB Komisyonu, AB Parlamentosu, Moritanya, Arap Birliği ve Mağrip Birliği toplantıya ayrı bir statüde katılmışlar, Libya ise zirvede gözlemci statüsünde yeralmıştır.

Deklarasyonda Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın önemine vurgu yapan bazı ifadeler aslında böyle bir ortaklığın artık kaçınılmaz hale geldiğini de anlatmaktadır;

"Kapsamlı işbirliği ve dayanışma temelinde ve komşuluk ilişkileri ile tarihin biçimlendirdiği bağların ayrıcalıklı niteliği doğrultusunda, Akdeniz'in stratejik önemini vurgulayarak ve gelecekteki ilişkilere yeni bir boyut katma arzusuyla hareket ederek;

Akdeniz'in her iki tarafındaki yeni siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunların, kordine edilmiş ve bütüncül bir biçimde karşılanması gereken ortak sorunlar olduğunun bilincinde olarak;

Bu amaçla ortaklık ruhuna dayanan, çok taraflı ve kalıcı bir ilişkiler çerçevesi kurma kararlarıyla;

Bu çok taraflı çerçeveyi, korunması önemli olan ve nitelikleri vurgulanması gereken ikili ilişkilerin tamamlayıcı unsuru sayarak;

Avrupa-Akdeniz girişiminin bölgede barış, istikrar ve gelişmeye yönelik diğer girişimlerin başarısına katkıda bulunacağını vurgulayarak;

Akdeniz havzasını barış, istikrar ve refahı güvenceye alacak bir dialog, değişim ve işbirliği alanına dönüştürmek genel hedefinin; demokrasi ve insan haklarına saygının güçlendirilmesini, sürdürülebilir ve dengeli bir ekonomik ve sosyal gelişmeyi, yoksullukla mücadele önlemlerini ve kültürler arasındaki karşılıklı anlayışın artmasını gerekli kıldığı ve bunların tümünün ortaklığın vazgeçilmez parçaları olduğu inancıyla...ortaklar arasında anlaşmaya varılmıştır"[221]

[220] Çeşmecioğlu,a.g.e., s.21
[221] Çeşmecioğlu, a.g.e., ss.22-23

2.2. Barselona Sürecinin Getirdiği Yenilikler

Bu noktalardan yola çıkan Barselona Süreci'nin üç temel hedefi bulunmaktadır;

- Siyasi dialoğun ve güvenliğin güçlendirilmesi yoluyla ortak bir barış ve istikrar sahasının tanımlanması. Bu kapsamda taraflar, Akdeniz bölgesinin barış, istikrar ve güvenliğini desteklemek ve güçlendirmek istedikleri bir ortak değer olarak tanımlamış, buna paralel olarak insan haklarına, temel hak ve özgürlüklere saygı; eşitlik ve kendi kaderini tayin hakkı; diğerlerinin içişlerine karışmama; anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözümü; terörizm ile mücadelede daha fazla işbirliği; nükleer, biyolojik ve kimyasal silahların sınırlanması gibi konulardaki uluslararası anlaşmaları imzalama ve bu anlaşmalara uyma yoluyla bölge güvenliğinin pekiştirilmesi; kitle imha silahlarından arındırılmış bir Ortadoğu ilkelerine uymayı taahhüt etmişlerdir.
- Akdenizli ortakları, bölgedeki başlıca ekonomik sistem olan AB ekonomik sistemine entegre etmek için, ekonomik ve mali ortaklık yoluyla bir refah paylaşım bölgesinin oluşturulması ve bir serbest ticaret bölgesinin tedricen kurulması. Bu kapsamda sosyal ve ekonomik kalkınmaya yönelik çabaların yoğunlaştırılması, istihdamın arttırılması, Avrupa-Akdeniz bölgesi içindeki uçurumların azaltılması yoluyla hayat standartlarının yükseltilmesi, işbirliği ile ekonomik bütünleşmenin teşvik edilmesi planlanmaktadır. Bu alandaki en iddialı hedef 2010 yılına kadar Akdeniz bölgesinde bir serbest ticaret bölgesinin kurulmasıdır. Ayrıca MEDA adı verilen fonlar sayesinde balıkçılık, sanayi, tarım, kırsal kalkınma, enerji, yatırım, bilişim teknolojileri, telekomünikasyon ve çevre gibi konularda oluşturulacak projelere 2 milyar euro'luk kaynak ayrılmıştır.
- Kültürler arası uzlaşmayı ve sivil toplumlar arasında paylaşımı teşvik etmek amacıyla, sosyal, kültürel ve beşeri bir ortaklık yoluyla halklar arası yakınlaşma. Ortaklığın bu alanı ise öğretim, mesleki eğitim alanlarında işbirliği, sosyal kalkınma, göç, medya, sağlık, kültür alışverişi, gençlik programları, terörizmle mücadele, uluslararası suçlar,

yolsuzluk, ırkçılık, yabancı düşmanlığıyla mücadele ve adli konuları kapsamaktadır. [222]

Yukarıda sıralanan bu üç hedef sayesinde Akdenizin kuzeyi ve güneyindeki komşular arasında mevcut olan dengesizliklerin, uçurumların azaltılması planlanmaktadır. Ancak bu uçurumların azaltılabilmesi için sıralanan bu üç temel alanda ülkelerinin geleceğini etkileyebilen tüm kesimlerin; resmi makamlar, iş dünyası, araştırmacılar, eğitimciler, sivil toplum kuruluşları gibi farklı alanlardan insanların birlikte çalışmasının ve yoğunlaştırılacak dialoğun içine dahil olmalarının gerekliliği vurgulanmaktadır. Keza AB, bölgenin en büyük yardım donörü olmasına rağmen daha önce bölgeye yönelik yürüttüğü çalışmaları hükümetler arası düzeyde ele aldığı için beklediği olumlu geri dönüşü sağlayamamıştır.

Barselona Süreci ile başlatılan ortaklığın üç temel elementi bulunmaktadır. Bunlar finansal işbirliği, iki taraflı ortaklık ve çok taraflı dialogtur. Finansal yardımların tümü MEDA programı kapsamında birleştirilmiş ve bölgeye yönelik projeler için ayrılan bütçe önemli oranda arttırılmıştır. MEDA fonları sayesinde Akdeniz ülkelerinin modernleşmesi, ekonomileri için gerekli reformları gerçekleştirmeleri ve bunu serbest ticaret ile sonuçlandırmaları hedeflenmiştir. MEDA programının yapısal reform sürecine bağlı olması yani "şarta bağlılık" ilkesi taşıması sayesinde, makroekonomik istikrar ve sosyal gelişim süreci garanti altına alınmaya çalışılmıştır.[223]

İki taraflı ortaklık elementi yenilenen bir dizi iki taraflı anlaşmadır. Türkiye, Malta ve GKRY'nin özel durumları dışında yapılan bu anlaşmalar, Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşması yapısına kavusturulmuştur. Esasen İsrail, Fas, Tunus gibi AB ile çok yakın ticari ilişkileri bulunan ülkeler ile ortaklık anlaşmaları görüşmeleri Barselona Süreci'nden önce başlatılmıştır. Tunus, Fas, Cezayir, Mısır, İsrail, Filistin, Ürdün ve Lübnan'la imzalanan anlaşmalar yürürlüğe girmiş olup Suriye ile müzakereler devam etmektedir. Anlaşmalar siyasi ve kültürel öğeler içerse de çoğunlukla ekonomik merkezlidir.[224]

Üçüncü element ise çok taraflı dialogtur. Bu element ortaklara daha önce var olmayan birarada çalışma imkanı sağlamıştır. Kabul edilen Çalışma Programı sayesinde dışişleri bakanları arasında periyodik toplantılar gerçekleştirilecek, ayrıca

[222] Desmond,a.g.e., ss.47-48
[223] Bretherton ve Volger, a.g.e., s.158
[224] Bretherton ve Volger, a.g.e., s.158

bakanlar, üst düzey memurlar ve uzmanlar seviyesinde farklı konularda ad hoc toplantılar icra edilebilecektir. Bu toplantılarda Birlik üyesi ülkeler ve Akdenizli tüm ortaklar eşit temsil edilmektedir. AB troykası ve 12 Akdenizli ortağın temsilcilerinden oluşan Avrupa-Akdeniz Komitesi, ortaklık sürecinin genel akışını belirlemek ve Avrupa Akdeniz Bakanlar Konferansları'nın hazırlıklarını yapmak üzere kurulmuştur. Bu çok taraflı yapılar sayesinde ortaklığın geneli ile ilgili stratejik bir rota ve üst çerçeve oluşturulması hedeflenmiştir.[225]

Barselona Süreci ile kurulan ortaklığın daha öncekilere göre daha iddialı bir çıkış yakalamasının çeşitli sebepleri vardır ve bu sebepler ortaklık yapısı ile ya da ilkeleriyle ilişkilidir. İlke olarak politikaların tasarlanmasından uygulanması aşamasına kadar, açıklık, önceden dialog ve ortak çalışma ilkelerinden oluşan bir yapı benimsenmiştir.[226] Böylece gerçek anlamda ortaklık yani ortaklar arasında eşitlik ruhu yaratılmaya çalışılmış ve bu insiyatifin Akdenizliler tarafından da benimsenmesi hedeflenmiştir.

Yeni ortaklık yapısının en önemli özelliklerinden biri hem iki taraflı hem çok taraflı niteliğe aynı anda sahip olmasıdır. İki taraflı düzeyde AB ile üye olmayan Akdeniz ülkeleri arasında zaten var olan veya müzakere aşamasında olan Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşmaları yeni ortaklığın da mali bakımdan temel niteliklerini yansıtmaktadır. Ancak bu yeni ortaklık anlaşmaları sınırsız süre için imzalamış olup 1970'lerde imzalanan işbirliği anlaşmalarının yerini almıştır. Temel ilke olarak iki taraflı anlaşmalar demoktarik ilkelere ve temel insan haklarına saygıyı esas almaktadır. Anlaşmalar sayesinde başta barış, güvenlik ve bölgesel kalkınma olmak üzere tüm ortak alanlarda siyasi dialog kurulmaktadır.[227]

Yenilenen iki taraflı anlaşmaların diğer bir önemli özelliği ise bu anlaşmaların yürürlüğe girmesinden itibaren en fazla 12 yıllık bir geçiş dönemi içerisinde tedricen serbest ticaret uygulamasına geçilecek olmasıdır. Birlik içinden gelen sanayi mallarından Akdenizli ortağa yapılan ihracat üzerindeki gümrük vergisi 12 yıllık geçiş dönemini müteakiben kaldırılacaktır. Akdenizli ortaklardan gelen ticaret mallarının AB'ye ithal edilmesinde ise önceden de mevcut olan serbest ticaret

[225] Bretherton ve Volger, a.g.e., ss.159,160
[226] Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, a.g.e., s.7
[227] Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, a.g.e.,s.5

rejiminden yararlanılmaya devam edilecektir. Ancak tarım ürünleri bu prosedürün dışında bırakılmıştır.[228]

Ayrıca iki taraflı anlaşmalar ile çevre, enerji, turizm gibi sektörlerde yürütülecek faaliyetler için düzenli ekonomik dialog ve işbirliği kurulması; kadınların toplumdaki rolünün geliştirilmesi ön planada tutulmak üzere sosyal ve kültürel alanlarda düzenli dialog ve işbirliği geliştirilmesi; MEDA programları kapsamında mali alanda işbirliği yapılması ve kurulacak Ortaklık Konseyleri sayesinde kurumsal düzenlemelerin ele alınması gibi yenilikler de getirilmektedir.

Bölgesel düzeyde diaog, yani çok taraflı kısım ise ortaklığın yeni yönlerinden biridir. 27 ortak, bölgesel, düzenli ve küresel dialog yoluyla uygulanan, politik, ekonomik ve kültürel alanlarla ilgili eylemleri ve öncelikleri gösteren bir çalışma programı kabul etmişlerdir. Bu çok taraflı boyut, Ortaklık Anlaşmaları ile kurulan iki taraflı eylemleri ve dialogları tamamlamaktadır. Çok taraflı boyut sayesinde; ortak çıkar konusu temaların ele alınması ve ortak karar verilmesi, hem hükümetler hem de özel kesimler anlamında ortaklar arasında birlikte çalışma alışkanlıklarının güçlendirilmesi, yardım veren-yardım alan ilişkisi temelinde değil bir eşitlik ilkesi temelinde gerçek bir ortaklık geliştirilmesi planlanmaktadır.[229]

2.2.1. Siyasi Amaca Yönelik Yenilikler

Barselona Sürecinin ilk ayağında bulunan siyasi dialoğun amacı; krizlere engel olunması ve ortak çalışma alanlarının geliştirilmesi için mekanizmalar kurmak yoluyla sürdürülebilir bir işbirliği zemini yaratılmasıdır. Siyasi dialog varolan çatışmaların çözümlenmesinden çok bunların çözümlenebileceği ortamı yaratmayı hedeflemektedir.

Siyasi dialogtan sorumlu olan yüksek düzeyde memurlar, bir istikrar şartı oluşumuyla sonuçlanacak güvenlik artırıcı tedbirleri görüşmek için düzenli olarak toplanmaktadır. Bu politikayı ve güvenlik dialoğunu güçlendirmek için bir Dış Politika Enstitüleri şebekesi kurulmuştur. Barselona Deklarasyonu'nu imzalayan taraflar siyasi alanda şu ilkeleri kabul etmişlerdir;

- Birleşmiş Milletler Şartı'na ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne uygun hareket etmek

[228] Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, a.g.e.,s.5
[229] Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, a.g.e.,s.8

- İnsan hakları ve demokrasi alanında ortak kabul gören uluslararası normlara uygun bir siyasi sistem geliştirmek
- Temel özgürlüklerin etkili bir şekilde uygulanması için somut tedbirler almak
- Farklılığa ve çoğulculuğa saygı göstermek ve ırkçılık ve yabancı düşmanlığı başta olmak üzere hoşgörüsüzlükle ve ırk, din, cinsiyet temelinde ayrımcılıkla mücadele etmek.[230]

Ayrıca Avrupa Parlamentosu, Barselona Konferansı'ndan sonra ortak 12 Akdeniz ülkesinde, demokrasi ile bir dizi hususun desteklenmesi için MEDA-Demokrasi programını oluşturmayı kararlaştırdı. Bu programın desteklediği konular; demokrasi ve hukuk devleti ile ilgili siyasi haklar; ifade, toplanma ve örgütlenme özgürlükleri gibi yuttaş hakları; sendikaların desteklenmesini hedefleyen eylemler başta olmak üzere, sosyal ve ekonomik haklar; çocuklar, kadınlar, azınlıklar, işkence kurbanları ve mahkumlar gibi zayıf grupların korunmasıdır.[231]

2.2.2. Ekonomik Amaca Yönelik Yenilikler

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın ekonomik ayağı sayesinde Akdenizli ülkelerin ekonomilerini Avrupa sistemiyle bütünleştirmesi, uluslararası rekabete ve Dünya Ticaret Örgütü kurallarına uyum sağlaması, gerekli ekonomik reformları uygulamak için Avrupa'nın desteğinden yararlanması, özellikle yabancı yatırımlarla ilgili olarak Avrupa ile ortaklığın getirdiği iyimser havadan faydalanması planlanmaktadır. Ortaklık sayesinde AB, Akdenizli ortaklarının ekonomik açıdan kalkınmaya yönelik çalışmalarını desteklemeyi taahhüt etmiştir. Böylece bu ülkelerin, dünyadaki ekonomik değişim ve gelişimin gerisinde kalmamaları için gerekli reform ve adaptasyon sürecini daha az sancılı atlatmalarının mümkün olacağı belirtilmektedir.[232]

Ekonomik alanda Avrupa-Akdeniz kucaklaşmasının en somut hedefi 2010 yılına kadar tamamlanması planlanan Akdeniz Serbest Ticaret Bölgesi'nin oluşumudur. Sanayi ürünlerinin serbestçe dolaşabileceği, tarım ürünleri ticaretinin ise belli dönemler için belli oranlarda liberalize edileceği bir serbest ticaret bölgesi hedeflenmektedir.

---

[230] Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, a.g.e.,s.12
[231] Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, a.g.e.,s.15
[232] Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, a.g.e.,s.15

Esasında Akdenizli bazı ülkelerle serbest ticaret anlaşmaları Barselona Süreci'nin öncesinde de imzalanmaya başlanmıştır. İsrail ile AB arasında serbest ticaret bölgesi 1989 yılında kurulmuş, 1995'te imzalanan yeni bir anlaşmayla teyit edilmiştir. Türkiye 1996 başında gümrük birliğine girmiş, Tunus ile 1995, Fas ile 1996 yıllarında Ortaklık Anlaşmaları imzalanmıştır. Ancak burada esas amaç bu ülkelere tek tek ticari imtiyazlar tanımaktan ziyade Akdenizli ortakların ekonomilerinin bütünleşmesini, uyumlulaşmasını, Akdeniz genelinde ticaretin gelişmesini ve bölgesel bir ticari sistemin oluşmasını sağlamaktır.[233] Bunun yanında AB, serbest ticaretin doğuracağı mali kayıplar konusunda da Akdenizli ortaklarına yardım edeceğini taahhüt etmiştir.

Serbest ticaret bölgesinin kurulmasının yanında özel sektörün gelişmesine yönelik verilecek destekler de AB'nin Akdenizli ortaklarına sunduğu önemli ekonomik vaatlerinden biridir. Akdenizli ortaklarda özel sektörün gelişmesi maksadıyla olumlu bir ortam yaratılması, ticaretin kolaylaştırılması, yatırımların teşvik edilmesi, özelleştirmenin teşvik edilmesi, altyapıların iyileştirilmesi, KOBİ'lerin desteklenmesi, beşeri kaynakların geliştirilmesi, şirketlerin rekabet gücünün iyileştirilmesi konuları, AB'nin öncelikli olarak ele aldığı ve çalışmalar yürüttüğü konulardır.

Daha iyi bir sosyal denge yönünde atılan adımlar da ekonomik alanın konularından birisidir. Toplumların yaşam standartlarının yükseltilmesi, istihdam düzeyinin artırılması, Avrupa-Akdeniz bölgesinde mevcut gelişmişlik farkının daraltılması, ekonomik reformların sosyal alandaki olumsuz sonuçlarının hafifletilmesi, nüfusun yoksul kesimerine hitap edecek programların geliştirilmesi gibi konular sosyal denge için üzerinde çalışılan alanladır. MEDA kapsamında bu amaca yönelik bazı programlar planlanmıştır. Bu programlardan bazıları;

- Başta temel eğitim ve sağlık olmak üzere önemli sosyal hizmetlerin iyileştirilmesi
- İstihdam yaratılması
- Kamu hizmetlerinin geliştirilmesi
- Kentsel ve kırsal nüfus arasındaki farklılıkların azaltılması
- Çevrenin korunması
- Su arzının iyileştirilmesi

[233] Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, a.g.e., s.16

Barselona Süreci'nin ekonomik ayağını oluşturan önemli bir diğer özellik artan finansmandır. Haziran 1995'te Cannes şehrinde toplanan Avrupa Konseyi, 1995-1999 dönemi için Akdenizli ortaklara yönelik mali yardım paketinin miktarını 4.685 milyon euro olarak belirlemiştir.[234] Avrupa Yatırım Bankası kredilerinin bu fonlara eklenmesiyle bu miktar 2 milyar euro düzeyine ulaşmaktadır ve bu rakam daha önceki ortaklıkların mali yönüne oranla muazzam bir artış anlamına gelmektedir. Ortaklığın mali yardımlarla ilgili çok taraflı ve iki taraflı taahütleri, MEDA Programı (Akdeniz Ekonomik Gelişme Bölgesi-Medaterranean Economic Devolopment Area) kapsamında desteklenmektedir. Bu program 23 Temmuz 1996 tarih ve 1488/96 konsey tüzüğü ile yürürlüğe girmiştir.[235] MEDA programı, Akdenizli ortakların ekonomik ve sosyal reformları için gerekli teknik ve finansal destek ölçülerini belirlemenin yanı sıra ortaklarla imzalanmış eski mali protokollerin yerini almaktadır.

MEDA programının getirdiği ilk yeniliğe göre projeler yıllık bütçe ödeneği ilkesine tabidir. Yani oluşturulan projelerin her bütçe yılının sonundan önce taahhüt edilmeleri gerekmektedir. Diğer bir yenilikse projelerin programlanması ile ilgilidir. Avrupa Komisyonu, programların uygulanmasında kaydedilen ilerlemeyi ve önceliklerin belirlenmesini dikkate almak üzere her yıl yenilenen üç yıllık bir çerçeve belirlemektedir. Üç yıllık endikatif programın esnekliği sayesinde finansman reform sürecine adapte edilirken, projelerin uzun bir dönem için tasarlanması mümkün olmaktadır. Böylece bu reformların verimlilik kapasitesinin artırılması planlanmaktadır. [236]

2.2.3. Sosyal ve Kültürel Amaca Yönelik Yenilikler

Kültürlerarası dialog sürecin diğer bir farkı boyutudur. Daha önceki işbirliği politikaları nisbeten sınırlı ekonomik ve mali özelliklere sahip olmuşlardır. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nda ise ekonomik ve mali alandaki ortaklığın sınırlarının muazzam şekilde büyümesinin yanı sıra politika, güvenlik, sosyal, kültürel ve beşeri konular da ele alınmaktadır. Akdenizli ortakların ilk defa birbirlerinin kültürleri ve uygarlıkları arasındaki dialoğu temel ortaklık konulardan biri olarak görmeleri önemlidir. Güney Akdenizli ülkeler yanlızca iyi bir pazar, enerji tedarikçisi ya da göç

[234] Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, a.g.e.,s.9
[235] Çeşmicioğlu, a.g.e., s.34
[236] Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, a.g.e.,s.9

kaynağı olarak görülmeyip kültürel kimlikleri ile tanınmak ve saygı görmek istemektedirler. Ortaklık, kültürlerarası dialog sayesinde Akdeniz'in iki kıyısı arasındaki karşılıklı olumsuz önyargıları ortadan kaldırılarak cepheleşmelerin önüne geçmeyi hedeflemektedir.

Avrupa Komisyonu'nun kültürlerarası dialog için attığı bir takım önemli adımlar vardır. Bunlardan birincisi ortak kültürel etkinlikler düzenlenmesidir. Sanatsal etkinlikler, festivaller, turneler, sergiler gibi etkinlikleri bunlardan sayabiliriz. Bu sayede biraraya gelen sanatçılar ya da sivil toplumlar, halklar arası yakınlaşmaya önemli derecede katkıda bulunmaktadırlar.

Kültürlerarası dialog için atılan diğer bir önemli adım ortak kültürel mirasın korunması ve sunulmasıdır. Bu maksatla Nisan 1996'da Bologna'da düzenlenen Avrupa-Akdeniz Kültür Bakanları Konferansı sırasında oluşturulan ilkelere göre; bilgi dağıtımı yoluyla kültürel mirasın tanıtılması ve halkın bilinç düzeyinin yükseltilmesi; tecrübe alış verişi yoluyla kültürel miras politikalarının güçlendirilmesi, kültürel miras ve canlandırma mesleklerinde eğitim; müzeler, galeriler, tarihi mekanlar gibi yüksek kaliteli turizmin teşvik edilmesi sağlanacaktır.[237]

Ayrıca kültürlerarası dialog, sivil toplumun tüm katmanlarına yayılan ve merkezi nitelik taşımayan bir yakınlaşmanın Akdeniz bölgesinde kalıcı bir ortaklığı ilk şartı olduğu fikrinden yola çıkarak, bu kesimlerin dialoğunu arttırmaya yönelik projelere de imza atmıştır. Bu projeler, katılımın teşvik edilmesini, sivil toplumdaki önemli gruplar (yerel yönetimler, üniversiteler, medya kuruluşları...vb) tarafından girişimler başlatılmasını, sorumluluklar üstlenilmesini ve sürekli temas halinde olunmasını, karşılıklı anlayışı, işbirliğini ve karşılıklı bağımlılık duygularını güçlendirmeyi hedeflemektedir. Bu kapsamda yerel yönetimler arasında kurulan MED Urbs, üniversiteler arasında kurulan MED Campus, medya kuruluşları arasında kurulan MED Media gibi işbirliği programları finansal olarak desteklenmektedir.[238]

Son olarak işleyiş bakımından Barselona Deklarasyonu'nda yeralan tüm hedeflerin takibi AB Troykası, AB Komisyonu temsilcileri, üye ülkelerin tamamının temsilcileri ve 12 Akdenizli ortağın temsilcilerinden oluşan EUROMED Komitesi tarafından gerçekleştirilmektedir. Üç ayda bir toplanan EUROMED Komitesi, AB

[237] Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, a.g.e., ss.23,24
[238] Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, a.g.e., s.24

üye ülke temsilcilerinden oluşan MED Komitesi'nin de görüşü alındıktan sonra Komisyon tarafından bütçesinin onaylanması gereken bölgesel girişimleri kabul etme yetkisine sahiptir. Komite ayrıca bölgesel projeler ile programların uyumunu takip etmekten ve Bakanlar toplantısının organizasyonundan sorumludur.

2.3. Barselona Sürecinin Canlandırılması

19-20 Haziran 2000 tarihinde Feria şehrinde gerçekleştirilen AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde, AB'nin 11-12 Aralık 1998 tarihinde düzenlenen Viyana Zirvesi'nde alınan "Akdeniz bölgesine yönelik AB Ortak Stratejisi geliştirme" kararına ilişkin çalışmaları tamamlanmış ve hazırlanan taslak metin Feria'da kabul edilmiştir.[239]

Akdeniz Ortak Stratejisi, AB'nin iç belgesi niteliğini taşımakta, üye ülkeler arasında Akdeniz bölgesine yönelik uyumlu ve tek bir politika belirlemek amacını gütmektedir. Hazırlanan bu metinde AB'nin Barselona Süreci'ni yeniden canlandırmak için sürecin tekrar gözden geçereceği belirtilmiştir. Akdeniz bölgesine yönelik AB Ortak Stratejisi'nin ise 4 yıllık süre için geçerli olacağı, ancak AB Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından alınacak karara istinaden bu sürenin uzatılabileceği söylenmiştir.[240]

Ortak Strateji'de AB ile Malta, GKRY ve Türkiye ile ilişkilerin bu strateji kapsamında yürütülmeyeceği ifade edilmiş, buna gerekçe olarak bu üç ülke ile ilişkilerin tam üyelik doğrultusunda "Katılım Süreci" çerçevesinde yürütülmesi gösterilmiştir. Ayrıca Ortak Strateji'de Libya ile ilişkiler tekrar ele alınmıştır. Böylece AB, Libya ile ilgili alacağı kararları Ortaklık Stratejisi çerçevesinde uygulamayı ve Arap ülkelerinin bu konu hakkındaki eleştirilerine cevap vermeyi hedeflemiştir.

Ortak Strateji'nin, Barselona Süreci'nin yeni bir kopyası olmadığı ya da Barselona Süreci'ndeki ilkelerden geri adım atılması anlamına gelmediği; daha çok süreç ile ilgili müktesebatın uygulanmasında AB'nin kendi içinde nasıl organize olacağını belirlemeye çalışan bir belge niteliğinde olduğu belirtilmektedir.[241]

Yine 2000'li yılların başında Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın dışında gelişen ancak ortaklığa üye ülkelere açık olan Agadir Deklarasyonu dikkat çekici bir

[239] Çeşmicioğlu, a.g.e., s.27
[240] Çeşmicioğlu, a.g.e., ss.27,28
[241] Çeşmicioğlu, a.g.e., s.28

insiyatiftir. Mayıs 2001'de Fas, Tunus ve Ürdün arasında gerçekleştirilen ve bir "bölgeler üstü işbirliği" girişimi olan deklarasyon, ekonomik ve sanayi entegrasyonunun sağlanması, yatırımın teşvik edilmesi, rekabet gücünün ve ticaretin arttırılmasını hedeflemektedir. AB, Adagir Sürecini finansal ve teknik yönden desteklemekte olup, 2003 yılında sürece EuropeAid tarafından hazırlanan 4 milyon euro'luk yardım tahsis etmiştir.[242]

Barselona Süreci kapsamında geliştirilen projelere fon aktarımı için oluşturulan MEDA programı da 27 Kasım 2000 tarih ve 2698/2000 sayılı Konsey tüzüğü ile değişikliğe uğramış ve 2000-2006 dönemi için MEDA II programı oluşturulmuştur. MEDA I kapsamındaki projelerin geliştirilmesi ve kabul sürecinin uzunluğu nedeniyle bütçeden ayrılan fonların yanlızca %25'lik kısmına denk gelen 80 milyon euro'luk kısmı kullanılabilmiştir.[243]

MEDA I'in işleyişinin yavaş ve prosedürünün karışık olması, MEDA II programını zorunlu kılmış, bu sayede gidilen yapısal düzenlemelerle; karar alma sürecinin daha stratejik ve etkin proglama ile verimlileştirilmesi, programlama ve uygulama kapasitelerinin arttırılması, prosedürün kısaltılması hedeflenmiştir. Ayrıca AB, dış yardımlarını düzenlemek ve kalitesini arttırmak amacıyla Ocak 2001'de "EuropeAid İşbirliği Ofisi" açmıştır. Yapılan yeni düzenlemelerin ardından kullandırılan fon oranı 2000-2001 yılları arasında %25 ten %40 düzeyine yükselmiştir. MEDA II programı ile Akdeniz bölgesine tahsis edilen fon miktarı da önemli derecede arttırılmıştır. 2000-2006 dönemi için 5.350 milyar euro'luk fonun topluluk bütçesinden tahsis edilmesinin yanı sıra 7.4 milyar euro'luk Avrupa Yatırım Bankası Kredisi ile birlikte bu miktar 12,75 milyar euro'ya ulaşmıştır. Bu rakam Akdeniz bölgesi için taahhüt edilen en yüksek mali yardım olup AB'yi Akdeniz ülkelerinin en önemli mali destekçisi durumuna getirmiştir.[244]

3. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI

Ortaklık sürecinin başlangıç yıllarından itibaren, gerek ortaklığın karmaşık ve yavaş presedürü gerekse bölgede yaşanan olumsuz gelişmeler sebebiyle karşılaşılan sonuçlar sürecin yavaş işlemesine sebep olmuştur. Libya örneğinde olduğu gibi ortaklık zaman zaman sekteye uğratılmış , bütünleşme çalışmalarının getirdiği mali

[242] Çeşmicioğlu, a.g.e., s.29
[243] Çeşmicioğlu, a.g.e., ss.35-47
[244] Çeşmicioğlu, a.g.e., ss.45-47

zorluklar ortaklığa en yakın görülen Mağrip ülkelerini bile zorlamaya başlamıştır. AB'nin tekstil ve tarım ürünleri gibi alanlarda pazarını açmakta isteksiz davranması, ortaklığın siyasi alanındaki uygulamalarla ilgili belirsizliğin devam etmesi, Ortadoğu bölgesinde görmezden gelinen demokrasi eksikliği, gittikçe kötüleşen Arap-İsrail ilişkileri ve EMP reformlarının Akdenizli ortakların iç politika ve ekonomilerindeki etkileriyle ilgili korkular Barselona Süreci'nin uygulanmasını yavaşlatıcı diğer önemli etkenler olarak ortaya çıkmıştır.[245]

Avrupa'nın bu zorluklarla ilgili kaygıları 9 Eylül saldırıları ve Irak Savaşı sonrasındaki süreçte de artarak devam etmiştir. Savaş ve küresel terörizmin yanısıra, AB'nin 15 üyeli yapıdan 25 sonra da 27 üyeli yapıya kavuşması Birliğin yeni bir döneme girmesinin sağlamıştır. Siyasi coğrafyada meydana gelen bu değişimle beraber sınırlar Rusya'ya kadar dayanmış, ortak statüsünde olan iki Akdeniz ülkesi Malta ve GKRY Birliğe üye olmuş, Türkiye ile tam üyelik müzakereleri başlatılmıştır. Bu coğrafi değişime cevap vermek ve EMP'ye destek olmak amacıyla AB, Komşuluk Politikası insiyatifini ortaya atmıştır.

Avrupa Komşuluk Politikası (ENP), 2004 yılında AB ile komşuları arasında yeni bir bölünmeye meydan vermemek ve barış, istikrar ve güvenliği güçlendirmek amacıyla geliştirilmiştir. Johansson'a göre ENP, AB'nin genişleme hevesine paralel geliştirdiği, yeni ve eski komşularıyla daha tutarlı ve tek bir ilişki çerçevesi oluşturma girişimidir.[246] Aynı zamanda bu politikayla 2003 Aralık ayında yayınlanan Avrupa Güvenlik Stratejisi'nde belirlenen stratejik hedeflerde ele alınmıştır.[247] Strateji belgesinde de değinildiği gibi küreselleşme çağında olmamıza rağmen coğrafya halen önemlidir ve sınırlarında iyi yönetilen ülkelerin olması Avrupa'nın çıkarınadır.

ENP ilk olarak Mart 2003'te Komisyonun "Büyük Avrupa" belgesinde şekillendirilmiş, müteakiben Mayıs 2004'te Avrupa Komşuluk Politikası hakkında daha kapsamlı bir strateji belgesi yayınlanmıştır. Bu dokümanda Avrupa'nın komşu ülkelerle ilişkilerini daha yakın bir şekilde sürdürmek için belirlenen teklifler somut olarak ifade edilmiştir. Raporun uygulamasının bir parçası olarak Aralık 2006'da bu

[245] Nonneman, a.g.e., s.35
[246] E. Johansson -Nogues, " A Ring of Friends ? The Implications of European Neighbourhood Policy for The Mediterranean", **Mediterranean Politics**, 2004, s.246
[247] Avrupa Birliği Komisyonu, "What is the European Neighbourhood Policy", http://ec.europa.eu/world/enp/policy_en.htm

politikanın nasıl daha da güçlendirileceğine dair Komisyon tarafından bir belge daha yayınlanmıştır.

ENP kapsamında AB, komşularına karşılıklı vaatler ve ortak değerler (demokrasi ,insan hakları, hukukun üstünlüğü, iyi yönetim, serbest pazar ekonomisi prensipleri ve sürdürülebilir kalkınma) üzerine kurulu ayrıcalıklı ilişkiler teklif etmektedir. ENP mevcut ilişkiler üzerine inşa edilecek daha derin siyasi dialog ve ekonomik bütünleşme öngörmektedir. İlişkilerdeki heyecanın ve başarının boyutunun, ortak değerlerin ne kadar etkili paylaşıldığına bağlı olarak değişeceği ifade edilmektedir.[248]

İtalya, İspanya ve Fransa'nın ısrarlı tutumları neticesinde Komşuluk Politikası halkasına dahil edilen Akdeniz ülkeleriyle beraber bu yeni insiyatif, Moldova'dan Fas'a kadar çok geniş bir alanı kapsamaktadır. ENP kapsamındaki ülkeler; Cezayir, Ermenistan , Azerbaycan, Belarus, Mısır, Gürcistan, İsrail, Ürdün, Lübnan, Libya, Moldova, Fas, Filistin, Suriye,Tunus ve Ukrayna'dır.

ENP'nin ana aracı AB ile her bir ortak arasında imzalanan iki taraflı ENP Eylem Planları'dır. Bu eylem planlarıyla kısa ve orta vadeli siyasi ve ekonomik reform takvimleri oluşturulmaktadır. 2005 yılının başında ilk 7 ENP Eylem Planı'nın uygulanmasına İsrail, Ürdün, Moldova, Fas, Filistin, Tunus, Ukrayna ile başlanmıştır. Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan ile üzerinde uzlaşmaya varılan planlar uygulanmak üzere beklemektedir. Lübnan ile üzerinde uzlaşılan eylem planı imzalanma aşamasında olup, Mısır'ın eylem planı için de iki taraf anlaşmaya varmak üzeredir. Bu eylem planlarının uygulanması alt komiteler tarafından izlenecek ve geliştirilecektir.[249]

ENP anlaşmaları bazı ortaklarla zaten varolan antlaşmalar (EMP anlaşmaları gibi) üzerine inşa edildiği için henüz herhangi bir anlaşma imzalanmamış olan Belarus, Suriye, Libya gibi ortaklarla ilişkiler halen aktif hale getirilememiştir.

Komşuluk antlaşmalarının şartlarına göre ENP genişleme sürecinden farklı bir politikadır. Ancak bu durumun, AB'nin komşularıyla olan ilişkilerinin ileride üyelik seviyesine ulaşmayacağı anlamına gelmediği belirtilmektedir. Komşuluk Politikası ile Birlik bu ülkelere üyelik önermemekte ancak, reformların uygulamalarını güçlü bir şekilde teşvik ederek barış ve istikrarlı bir komşuluk alanı yaratmayı ummaktadır. AB Komisyonu yeni sınır komşuları ve eski ortaklarına yönelik olarak geliştirdiği bu

[248] Avrupa Birliği Komisyonu, "What is the European...
[249] Avrupa Birliği Komisyonu, "What is the European...

politika için şu ifadeleri kullanmıştır; "Bir refah ve arkadaşça komşuluk alanı geliştirmek için bir arkadaşlık halkası oluşturmak amacıyla...politik, ekonomik ve yapısal alanlardaki reformların etkili uygulamaları ve paylaşılan değerlerde gösterilen somut ilerlemeye karşılık olarak bu ülkelere AB pazarından bir ödül imkanı sunmak, daha ötesinde liberalizasyon ve ekonomik entegrasyon imkanı sunmak gereklidir..."[250]

Siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklarla çevrelenmiş izole Büyük Avrupa'yı inşa etmek yerine ENP, Avrupa çevresindeki halkların aynı demokratik değerleri paylaştığı, insan haklarına saygılı ve hukukun üstünlüğünün hakim olduğu bir "arkadaşlık halkası" yaratmayı amaçlamaktadır. AB bir refah alanı yaratma ümidiyle yeni komşularına iç pazarına girme imkanı ve daha önemlisi kendi üyelerine ait 4 büyük özgürlüğü; malların, sermayenin, hizmetin ve iş gücünün serbest dolaşım hakkını sunmaktadır. Ancak bu vaatler önemli siyasi, ekonomik ve yapısal reformların uygulanması koşuluyla yerine getirilecektir.[251]

ENP Eylem Planları'nın kapsadığı en önemli alanlar siyasi dialog, ekonomik ve sosyal gelişim, ticaret, adalet ve içişleridir. 3 ila 5 yıllık çerçevede tasarlanan bu eylem planları her ülkenin kendi özel şartlarına göre geliştirilerek uyumlu hale getirilmiştir. AB'nin daha köklü bütünleşme için gerekli gördüğü değişimi ifade eden detaylı eylemler planları üzerinde tüm üyelerle birlikte çok taraflı olarak anlaşılmış ve ölçütler belirlenmiştir.

4. KÖRFEZ İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ İLE İLİŞKİLER

Alt bölgesel işbirliği fikri AB'nin Ortadoğu'ya yönelik diğer insiyatiflere göre temeli daha eskiye dayanan bir olgudur. Grup-gruba işbirliği temeline dayanan AB-Körfez İşbirliği Örgütü (GCC) ilişkileri de AB'nin başlattığı alt gruba yönelik bir işbirliği modelidir. Körfez ülkeleri için ekonomik olarak, Avrupa pazarına girmek, petrokimyasalları pazarlamak ve en azından İsrail ile benzer imtiyazlara sahip olmak bu ortaklığın beklenen getirileridir. Avrupa için ise, Körfez bölgesinde ulusal ve bölgesel istikrarın sağlanması, Körfez'den petrol ithalatı için bir çerçeve yaratılması amaçlarıyla birlikte, GCC ülkerinin hiç bir üçüncü ülke ile resmi işbirliği anlaşması bulunmaması oluşturulan işbirliği çerçevesinin başlıca gerekçeleridir.[252]

[250] Nonneman, a.g.e., s.35
[251] Yacoubian, a.g.e., s.9
[252] Nonneman, a.g.e., s.37

Körfez İşbirliği Örgütü, Basra Körfezi'ne kıyısı olan ve önemli miktarda petrol rezervine sahip 6 Arap ülkesinin, Sovyet tehdidi, İran Devrimi ve hemen ardından patlak veren İran-Irak Savaşı'nın yarattığı istikrarsızlık ortamının etkisiyle artan güvenlik kaygıları neticesinde kurduğu ekonomik, sosyal, kültürel ve güvenlik işbirliğine yönelik bir örgüttür.[253]

26 Mayıs 1981'de Abu Dabi'de biraraya gelen Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, BAE, Umman ve Katar devlet başkanlarının imzaladıkları anlaşma ile kurulan örgüt beş alt komiteden oluşan bir yapıya sahiptir. Bu komiteler; Sosyal ve Ekonomik Kalkınma Komitesi, Sanayi İşbirliği Komitesi, Ticari Ekonomik ve Finansal İşbirliği Komitesi, Kültürel Hizmetler Komitesi ve Petrol Komitesi'dir.

GCC'nin kurulduğu yıllarda AB'nin Ortadoğu ile olan ekonomik ilişkilerini ticaret, özelliklede petrol üreten Körfez ülkeleri ile yapılan ticaret şekillendirmektedir. Avrupa, petrol ithalatında sorunlar yaşadığı 70'li yılların sonlarında Avrupa-Arap Dialoğu'nu geliştirmiş, bu girişimin istenilen neticeyi vermemesi sonucunda altı GCC ülkesiyle işbirliği yapmak amacıyla detaylı teknik görüşmeler yürütülmeye başlanmıştır. 1985 yılında AT ile GCC dışişleri bakanları kapsamlı bir ticaret ve işbirliği anlaşması için çalışmak üzere anlaşmış olmalarına rağmen görüşmeler Temmuz 1988'de Lüksemburg'ta bakanlar ve üst düzey uzmanlar seviyesinde başlamış, ortaya çıkan bir takım teknik problemler dolayısıyla anlaşmanın yürürlüğe girmesi Ocak 1990 'a kadar sarkmıştır.[254] Anlaşma çerçevesinde tarım, tarım endüstrisi, balıkçılık, endüstri, çevre, doğal hayatı koruma, enerji, yatırım, bilim ve teknoloji alanlarında işbirliği öngörülmektedir.

Dönemin şartlarına bakıldığında; GCC ülkelerinin Avrupa'ya yaptıkları ihracatın % 90'ını ham petrol ve türevleri oluşturmaktadır ve Avrupa ithalatının %30'unu petrol oluşturmaktadır.[255] Bunun yanında o dönemde, diğer petrol ihracatçısı bölgelerin rezervlerinin azalmasından dolayı Körfez'in Avrupa'ya olan ihracatının da artacağı bilinmektedir. Körfez ülkeleri yüksek rezervleri ve düşük fiyatlarıyla Avrupa'nın tercih sebebi olmuştur.[256]

Ancak bazı konularda görüş ayrılıkları mevcuttur. Bunların başında çevre ile ilgili konular, örneğin Kyoto Protokolü gelmektedir. Bunun yanında Avrupa

[253] Smith,a.g.e., s.75
[254] Ghassan Salame, "Torn Between the Atlantic and the Mediterranean", **in The Middle East and Europe: The Power Deficit**, B.A. Roberson(ed.), London: Routledge, 1998, s.36
[255] Salame, a.g.e., s.36
[256] Salame, a.g.e., s.36

tarafında da serbest ticarete yönelik itirazlar vardır. 30 şirketin oluşturduğu güçlü Avrupa petrokimyacıları lobisi 600.000 vatandaşı istihdam etmektedir ve GCC ile serbest ticaret anlaşmasına şiddetle karşı çıkmaktadır. Ayrıca GCC yetkilileri Avrupa'nın Körfez endüstrisine yönelik yatırımlarının azlığından da şikayetçidir.[257]

GCC ile dialog insiyatifinin 1990 yılında Körfez Krizi'nin etkisi altında devam eden görüşmelerinde GCC ülkelerinin ısrarla üzerinde durduğu imtiyazlı ticari düzenlemeler konusu ele alınmıştır. AT'nin ilk teklifi kapsamında Avrupa petrokimya endüstrisini korumak adına getirdiği çok sıkı kuralların GCC tarafından reddedilmesi nedeniyle 1992'ye kadar bu konuda anlaşmaya varılamamıştır. AB'nin Aralık 1991'de çıkardığı Avrupa Enerji Yasası ile petrole olan bağımlılığın azaltılmasını hedeflenmiş ve "karbon vergisi" GCC ile yeni bir anlaşmazlık konusu olarak ortaya atılmıştır. Ancak 90'lı yılların ortalarında Avrupalı petrokimyasal üreticilerinin yürüttüğü lobi faaliyetlerinin etkisini yavaş yavaş yitirmesi sonucu AT'nin tutumu yumuşamıştır.[258]

Avrupa-GCC Diyaloğu'nun önündeki diğer bir engel AB'nin serbest ticaret için şart koştuğu GCC'nin kendi içinde gümrük birliği kurma ön şartıdır. 1999 yılında GCC ülkeleri 2005 yılına kadar kendi içerisinde gümrük birliği kurma çalışmalarını tamamlamak üzere anlaşmış, ancak çalışmalar 2003'te tamamlanarak bu ön şart yerine getirilmiştir.[259]

Günümüzde AB-GCC işbirliği kapsamında özellikle ekonomik temele dayalı işbirliği çalışmaları devam ettirilmektedir. Ancak serbest ticaret anlaşması halen sonuçlandırılamamıştır.

5. İKİ TARAFLI ANLAŞMALAR

İki taraflı anlaşmalar AB'nin Ortadoğu'ya yönelik olarak kullandığı siyasi enstrumanlardan biridir. Bölgenin tümüne yönelik politikalar kapsamında ya da alt bölgelere yönelik insiyatifler dahilinde ilişki kurulamayan ülkelere yönelik olarak geliştirilen bu enstrumanın temeli, Lübnan ve İsrail ile 1964 yılında imzalanan tercihli ticaret anlaşmalarına dayanmaktadır. Ortadoğu bölgesinden Yemen, İran ve Irak ile AB arasında imzalanan veya imzalanmak üzere müzakereleri sürdürülen iki

[257] Salame, a.g.e., s.36
[258] Nonneman, a.g.e., s.38
[259] Smith,a.g.e., s.75

taraflı anlaşmalar, bu ülkelerle AB arasında kurulan ilişkilerde halen önemli yere sahiptir.

5.1. İran ile İkili Anlaşmalar

AB'nin hem ekonomik hem de siyasi nedenlerden dolayı İran ile ilişkilerini geliştirmesi gerekmektedir. İran'ın jeopolitik konumundan kaynaklanan stratejik önemi, petrol ve gaz rezervleri göz önüne alındığında Körfez bölgesinin geleceği için hayati bir role sahip olduğu AB tarafından gözardı edilemez gerçektir. AB Komisyonu'na göre İran'da gerçekleşecek demokratikleşme süreci ve insan haklarına saygının gelişimi, Körfez bölgesinde devamlı bir barış ve istikrar ortamının sağlanmasına büyük katkıda bulunacaktır.[260]

AB Komisyonu'nun İran ile ilişkilerin geliştirilmesi maksadıyla hazırladığı raporun verilerine göre İran'da nüfus yaklaşık 69 milyondur ve gayri safi milli hasıla 180 milyar dolar seviyesindedir. Ayrıca İran dünyanın en büyük ikinci doğal gaz ve dördüncü en büyük petrol rezervlerine sahiptir. AB, İran'ın başlıca ticari partneri olup ithalatının %40'ını AB'den yapmakta ve ihracatının %36'sını AB'ye gerçekleştirmektedir. Komisyon'un değerlendirmesine göre ekonomi merkezi yapıdadır, yetersizdir, pazar ekonomisi doğrultusunda reformlara ihtiyaç duymaktadır ve ekonominin dünyanın geri kalanına açılması gerekmektedir. [261]

Günümüzde İran ile AB arasında herhangi bir işbirliği anlaşması bulunmamakla birlikte 1977 yılında Şah ile yapılan anlaşmalar İran Devrimi nedeni ile hükümsüz kalmıştır. Devrimin ardından ilk olarak 1995 yılında AB-İran arası işbirliği düşüncesi ortaya atılmıştır. 1997 yılı seçimlerinde devlet başkanlığına Hatemi'nin seçilmesi ile birlikte işbirliği alanları genişletilerek 1998'de Kapsamlı Dialog üzerinde uzlaşılmıştır. Bu dialog sayesinde 6 ayda bir işbirliği troikasının biraraya geldiği toplantılar yapılmaktadır. [262]

Kapsamlı Dialog sayesinde geniş bir yelpazede farklı konularda fikir alışverişinde bulunulmaktadır. Bu konular;

- Terör, insan hakları ve kitle imha silahlarının yayılması gibi küresel meseleler
- Irak Savaşı, Körfez'in durumu, Arap-İsrail anlaşmazlığı gibi bölgesel meseleler

---

[260] Avrupa Birliği Komisyonu, "EU Relations with the İslamic Repuclic of Iran", http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/r16004.htm

[261] Avrupa Birliği Komisyonu, "Communication from the Commision to the European Parliament and the Council:EU Relations with the İslamic Repuclic of Iran", http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!DocNumber&lg=en&type_doc=COMfinal&an_doc=2001

[262] Avrupa Birliği Komisyonu, "Communication from..EU Relations with the İslamic Repuclic of Iran

- Uyuşturu, mülteciler, enerji, ticaret ve yatırım gibi işbirliği alanları olmak üzere üç temel alanda toplanmaktadır.[263]

AB ile İran arasındaki bağların güçlendirilmesi ve işbirliği alanlarının artırılması hedeflenmektedir. Ancak işbirliği alanlarının geliştirilmesi için öncelikle İran'ın siyasi, ekonomik ve yasal bir takım ön şartları oluşturması, bazı reformlar gerçekleştirmesi şartları aranmaktadır. Siyasi reformlar; insan hakları, radikal grupların desteklenmesi sorunu, İran'ın nükleer zenginleştirme çalışmaları ve kitle imha silahları konularına yoğunlaşırken ekonomik reformlardan kasıt AB ile ticari ve ekonomik işbirliğinin kurulabilmesi amacıyla ekonominin liberalleştirilmesi ve gerekli altyapının kurulmasıdır.[264]

Kapsamlı Dialog İran-AB arası ilişkilerin geliştirilmesine yardımcı olsa da bu sınırlı bir oranda olabilmiştir. Bu dialog, Komisyon ile İran arasında karşılıklı çıkarları ve ortak işbirliği alanlarını belirlemek üzere kurulan bir dizi teknik çalışma grubu ile de pekiştirilmiştir. AB ile İran arasında uyuşturucu ile mücadele ve bir kaç insani yardım insiyatifi dışında herhangi bir alanda işbirliği mevcut olmamasına rağmen ticaret ve yatırım çalışma grupları kurulmuş, uyuşturucu ile mücadele ve mülteciler konularında toplantılar düzenlenmiştir.[265] Ancak taraflar arasında sözleşmeye dayalı bir çerçeve olmaması ilişkilerin geliştirilmesini sınırlamaktadır.

Aralık 2002'de İran ve AB, siyasi meselelere ilişkin dört ana konu olan insan hakları, kitle imha silahları, Orta Doğu Barış Süreci ve terörle mücadele süreçlerine yardımcı olabilmesi için "Ticaret ve İşbirliği Anlaşması" üzerinde müzakerelere başlamışlardır. Nükleer zenginleştirme çalışmaları sebebi ile sürecin bir süre duraklamasından sonra 24 Kasım 2004 tarihinde imzalanan Paris Anlaşması ile ticaret ve işbirliği anlaşması için müzakereler yeniden başlamıştır. Ancak özellikle Ahmedinecat'ın İran Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra nükleer zenginleştirme çalışmalarının artması, İran ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu arasındaki gerilimin tırmanmasına ve Ticaret ve İşbirliği Anlaşması müzakerelerinin durdurulmasına sebep olmuştur.[266]

[263] Avrupa Birliği Komisyonu, "Communication from..EU Relations with the İslamic Repuclic of Iran
[264] AB Komisyonu resmi internet sitesi, "EU Relations with the İslamic...
[265] AB Komisyonu resmi internet sitesi, "EU Relations with the İslamic...
[266] Dağcı, "The EU's Middle East Policy and It's Implications to the Region", s.5

5.2. Irak ile İkili Anlaşmalar

24 yıllık Saddam Hüseyin rejimi boyunca AB ile Irak arasında siyasi ve resmi bir ilişki olmamıştır. Yine de AB, Irak'ın BM'den sonra en büyük ve tek insani yardım donörü olmuştur. Saddam Hüseyin rejiminin sona erdiği Ekim 2003'ten bu yana ise AB'nin Irak'taki hedefi, ülkenin yeniden yapılandırılması çalışmaları ile birlikte istihdam artırıcı önlemlerin alınmasına destek olmak, temel sosyal hizmetlerin aksatılmadan işletilmesine yardımcı olmak, açlığın önüne geçmek ve Irak'ın tüm demokratik kurumlarını kapsayacak şekilde yönetimini güçlendirmektir. Bu maksatla ilk olarak 23-24 Ekim 2003 tarihinde yapılan Madrid Yardım Donörleri Toplantısı'nda AB, Irak'a 1,25 milyar doların üzerinde yardım sağlamayı taahhüt etmiştir.[267]

9 Haziran 2004'te AB Komisyonu, Konsey'in çağrısı üzerine Irak ile ilişkilerin geliştirilmesi için hazırladığı "AB ve Irak, Birliktelik İçin Çerçeve" isimli raporu yayınlamıştır. BM Güvenlik Konseyi'nin 8 Haziran 2004 ve 1546 sayılı kararı gereği Irak'ın yönetimi Iraklılara verilmiş ve yeni Irak Geçici Hükümeti belirlenmiştir. AB, bu yeniden yapılanma sürecinde BM kararlarının uygun gördüğü çerçeve içerisinde Iraklılara ülkelerini yeni bir rotaya yönlendirmek üzere bir dizi fırsat ve teklifler sunmuştur. Komisyon'un Konsey'e sunduğu bu raporda AB'nin Irak ile kurmaya çalıştığı ilişkilerin amacı;

- İnsan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı garanti eden bir anayasal temele uygun olarak seçilecek hükümet ve parlamento ile demokratik, istikrarlı ve güvenli Irak'ı oluşturmak,
- Açık, istikrarlı, sürdürülebilir ve çeşitliliği esas alan piyasa ekonomisini ve toplumunu oluşturarak ekonomik ve sosyal gelişimi ilerletmek,
- Irak'ın bölgeye ekonomik ve siyasi entegrasyonunu sağlayarak ülkeyi uluslararası sisteme açmak olarak belirlenmiştir. [268]

Bu amaçlara ulaşmak için AB, BM Güvenlik Konseyinin 1546 sayılı kararına uygun olarak, üç başlıktan oluşan bir "birliktelik süreci çerçevesi" öngörmektedir. Ayrıca bahse konu birliktelik sürecinde AB'ye üye devletlerin uyum içerisinde çalışmasının ve BM, IMF, WB gibi diğer uluslararası kuruluşlarla da yakın ilişki

[267] Avrupa Birliği Komisyonu, "A Framework for EU-Iraq Engagement", http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/r16005.htm
[268] Avrupa Birliği Komisyonu, "A Framework for EU-Iraq...

içerisinde olunmasının gerektiği vurgulanmıştır. Belirlenen çerçevede yapılması planlanan eylemler; acil eylemler, seçim sonrası eylemler ve orta vadeli eylemler olmak üzere üç başlık altında toplanmıştır.[269]

Birinci başlık olan acil eylemler kapsamında AB, 30 Haziran 2004'ten sonra geçici ulusal meclis seçilenen kadar yapılması planlanan eylemleri şu şekilde belirlemiştir;

- Hukukun üstünlüğü ve seçmenin bilinçlendirilmesi gibi konularda sivil toplumun gelişmesine yardım ederek seçimleri desteklemek,
- Resmi olmayan siyasi dialog; güvenlik şartlarının elverdiği oranda Bağdat'ta troika formatında bakanlar düzeyinde toplantılar yapmak,
- Hukukun üstünlüğü ve sivil irade konularında Irak'ın kurumsal kapasitenin inşasına yardımcı olmak,
- Irak'ın komşularıyla iyi ilişkiler tesis etmesine aracılık etmek; mesela sınır yönetimi, gümrük denetimi gibi güvenlik arttırıcı önlemleri desteklemek,
- Irak'ın ekonomi politikaları ve bütçe açığı ile ilgili kordinasyon sağlamak ve bir takvim belirlemek,
- Irak'ın, Körfez Savaşı'na kadar uygulanmasından memnun olduğu Ayrıcalıklar Genel Sistemi'nin tekrar oluşturulmasına yardım etmek,
- İnsani yardım ve yeniden yapılanma asistanlıklarına devam etmek,
- Irak'ta bir AB Komisyonu ofisi açmak ve Umman'da AB-Irak delegasyonuna izin vermek.[270]

Irak'ta ulusal meclisin seçiminden sonra geçici bir hükümet oluşturulup, 2005 yılında referanduma sunulmak üzere anayasa çalışmalarına başlanmıştır. Bu süreç için AB, Irak ile daha ileri seviyede dialoğun kapılarını açacak olan seçim sonrası eylemleri ikinci başlık altında ele almıştır. Burada birinci başlığa ek olarak şu insiyatiflerin uygulanması düşünülmüştür;

- Teknik asistinlık ve kapasite artırıcı programlar vasıtasıyla siyasi, ekonomik ve sosyal yeniden yapılanmaya yardımcı olmak,
- Resmi siyasi dialog; bir AB-Irak ortak deklarasyonu üzerinde uzlaşarak insan hakları, bölgesel istikrar, kitle imha silahlarının yayılması ve terörle mücadele gibi başlıklar altında siyasi dialoğu kurumsallaştırmak,

[269] Avrupa Birliği Komisyonu, "A Framework for EU-Iraq...
[270] Avrupa Birliği Komisyonu, "A Framework for EU-Iraq ...

- Ekonomi, ticaret, enerji, taşımacılık, insan hakları, bilgi toplumu, hukukun üstünlüğü, göç, terörle mücadele gibi karşılıklı çıkarların söz konusu olduğu sektörlerde ortak çalışma grupları kurmak.[271]

İlk hükümet şeçilip anayasa kabul edildiğinde ve yasama kurulu ile yönetim kadrosu seçildiğinde AB'nin izleyeceği adımlar ise orta vadeli eylemler olmak üzere üçüncü başlıkta belirtilmiştir. Bu eylemler;

- Ticaret ve işbirliği alanında iki taraflı anlaşmalar için görüşmelerde bulunmak,
- Ekonomik çeşitliliğin artırılması ve açlıkla mücadele için asistanlık yardımı sağlanması,
- Bölgesel bir çerçeve yaratılması için asistanlık yardımı sağlanması,
- Hukukun üstünlüğü, insan hakları ve demokrasi için sürdürülebilir bir asistanlık programı geliştirilmesi,
- Bağdat'ta Avrupa Birliği Komisyonu Delegasyonu açılması,
- Avrupa Yatırım Bankası aracılığıyla Irak'a çeşitli alanlarda fon sağlanmasıdır.[272]

Görüldüğü gibi Irak'ta rejim değişiminin hemen ardından AB bölgeye yönelmiş ve ilişkileri geliştirmek üzere bir çerçeve oluşturmuştur. Yeni inşa edilen Irak'ın güvenli, istikrarlı, demokratik bir yapıya sahip olması ve ekonomik bakımdan güçlü olmasının yakınlık ilkesinden dolayı ABD'den çok AB için önemli olduğu açıktır. AB'nin Irak ile ilişkilerini geliştirerek öncelikle bu ülkeyi bölgeye entegre etmek ve daha sonra bölgesel bir politika çerçevesine dahil etmek amacıyla geliştirdiği tüm bu girişimler, Ortadoğu bölgesinin hiçbir parçasını ihmal edemeyeceğinin göstergesidir. Ancak AB, Irak politikasında ABD'nin ağırlığını kabul etmekte ve kendi rolünü yardımcı oyuncu olarak tanımlamaktadır. Bu durumun en önemli sebebi ise Irak'a gerçekleştirilen müdahale öncesinde AB'nin bir bütün halinde güçlü bir irade ortaya koyamamış olmasıdır.

AB'nin rejim değişikliğinin hemen ardından başlattığı bu girişimde "ikili anlaşma" enstrumanının üçüncü başlık altında ve orta vadeli bir eylem olarak planladığı görülmektedir. Ancak beklenilenin aksine Irak'ın rejim değişikliğinin hemen ardından şiddetli bir iç karışıklığa sürüklenmesi ve ulusal istikrarını bir türlü sağlayamaması bu eylemi bir hayli geciktirmiştir. Irak'ta değişen şartlara paralel olarak AB Komisyonu ikinci bir girişimde bulunarak 7 Haziran 2006'da Konsey'e ve

[271] Avrupa Birliği Komisyonu, "A Framework for EU-Iraq ...
[272] Avrupa Birliği Komisyonu, "A Framework for EU-Iraq...

Parlamento'ya sunmak üzere "Yenilenmiş Irak-AB Birlikteliği Teklifi"ni hazırlamıştır.[273]

Bu yeni girişim ile iki taraf arasında gerçekleştirilmesi öngürülen dialog ve işbirliği çerçevesi, Irak'ın sosyal, ekonomik, siyasi yeniden yapılanmasına ilişkin teklifleri içermektedir. AB ile kurulacak yeni birlikteliğin temel konuları; hukukun üstünlüğü temeline dayalı olarak etnik ve dini topluluklara saygıyı geliştirmek, temel sosyal hizmetleri sağlama kapasitesini arttırmak, ülkenin ulusal kaynaklarının kullanımını esas alan ekonomik gelişim ve çeşitliliği gerçekleştirmek olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda AB birlikteliğinde öne çıkan belirleyici faktörler; güvenlik ile geliştirilen yeni siyasi süreç çerçevesinde etnik ve dini gruplara saygıdır.[274]

Raporda Irak'ın içinde bulunduğu durumdan kurtulabilmesi için; demokrasinin yerleşmesi ve sivil toplumun güçlendirilmesi; ulusal uyum için dini ve etnik gruplara saygı gösterilmesi; güvenlik ve hukukun üstünlüğünün geliştirilmesi ve sürdürülebilir ekonomik gelişim için bir temel oluşturulması gerektiği ifade edilerek bu konuda AB'nin üzerine düşen eylemler tekrar tanımlamıştır. Buna göre AB'nin siyasi dialog, finansal yardımlar, hukukun üstünlüğünün geliştirilmesi için işbirliği enstrumanlarını kullanması öngörülmüştür. Ancak AB'nin çabaları Irak'ın siyasi iradesini değiştirmeyi veya güvenlik ortamına dış müdahaleyi içermemektedir. İkinci raporda da birinci rapora benzer şekilde AB'nin çabalarının BM'nin ve diğer uluslararası oyuncuların eylemlerini tamamlayıcı mahiyette olduğu vurgulanmaktadır.[275]

Yeni belirlenen eylem planlarına örnek vermek gerekirse;

- Demokratik yönetimin yerleştirilmesi ve ayrımların önüne geçilmesi konusunda; Irak'taki sivil toplumun, ulusal, yerel ve bölgesel kurumların desteklenmesi ve uluslararası ortaklarla siyasi süreçte birlikte çalışılması,
- İnsan haklarına saygı ve hukukun üstünlüğü konusunda; AB tarafından 2005'te başlatılan EUJUST-LEX gibi projeler geliştirilerek, hukukun üstünlüğünü geliştirci programlar hazırlanması ve modern bir ceza sisteminin geliştirilmesi,

[273] Avrupa Birliği Komisyonu, "Renewed engagement with Iraq", http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/r16005.htm
[274] Avrupa Birliği Komisyonu, "Renewed engagement with Iraq...
[275] Avrupa Birliği Komisyonu, "Renewed engagement with Iraq...

- Temel hizmetler ve işsizlik konularında, 2004 yılında kabul edilen ve sonradan yenilenen Irak Ulusal Gelişim Programı çerçevesinde yapılacak uygulamaların desteklenmesi,
- Ekonomik yeniden yapılanma ve refahın sağlanması konularında, Irak ile WTO arasında ticaret ve işbirliği anlaşması üzerinde sürdürülen görüşmeler, ayrıcalıklar genel sisteminin tekrar kabulü ile Irak'ın Avrupa pazarına giriş çalışmaları, Irak'ın Avrupa Yatırım Bankası'yla ilişkileri, Irak Merkez Bankası ve Finans Bakanlığı'nın oluşturulması için Birliğin asistanlık yardımı sağlamasıdır.[276]

2006 yılında yayınlanan bu yeni girişimin metninde de belirtildiği gibi "güvenli, demokratik ve istikrarlı Irak'ın kurulması, sürdürülebilir piyasa ekonomisinin geliştirilmesi, komşularıyla barış içinde ve uluslararası topluma entegre olmuş bir şekilde varlığını sürdürmesi"[277] amaçlarının yanısıra AB, ABD'nin öncülüğünde bu ülke ile daha etkili ve siyasi ağırlığı daha fazla hissedilen ilişkiler kurmayı amaçlamaktadır. Hatta Türkiye'nin olası üyeliği sonrası Irak'ın komşuluk politikası kapsamına alınması da tartışılmaktadır.

5.3. Yemen ile İkili Anlaşmalar

Yemen Ortadoğu'daki en fakir ülke durumundadır ve gelişim düzeyi Afrika'nın Alt Sahra bölümü ile aynı seviyededir. Kişi başına düşen yıllık gelir 517 dolar olup dünyanın en az gelişmiş 49 ülkesinden biridir. İnsani gelişim endeksinde 174 ülke arasında 148' inci sırada olup, açlık sıralamasında tehlike bölgesinde bulunan 85 ülke arasında 76'ıncı durumdadır. Hızlı nüfus artışı, su kaynaklarının yetersizliği, ekonomik yetersizlik ve yönetim zafiyetleri ülkedeki başlıca sorunlardır.[278]

Yemen insan hakları ve demokrasi alanında köklü bir reform sürecinden geçmektedir. ABD ile birlikte küresel teröre karşı çetin bir mücadele vermekte ve IMF ile WB'nin desteklediği yapısal ve ekonomik reform sürecini devam ettirmektedir. Attığı bu cesur adımlar Yemen'i Arap dünyası için önemli ve güvenilir bir model ülke durumuna getirmiştir. Ocak 2004'te yapılan Sana Konferansı'nda demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, Uluslararası Adalet Divanı'nın rolü

[276] Avrupa Birliği Komisyonu, "Renewed engagement with Iraq...
[277] Avrupa Birliği Komisyonu, "Renewed engagement with Iraq...
[278] Avrupa Birliği Komisyonu, "EU's Relations with Yemen", http://ec.europa.eu/external_relations/yemen/intro/index.htm

konuları ele alınmış ve Yemen'e önemli bir rol biçilerek Arap dünyası için iyi bir model olarak gösterilmiştir.[279]

1990 yılındaki yeniden birleşmenin ardından Yemen parlamenter ve demokratik seçimlerin yapılabildiği çok az Arap ülkesinden biri konumuna gelmiştir. Yemen'de dördüncü parlamento seçimleri 27 Nisan 2003 yılında yapılmış olup, uluslararası gözlemcilerin raporlarına göre adil ve özgür bir seçim olmuştur.[280]

Güvenlik Yemen'in en başta gelen problemi durumundadır. Ülke Terörist saldırıların hedefi konumundadır. Silah kaçakçılığı için bir lojistik üs olmasının yanısıra, terörist toplama ve eğitim merkezi olarak ta terörist gruplar için Ortadoğu'daki en önemli ülkedir. 11 Eylül terörist saldırılarının sonrasında Yemen hükümeti ABD ile bir anlaşmaya varmış, terörle mücadele ve İslami radikalizmin önlenmesi hedeflerine yönelik olarak ülkede Amerikan varlığına izin verilmiştir.

Yemen Arap Ligi ve İslam Konferansı Örgütü üyesidir. İlk Irak savaşını takip eden zor periyodun ardından Yemen'nin GCC ülkeleriyle, özellikle de Suudi Arabistan'la ilişkileri de önemli oranda gelişmiştir. Yemen ayrıca sağlık, eğitim ve iş gibi sınırlı bazı alanlarda GCC'ye üye konumunda olup örgüte tam üyelik statüsünü henüz elde edememiştir. Coğrafi konum bakımından Yemen, Arap Yarımadası ile Doğu Afrika arasında önemli bir köprü rolü oynamaktadır. Sudan ve Etiyopya ile yakın ilişkiler sürdürmekte olup Somali'nin içişlerini yakından takip etmektedir.[281]

Yemen'le AB arasında ilk ilişkiler, AT'nin 1978'de o zamanki adıyla Kuzey Yemen'de yapılan zirai araştırma projelerine fon sağlanması ile kurulmuştur. 1984 yılında ise AT ile Yemen Arap Cumhuriyeti (Kuzey Yemen) ilişkileri Kalkınma İşbirliği Anlaşması formuna getirilmiştir. Güney Yemen'e yapılan yardımlar ise 1982'deki tek bir proje ile sınırlı kalmıştır. Yemen'in birleşmesi sonucu 1984'teki İşbirliği Anlaşması'nın süresi 1995'e uzatılmış ve tüm Yemen'i kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

Gelişmekte olan ülkelerle işbirliği çerçevesinde AB, 2000 yılına kadar Yemen'deki girişimleri kendi bütçesinden desteklemiştir. Ancak 2001 yılında gelişmekte olan ülkelere verilecek fonlar oluşturulurken Yemen, Akdeniz politikası dışında olduğu için bu fonlardan yararlanamamış ve 1989 yılında AB ile işbirliği anlaşması imzalayan GCC yapısının da dışında değerlendirilmiştir.

[279] Avrupa Birliği Komisyonu, "EU's Relations with Yemen...
[280] Avrupa Birliği Komisyonu, "EU's Relations with Yemen...
[281] Avrupa Birliği Komisyonu, EU's Relations with Yemen...

Yemen ile AB arasında 1997 yılı boyunca sürdürülen başarılı görüşmelerin ardından 25 Kasım 1997'de, 1984 yılında yapılan anlaşmanın yerini alacak şekilde kapsamlı ve genişletilmiş bir ticari, kalkınma ve ekonomik işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma 1 Temmuz 1998'de yürürlüğe girmiştir.[282]

Anlaşma AB'nin güneydeki komşuları olan Körfez ve Akdeniz bölgesi ülkelerini kapsayan stratejisi doğrultusunda atılmış önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Bu anlaşma AB ile Yemen arasında uzun vadeli resmi bir taahhüt sağlamakta ve aşağıda belirtilen konularda ilişkileri güçlendirme ve genişletme adına önem taşımaktadır;

- Ticaret ve ticari işbirliği,
- Kalkınma işbirliği; bu kapsamda Yemen sürdürülebilir bir sosyo-ekonomik kalkınma çervesi kurulmak suretiyle desteklenmektedir.
- Ekonomik işbirliği, son kazanımlar ışığında iki taraf ta geniş bir alanda işbirliği potansiyelinin farkına varmış olup makro-ekonomik konularda düzenli işbirliği kurmak üzere anlaşmıştır.
- Çevre, kültür, bilim, sosyal ve insan kaynakları konularında işbirliği[283]

2003 yılında iki taraf arasında alınan "siyasi dialog" başlatılması kararı ile birlikte ikili ilişkiler güçlendirilmiştir. Siyasi dialog kurulması kararı 2003 yılı Ekim ayında Ortak İşbirliği Komitesi tarafından duyurulmuştur. İlk toplantı Temmuz 2004'te Hollanda'nın başkanlık döneminde yapılmış ve toplantıda; demokrasi, insan hakları, demokratikleşme süreci, terörle mücadele için işbirliği konularına odaklanılmıştır. Görüşmeler sonunda iki taraf, siyasi dialoğun içeriği, amaçları ve şartları konusunda ortak bir deklarasyon yayınlamışlardır.[284]

Ocak 2004'te Sana şehrinde AB Komisyonu delagasyonu açılmıştır. Bu delagasyon 1995 yılında Yemen'in başkentinde açılan ve anlaşma gereği süresi Aralık 2003 yılında dolan AT Teknik Danışmanlık Ofisi'nin yerini almıştır.

6. AB'NİN İRAN'IN NÜKLEER PROGRAMINA YÖNELİK POLİTİKASI

Ortadoğu'nun en önemli oyuncularından biri durumunda bulunan İran, gerek sahip olduğu enerji kaynakları gerekse sürdürdüğü nükleer zenginleştirme çalışmaları nedeniyle AB'nin güvenlik algılamalarında önemli bir yere sahiptir.

[282] Avrupa Birliği Komisyonu, EU's Relations with Yemen...
[283] Avrupa Birliği Komisyonu, EU's Relations with Yemen...
[284] Avrupa Birliği Komisyonu, EU's Relations with Yemen...

İran'ın Şah döneminden bu yana sürdürdüğü ve artık ulusal hedef haline getirdiği nükleer zenginleştirme çalışmaları AB tarafından olduğu kadar ABD ve komşu ülkeler tarafından da şüphe uyandırmakta ve izlenmektedir.

Aslında İran'ın nükleer zenginleştirme çalışmaları 1970'lere dayanmaktadır. İran, 1968 yılında imzalanan ve 1970 yılında yürürlğe giren Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'na taraftır. Bu anlaşmaya göre yanlızca anlaşmanın imzalandığı yıllarda nükleer silaha sahip olan 5 ülke (ABD, SSCB, İngiltere, Fransa ve Çin) nükleer silaha sahip olabilecek ancak isteyen her ülke barışçıl amaçlarla atom enerjisinden yararlanabilecektir. Hatta nükleer güce sahip ülkeler barışçıl amaçlarla kullanılması koşulu ile nükleer güç üretme çalışmaları sürdüren ülkeleri teknik açıdan destekleyebilecektir.[285] Anlaşmaya taraf olması dolayısiyle bu durum İran tarafından da uluslararası bağlayıcılık arzetmektedir.

Ancak İran, 1970'li yıllar boyunca İsrail'in yürüttüğü nükleer silah çalışmalarının verdiği endişe ile nükleer silah üretmek için alt yapı çalışmaları sürdürmüş ve bunun için bu teknolojiyi kullanan ülkelerden destek almıştır.[286] Örneğin Buşehr kentinin yakınlarının Rusya'nın yardımı ile bir atom santrali kurulmuş ve bu tesisin alt yapı çalışmaları Almanya tarafından desteklenmiştir. Natanz şehrinde kurulan uranyum zenginleştirme tesisinde nükleer yakıt üretilmektedir. Arak Şehri yakınlarında kurulan tesiste nükleer silah üretiminde kullanılan ağır suyun elde edilmesi için kullanılan ağır su reaktörü geliştirilmektedir. İsfahan kentinde nükleer araştırmalar yapıldığı ve nükleer yakıt üretildiği bilinmektedir. Bunun yanında Çin'den uranyum ve zenginleştirme sürecinde ihtiyaç duyulan santrifüj cihazı ithal edilmektedir. [287]

İran bu çalışmalarına paralel olarak nükleer silahları kullanabileceği uzun menzilli füze çalışmalarına da devam etmektedir. İran'ın elinde bulunan Şahap-3 füzelerinin menzili 1500 km olup uzmanlar bu füzelerin üretilmesinin ancak nükleer başlıklı olarak kullanılması durumunda anlamlı olacağını savunmaktadır.[288]

Yürüttüğü tüm bu çalışmalara rağmen İran nükleer zenginleştirme çalışmalarının barışçıl amaca yönelik olduğunu ve asla vazgeçmeyeceğini beyan etmektedir. Ancak

[285] Gawdat Bahdat, "Nuclear Ploriferation in the Middle East. Iran and Israel", **Contemporary Security Policy**, 26/2005, s.25,26
[286] Efe Çaman, "Avrupa Birliği'nin Güvenlik Algılamaları ve İran'ın Nükleer Programı", **in Satranç Tahtasında İran: Nükleer Program**, K. Dağcı ve A. Sandıklı(ed.), İstanbul: Tasam Yayınları, 2007,s.139
[287] Çaman, a.g.e., ss.139-140
[288] Çaman, a.g.e., s.140

İran'ın, dünyanın en büyük ikinci doğalgaz dördüncü petrol rezervine sahip ülkesi olduğu düşünüldüğünde bu savunma gerçekçi bulunmamaktadır.[289] Zaten Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (UAEA)'nun yaptığı kontrollerde de yüksek düzeyde zenginleştirilmiş uranyum izlerine rastlanılmıştır. UAEA verilerine göre İran şu ana dek 85 ton uranyum heksaflorid üretmiştir ve bu miktar 12 adet atom bombasının imali için yeterlidir.

AB İran'ın bu çalışmalarını güvenlik ve istikrarı için ciddi bir tehdit olarak değerlendirmektedir. 2003 yılındaki konsey toplantısında da Ortadoğu'daki nükleer silahlanma riskine vurgu yapılmış ve bu çalışmaların AB'de kaygı uyandırdığı ifade edilmiştir. Özellikle UAEA Başkanı Muhammed El-Beradi'nin İran'ın nükleer çalışmaları hakkındaki raporunda "nükleer zenginleştirme çalışmalarının ajansın bilgisini dışında gerçekleştiği"ni yazması AB'yi harekete geçirmiş; İngiltere, Fransa ve Almanya'nın oluşturduğu troikanın, AB adına İran ile diplomatik ilişkiler yürütmesine karar verilmiştir. Her ne kadar AB müktesebatında böyle bir yapılanma olmasa da şimdiye dek bu troika AB Konseyi Genel Sekreteri ve ODGP Yüksek Temsilcisi ile işbirliği içerisinde çalışmıştır. [290]

Bu çalışma grubunun faaliyetleri doğrultusunda AB çok taraflı ve uluslararası normları esas alan bir tutum izlemekte, İran'a nükleer çalışmalarını şeffaf ve uluslararası denetime açık bir şekilde sürdürmesi konusunda telkinlerde bulunmaktadır.

AB üçlüsü ve İran arasında yürütülen diplomasinin ilk ürünü Tahran Bildirisidir. Tahran Bildirisi 8 Kasım 2003'te Almanya, Fransa ve İngiltere'nin Dışişleri Bakanları'yla İran arasında uzlaşmaya varılıp yayınlanan ortak bir bildiridir. Bu bildiride her iki taraf da UAEA'nın rahatsız olduğu bütün meselelerin çözülmesine karar vermiş ve İran'ın nükleer çalışmalarının barışçıl olduğu yönünde uluslararası kamuoyunun güveninin sağlanmasında iş birliği içerisinde olacaklarını bildirmişlerdir. İran, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'na bağlı kalacağının ve İran'ın savunma mekanizmasında nükleer silahın yeri olmadığının altını çizmiştir. İran hükümeti, UAEA'nın kuşkularını ortadan kaldırmak için bu ajans ile işbirliği içerisinde olacağını açık bir şekilde dile getirmiştir.

Buna karşılık Almanya, Fransa ve İngiltere'nin Dışişleri Bakanları İran'a dört

[289] Adam Tarock, "Iran's Nuclear Programme and the West", **Third World Quarterly** ,27/4(2006), s.650
[290] Çaman, a.g.e., s.141-143

vaatte bulunmuştur. Birincisi İran'ın barışçıl nükleer programına Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması çerçevesinde resmiyet tanınacak, ikincisi protokolün İran'ın ulusal güvenliğini ve egemenliğini zedelemeyeceği garanti edilecek, üçüncüsü ajans başkanının onayıyla bu kararların ve anlaşmaların yerine getirilmesi halinde İran'ın nükleer dosyası daha kolay bir hale getirilecek ve dördüncü olarak da İran'dan kaynaklanan uluslararası rahatsızlık yumuşatılacaktır.[291]

Ancak UAEA'nın İran'ı yeteri kadar işbirliği yapmamakla itham etmesi üzerine İran bu kararından vazgeçmiş, uranyum zenginleştirme çalışmalarına tekrar başlamıştır. 24 Kasım 2004 tarihinde Paris Anlaşması bu krizin ortadan kaldırılması için önemli bir çabadır. Paris Anlaşması'na göre İran ve AB, Tahran Bildirisi'ne bağlı kalacaklarını ve Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması çerçevesinde hareket edeceklerini açıklamıştır. Bu anlaşmaya yeni kararlar da eklenmiştir. İran Anlaşma'nın ikinci maddesine dayanarak nükleer silahların peşinde olmadığını ve olmayacağını açık bir şekilde ifade etmiştir. İran daha çok güven sağlamak için uranyum zenginleştirmesini durduracağını açıklamıştır. Varılan anlaşma karşılığında AB ise, İran ile ticari ilişkilerini güçlendirmeyi, barışçıl amaçlı zenginleştirme çalışmalarına destek vermeyi ve Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelik konusunda desteklemeyi vaat etmiştir [292]

Tüm çabalara rağmen Aralık 2005'te Viyana'da sürdürülen çalışmalar sonuçsuz kalmış, İran Ocak 2006'da yapılması planlanan ikinci tur görüşmeleri bile beklemeden uranyum zenginleştirme çalışmalarına tekrar başlamış ve AB'yi iyi niyetli olmamakla suçlamıştır. Buna karşın AB, ABD'nin İran'a karşı benimsediği sert tutumuna yakınlaşmış, hatta Avrupa üçlüsünün verdiği rapor UAEA'da onaylanarak konunun BM Güvenlik Konseyi'ne sunulmasına karar verilmiştir. Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararlara uymayacağını açıklayan İran'a karşı yaptırım olarak bu ülkenin nükleer programını destekleyici nitelikte teknoloji aktarımı ve malzeme temini Güvenlik Konseyi kararı ile yasaklanmıştır.[293]

[291] Çaman, a.g.e., ss.144-145
[292] Tarock, a.g.e., ss.657-658
[293] Çaman, a.g.e., s.146

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
AB'NİN ORTADOĞU POLİTİKASININ DEĞERLENDİRMESİ

1. AVRUPA BİRLİĞİNİN BÖLGECİLİK YAKLAŞIMININ ETKİLERİ

Avrupa'nın Ortadoğu bölgesini bir bütün olarak ele alma ve politikalarını bölgenin bütününe yönelik olarak uygulama eğilimi Avrupa Toplulukları'nın kuruluş aşamasına dayanmaktadır. Batı Avrupa'lı uluslar AT'nin kuruluşundan itibaren bölgesel işbirliği fikrini ve bölgesel organizasyonları desteklemiştir.[294] Soğuk Savaşın sona ermesinden itibaren ise Birlik bölgecilik yaklaşımını geliştirmiş ve ivmelendirmiştir.

Smith'e göre AB'nin üçüncü ülkelerle olan ilişkilerini bölgesel olarak birlikte ele almayı tercih etmesindeki öncelikli maksadı, bu ülkeleri birbirleriyle iş birliği yapmak için teşvik etmektir.[295] Bölgesel stratejiler doğrultusunda oluşturulan bölgesel yardım programları ve anlaşmalar genelde çok taraflı yapıya sahip olduğundan bölge ülkelerini biraraya getirmekte, AB ile bölge ülkeleri arasında olduğu kadar bölge ülkelerinin kendi arasında da dialog imkanı sunmakta, karşılıklı anlayış ve hoşgörü kültürünü geliştirmektedir. Dahası işbirliği anlaşmalarıyla oluşan ekonomik ve ticari ilişkilerin yarattığı karşılıklı bağımlılık sayesinde siyasi problemlerin soğuk kanlılıkla çözülmesi ve bölge içi istikrarsızlıklara imkan tanınmaması hedeflenmektedir.

Adler ve Crawford ise AB'nin hedefinin bölgelere yönelik politikalar geliştirmekten öte bölgeler yaratmak olduğunu iddia etmektedir. Adler ve Crawford'a göre AB kural koyucu bir güçtür ve kendine özel hedef seçtiği bölgelerde yeni bölgesel kimlikler inşa etmeye çalışmaktadır. Dünyanın çözümlenmesi zor karışıklıklarla mücadele eden bir bölümünde bir bölge inşa etmek yaklaşımının sadece Avrupa'yı tanımlamak için kullanılan sivil güç yaklaşımıyla açıklanması doğru değildir. Aynı yazarların fikrine göre Akdeniz bir bölge olarak sınıflandırılmakta ve bu bölgede güvenlik topluluğu oluşturulmaya çalışıldığı belirtilmektedir. Yani AB'nin Akdeniz bölgesine yönelik açılımları sayesinde, güneyli komşularını yeniden şekillendirmeye çalıştığı iddia edilmektedir.[296]

---

[294] Smith, a.g.e., s.69
[295] Smith, a.g.e., s.70
[296] Federica Bicchi, "The European Origins of Euro-Medaterranean Practice",University of California European Studies Institute,**Working Paper** No:040612, Temmuz 2004, s.4

AB'nin Akdeniz'e yönelik bölgecilik yaklaşımı 1970'lere dayanmaktadır. Bir Akdeniz bölgesi inşaa etmek için ilk olarak komşularını bölgesel stratejileri temeline dayalı sınıflandırmaya tabi tutarak iki taraflı anlaşmalar imzalamış, 1970'lerde ise bu ülkelerin hepsini Akdeniz çatısı altında toplamış ve GMP'yi ortaya atarak "Akdenize aitlik" hissi yaratmayı denemiştir. Bu kapsamda bu ülkelerle yapılan anlaşmalar yenilenmiştir. Avrupa Ekonomik Topluluğu zamanındaki kayıtlara bakıldığında, Akdenizi tek bir bölge olarak niteleyen üniter yaklaşımın ilk kez Şubat 1972 yılında Avrupa Parlamentosu'na sunulan Rossi Raporu'nda yeraldığı görülmektedir. Rapor o dönem üstün olan "alakart anlaşmalar" yaklaşımına karşıdır, çünkü bu yaklaşım Akdeniz insanı arasında dünyanın aynı bölgesinde ait olma hissini, kendi şahsiyetini ve marka imajını yaratmada başarısız olmuştur. Raportöre göre bölgede ekonomik kalkınmayı destekleyecek bir bölgesel teşvik politikası makul bir olasılıktır.[297]

1970'lerde temelleri atılan bu girişimler Akdeniz Bölgesi'nin kavramsal olarak inşa edilmesini sağlamıştır. Akdenizlilik ya da Akdeniz ülkesi olma kavramları resmi olarak telaffuz edilmeye başlanmış böylece Bicchi'nin de iddia ettiği gibi yaratılmaya çalışılan bölge için ilk adım atılmıştır. Ancak bölgenin fiili olarak inşası çalışmaları Soğuk Savaş'ın ardından başlamıştır.

Temmuz 1994'te yapılan Corfu Avrupa Konseyi Zirvesi'nde bu bölgeci yaklaşıma paralel olarak "Tüm Akdenizli ortakların sahip olduğu benzer siyasi, ekonomik ve sosyal problemlerin bölgesel işbirliği yöntemiyle daha etkin bir şekilde çözülebileceği" vurgusu yapılmıştır. Smith'e göre Akdeniz bölgesinin bütününe yönelik geliştirilen EMP insiyatifi ile AB bölgesel bir "Akdenizli" kimliği inşa etmeye çalışmış ve Akdeniz bölgesinde barışçıl ilişkiler tesis etmek amacıyla AT modeli işlevsel işbirliği modeline başvurmayı denemiştir.[298] Ancak iç ve dış karışıklıklar yüzünden birleşme yerine sürekli bölünme eğiliminde olan ve bu yüzden günümüze kadar çok zarar gören Ortadoğu, Euro-Med Ortaklığı'nda da çarkların yavaş dönmesine sebep olmuştur.

AB'nin bölgecilik yaklaşımının diğer bir sebebi ise "kendi kendini tekrar üretme eğilimi" olarak görülmektedir.[299] AB'nin gelişim sürecindeki tecrübeleri, değerleri, uygulamaları örnek alınması gereken bir sistem olarak görülmektedir. Ancak AB'nin bölgesel bütünleşme yönünde Ortadoğu gibi çeşitli coğrafyalara bulunduğu

[297] Bicchi,a.g.e., s.5,6
[298] Smith, a.g.e., s.76
[299] Smith, a.g.e., s.70

telkinlerin AB bütünleşme modelinin ihraç edilmesi olarak görülmemesi gerektiği Komisyon tarafından da önemle vurgulanmaktadır. AB'nin bölgeci modelinin kıtanın tarihi ile şekillendiği ve diğer bölgeler tarafından uygulanması durumunda farklı sonuçlar doğurabileceği belirtilmektedir.[300]

2. AVRUPA-AKDENİZ ORTAKLIĞININ BÖLGEYE ETKİLERİ

2.1. Ekonomik Alandaki Etkiler

Avrupa- Akdeniz ortaklığı temelde ekonomik gerçekler düşünülerek ortaya çıkmış bir girişim olmakla beraber, bir taraftan kuzeye göç akışını azaltmak diğer taraftan bölgesel ekonomik hegamon AB'nin himayesindeki Güney Akdeniz bölgesinde ekonomik kalkınmayı teşvik etmek için önemli adımlar atmıştır.[301] Ortaklık politikasının merkezi bu sebepten ekonomiktir ve iki taraflı serbest ticaret alanı konseptine dayalıdır. Bunun yanında bölgenin AB ekonomik sistemine entegrasyonunda ortaya çıkacak ekonomik sıkıntıları için gerekli dönüşüm yardımları ve özel sektörün geliştirilmesi ön plana çıkarılmaktadır.

Ekonomik reform programının yanında Avrupa-Akdeniz ortaklığının getirdiği iki önemli yenilik daha mevcuttur. Bunlardan ilki Bölgesel Ekonomik Kalkınma Çalışma Grubu'dur ve öncelikle Ortadoğu Barış Süreci'ne ekonomik destek sağlamak için kurulmuştur. Diğeri ise Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ekonomik Konferansı'dır ve konferans bünyesindeki sekreterliğin düzenlediği yıllık toplantılarda bölgenin içerisinde olduğu ekonomik kalkınma sürecinde özel sektörün çıkarları gündeme getirilmektedir.[302]

Bu yeniliklere rağmen Ekonomik ayağın bazı alanlarına getirilen sınırlamalar ortaklığın ruhuna ve samimiyetine gölge düşürmektedir. Özellikle tarım ürünlerinin serbest dolaşımı konusunda getirilen sınırlamalar bu konuda büyük beklentileri olan Akdeniz ülkelerini hayal kırıklığına uğratmıştır. Kademeli olarak bu sınırlamaların kaldırılacağı sözünün verilmesine rağmen genişleme sürecinin devam etmesi ve Doğu Avrupalı yeni üyelerinin katılımının getirdiği ek maliyetler bu sözün kısa vadede yerine getirilemeyeceği endişesini yaratmaktadır.

---

[300] Smith, a.g.e., s.72

[301] Jean Pierre Derisbourg, "The Euro-Mediterranean Partnership since Barcelona", **in The Euro-Mediterranean Partnership: Political and Economic Perspectives**, Richard Gillespie(ed.), London: Frank Cass,1997, s.16

[302] Derisbourg, a.g.e., s.16

Gerek AB'nin öncelikle ekonomik bir aktör olması gerekse ortaklığın ekonomik alandaki vaatlerinin daha gerçekçi olması, Akdenizli ortakların ikili ticari anlaşmalar konusunda oldukça istekli davranmalarına yol açmıştır. 12 Akdenizli ortağın Suriye dışında hepsiyle ortaklık anlaşmalarının tamamlanmış olması bunun açık göstergesidir. Derisbourg'a göre, Akdenizli ortakların özellikle ticari alandaki hevesli tutumunun altında AB'nin Güney Amerika ülkeleriyle yürüttüğü işbirliği çalışmalarının neticesinde ikinci plana gerileme endişesi yatmaktadır. Güney Amerika ile yapılabilecek ortaklık neticesinde Ortadoğu ülkelerinin yıllık kaybının yaklaşık 5.5 milyar dolar olacağı tahmin edilmektedir.[303]

Ortaklığın tartışılan diğer bir yönü ise işçilerin serbest dolaşımı önüne getirilen engellerdir. Daha önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi Akdeniz Bölgesinin nüfusu hızla artmaktadır ve artan bu nüfusun büyük bir bölümü gençlerden oluşmaktadır. Genç nufusun Akdeniz ülkelerine sosyal güvenlik, eğitim, istihkam gibi alanlarda getireceği yük, bu ülkelerin mevcut ekonomik yapılarıyla altından kalkabilecekleri rakamların oldukça üzerindedir. Bu durumun Akdenizli gençleri göçe veya siyasal İslama yönlendirmesi olasılığına karşılık, AB tarafında da işçi göçüne tepki olarak yabancı düşmanlığının tırmanması endişesi artmaktadır.

Avrupa'nın yabancı işçilere karşı geleneksel soğuk tutumunun mantıksızlığı ise halen mevcut olan yabancı işçi ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Avrupa'da giderek artan niteliksiz ve yarı nitelikli işçi talebinin 2100 yılına kadar 56 milyona ulaşması beklenmektedir.[304] Bu açığın zaten göçmen işçilerden karşılanacağı ve yasadışı göçün hali hazırda bir türlü kontrol altına alınamadığı düşünülürse, Güney Akdenizli ülkeler için Avrupa'da işçilerin serbest dolaşımına Barselona Süreci kapsamında belirlenecek belli kurallar çerçevesinde izin verilmesi mantıklı bir seçenek olarak ön plana çıkmaktadır.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın kaygı ile bakılan diğer bir yönü Avrupa ekonomik sistemine entagrasyon sürecinde Akdenizli ülkelerin yaşayacağı mali zorluklardır. Akdeniz ülkelerinin iki taraflı serbest ticaret bölgesinin katılımcısı olabilmeleri için Avrupa rekabetiyle başa çıkabilecek ekonomik reformları gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Bu reformlar uzun ve pahalı ekonomik düzenlemeleri gerektirmektedir. Örneğin Tunus'un 12 yıllık geçiş süreci için endüstriyel alanda ve

[303] Derisbourg, a.g.e., s.21
[304] Derisbourg, a.g.e., s.22

hizmet sektöründe öngörülen yeniden yapılanmanın maliyeti 12 milyar dolar olarak tahmin edilmektedir ve bunun %80 lik diliminin dış kaynaktan karşılanması planlanmaktadır. Fas için bu maliyet 5.5 milyar dolar olmakla beraber yeniden yapılanma çerçevesinde Fas'ın endüstriyel tesislerinin %60'ının yıkılması ve 2000 civarında yerel özel şirketin iflas etmesi beklenmektedir.[305] Barselona Süreci'nin bir parçası olarak yapılacak yardımların bu iki ülkenin zararını karşılaması zor görünmekte ve ortaya çıkacak aşırı borçlanmanın ortaklık konusunda isteksizliğe yol açabileceği değerlendirilmektedir.

Yabancı yatırım konusunda Barselona Süreci bölgeye yeterli katkıyı henüz sağlayamamıştır. Akdenizli ülkelerin ekonomik yapılanma ve büyüme için ihtiyaç duydukları yabancı yatırım, Avrupa'ya coğrafi yakınlık faktörüne rağmen dünyanın gelişmekte olan diğer bölgelerine oranla oldukça düşüktür. Yatırımcıların bölgeye duydukları güveni kıran en önemli faktör siyasi çalkantıların neden olduğu istikrarsızlıktır. Bunun yanında düşük yatırıma rağmen işçi ücretlerinin yüksek olması, yüksek sosyal güvenlik giderleri ve yolsuzluk ta önemli rol oynamaktadır.[306] AB'nin serbest ticaret konusunda Akdeniz bölgesine ihtiyaç duyduğu kolaylıkları sağlamaması durumunda bölgenin dünyanın gelişmekte olan ekonomileri ile başetmesi zor görünmektedir.

EMP'nin ekonomik temelindeki pisikoloji; Akdenizli olup birlik üyesi olmayan ülkelerin ekonomik liberalizasyonunun yaratacağı kıvılcım ile başlayan gelişim sürecinin, Avrupa'nın göç ile ilgili kaygılarını halletmesinin yanı sıra, Akdenizli Arap toplumlar arasındaki bölünmeyi tersine çevirmesi ve siyasi liberalleşmeyi tetiklemesidir.[307] İsrail'in sürece dahil edilmesi siyasi faydaların ekonomik faydalar vasıtasıyla sağlanacağının göstergesidir. Özet olarak pazarın açılması, siyasi bütünleşme ile güvenliği de pekiştirecektir.

2.2. Siyasi Alandaki Etkiler

Ortaklık sürecinde siyasi alanda en fazla üzerinde durulan konu güvenliktir. Avrupa'nın ticari ürünlerinin Akdeniz üzerinden dünya geneline kesintisiz yayılması ve Ortadoğu'dan sağlanan enerji tedariğinde problem yaşanmaması konuları AB'nin siyasi kaygılarını şekillendiren başlıca güvenlik konularıdır.

---

[305] Derisbourg, a.g.e., s.23
[306] Derisbourg,a.g.e., s.24
[307] Bicchi, a.g.e., s.18

Ortaklık sürecinin öncesinde de özellikle Akdeniz'e kıyısı olan AB üyesi ülkelerin bölge ile güvenlik alanında işbirliğine yönelik teklifleri mevcuttur. Örneğin İtalya ve İspanya'nın Akdeniz boyunca uzanıp İran Körfezi'ne kadar ulaşan bir alanda Akdeniz Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı kurulmasına yönelik olarak 1990'ların başında yaptığı teklif kabul görmemiştir. Fransa, İspanya, İtalya, Portekiz ve Malta'ya karşılık Libya, Tunus, Cezayir, Fas ve Moritanya'yı içine alan 5+5 teklifi ve Mısır tarafından ortaya atılan Akdeniz Forumu teklifi de benzer nitelikte siyasi içerikli girişimlerdir. Bunun yanında Batı Avrupa Birliği (WEU) ve NATO çerçevesinde de Akdeniz bölgesine yönelik ortaklık girişimleri mevcuttur. Ancak bu tip girişimler Ortadoğu halklarında ortaklık hissinden çok kuşku uyandırmaktadır. Örneğin 1996 yılında AB bünyesinde kurulması kararlaştırılan ani müdahale gücü (EUROFOR) ve deniz gücü (EUROMARFOR) Ortadoğu ülkelerinin gözünde şüpheli duruma düşmüş, bu birliklerin yapacağı ani müdahalelerin kime karşı olacağı konusunda tereddütler ortaya çıkmıştır.[308]

Akdenizli hükümetlerin güvenlik konusunda AB'ye yönelik tepkileri bu kadarla kalmamaktadır. Akdenizli ülkeler AB'yi bölgenin gerçek güvenlik problemlerine ilgisiz kalmakla (Ortadoğu Barış Süreci) suçlamakta, Ortadoğu'daki silahlanma yarışı üzerindeki etkisine kuşkuyla yaklaşmaktadır.[309] Ortadoğu'daki meşruluğu kuşkulu rejimlerin ayakta kalabilmesinin bölgede bir türlü bitmek bilmeyen savaşlar ve gerilim ortamı nedeniyle mümkün olabildiği bilinmektedir. AB üyesi ülkelerin Ortadoğu'ya petrol karşılığı silah sağlayarak istikrarsızlık ortamının ve meşru olmayan rejimlerin devamına dolaylı yoldan katkıda bulunduğuna inanılmaktadır. Batı Avrupa ülkelerinin koloniyal geçmişlerinin de bu inanışlarda önemli rolü vardır ve Ortadoğu ülkelerinin sömürgecilik dönemi hafızasının Irak ve Filistin sorunlarıyla bütünleştirildiği bilinen bir gerçektir.[310]

Barselona Süreci'nin güvenlik konusunda getirdiği somut yenilikler ise Akdenizli ülkelerin bakış açısına göre daha az önemli ya da daha çok Avrupa'yı tehdit eden güvenlik konuları ile ilgilidir. Bunların biri uluslararası terör ve özellikle uyuşturucu trafiği olmakla birlikte uluslararası suçla mücadeledir. Ancak bu problemlerin önüne geçilebilmesi için alınan önlemler AB'ye önemli miktarda bir maliyet getirmektedir. Örneğin AB, Fas'ın kuzeyindeki Rif bölgesinde bulunan

[308] Derisbourg,a.g.e., s.17
[309] Derisbourg,a.g.e., s.17
[310] Nonneman,a.g.e., s.30

uyuşturucu üretimiyle mücadele edilmesi maksadıyla Fas hükümetine 400 milyon dolar yardımda bulunmuştur. Söz konusu bölgede yıllık 1.8 milyar dolarlık uyuşturucu üretilerek yasadışı yollardan Avrupa'ya ihraç edilmekte ve her ne kadar resmi yollarla olmasada Fas ekonomisine önemli miktarda para girişi sağlamaktadır. Akdenizli ülkeleri uyuşturucu ticaretinden elde ettikleri dolaylı kazançtan vazgeçirmek için verilen bu yardım programları da AB'ye giderek artan bir maliyet yüklemektedir.[311]

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın güvenlik yanında ele aldığı diğer bir önemli konu insan hakları ve demokrasiyi geliştirmek amacıyla yapılması planlanan reformlardır. Ortaklık anlaşmaları aynı zamanda AB'nin Arap dünyasında demokrasiyi geliştirmek adına kullandığı birer enstrumandır. Antlaşma imzalanırken Akdenizli ortaklar, insan haklarıyla ilgili hükümleri ve demokratik reform taahhütlerini de kabul etmektedir. Teorik olarak AB, eğer Akdenizli ortak ciddi insan hakları ihlalinde bulunursa bu maddelere başvurarak yardımları kesecek ve ticareti askıya alacaktır. Ek olarak Barselona Deklarasyonu'nun imzacı tarafları Dekralarsyonu kabul etmekle insan hakları, temel özgürlükler ve hukukun üstünlüğü ilkelerini de onaylamışlardır. Ortaklık anlaşmalarındaki insan hakları ve demokrasi hükümleri, bakanlık ve yüksek memurluk seviyesinde bu konularla ilgili güncel kaygıların ele alındığı düzenli toplantılar yapılmasını şart koşmaktadır. Bu maksatla Fas ile birlik arasında siyasi reform ve insan hakları alt komitesi kurulmuş ve bu komite düzenli ve ciddi bir şekilde bu konuyla ilgili çalışmalarda bulunmuştur.[312]

Ortaklık süreci kapsamında insan hakları, yargı reformları, kadın hakları ve basın özgürlüğü projelerinin MEDA fonları sayesinde mali olarak desteklenmesi planlanmıştır. Demokrasi ve insan haklarına ilişkin bazı MEDA programlarının Akdenizli ortaklar tarafından içişlerine müdahale olarak algılanmasından sonra bu ülkelerde artan gerginlik sonrası, daha çok kadın ve çocuk haklarına fon sağlayan MEDA II devreye girmiştir.[313]

AB üst düzey bir yaklaşımı tercih ettiği için demokratik reformlarla ilgili faaliyetler hükümetler arası temelde sürdürülmüştür. Siyasi alanla ilgili MEDA fonları genelde hükümet programları için kullanılmış; sivil toplum kuruluşlarının,

[311] Derisbourg,a.g.e., s.19
[312] Mona Yacoubian, "Promoting Middle East Democracy European Initiatives", the United States Institute of Peace, **Special Report** 127, October 2004, s.5
[313] Yacoubian, a.g.e.,s.5

muhalif partilerin, iş çevrelerinin ya da Akdeniz ülkelerinde yönetime etki eden diğer kesimlerin siyasi reform programları ikinci plana itilmiştir. EMP'nin ilk yılarında siyasi reformlara ayrılan fonlar MEDA fonlarının toplamının % 1 i civarındadır. Demokrasiyi geliştirmek amacıyla 1996 yılında MEDA kapsamında başlatılan özel bir proje olan MEDA Demokrasi de 2001 yılında MEDA kapsamından çıkarılmıştır.[314]

AB insan hakları ve demokrasi konusunda Akdenizli ortaklarına karşı bir dereceye kadar baskıcı olmakla birlikte, genellikle bu konuları anlaşma çerçevesi dışında tutmakta ve devletlerarası düzeyde değerlendirmektedir. AB'nin yumuşak tutumu Fas'ta siyasi alanda önemli değişikliklere yol açmakla birlikte Tunus'ta aynı etkiyi yaratmamıştır. Son yıllarda Avrupa menşeli NGO'ların faaliyetlerinin Güney Akdeniz ülkelerinde insan hakları ve demokrasi alanında meydana gelen siyasi değişime katkısı incelendiğinde, Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Komisyonundan daha etkili olduğu ve siyasi ilişkileri tahrip edebilme adına daha az risk taşıdığı görülmektedir.[315]

Yacoubian, Barselona Süreci'nde siyasi reformları ivmelendirme adına beklenen ilerlemenin sağlanamamasının 5 temel nedeni olduğunu iddia etmektedir;

- *Barselona sürecinin asıl niyeti siyasi reformları güçlendirmek değildir. AB Barselona sürecini Güney Akdeniz'deki istikrarsız ortamın etkisinden korunmak amacıyla bir güvenlik hattı yaratmak amacıyla başlatmıştır. EMP'nin amacı reformları desteklemekten öte yasa dışı göç dalgasını engellemektir. Aynı zamanda Barselona Süreci özellikle bölgeye yapılan yardımlara ve ticarete odaklanmıştır. Barselona Süreci ilk aşamada önemli siyasi reformlarla ilgili önlemlerden kaçınmıştır çünkü bunun istikrarsızlık doğuracağından korkmuştur.*
- *AB üyesi ülkelerin Ortadoğu da farklı çıkarları ve farklı hedefleri vardır. AB'nin güneyli üyeleri kuzeylilere göre reformları dayatma konusunda daha az isteklidir. Güneyli üyelerin birinci önceliği yasadışı göç ve bölgedeki istikrarsızlığın kendilerine sıçramamasıdır. Bu durum ortaklık anlaşmalarının dayattığı insan haklarıyla ilgili katı kuralların uygulanması konusunda hassas olan Almanya ve İngiltere gibi kuzeyli üyelerle tezat oluşturmaktadır. AB üyesi ülkeler Ortadoğu'da reformları desteklemek için cesur adımlar atmaktansa zoraki olarak en düşük ortak paydada birleşmeyi seçmekte ve gerektiğinden fazla bir hassasiyetle davranmaktadır.*

[314] Yacoubian, a.g.e.,s.7
[315] Derisbourg,a.g.e., s.20

- *AB üyesi ülkelerin şarta bağlık prensibini kullanmakta gösterdikleri çekingenlik bir diğer olumsuz noktadır. Yukarıda sayılan nedenlerden dolayı AB üyesi ülkeler Akdenizli ülkeler üzerinde reform baskısı oluşturmak için ellerinde bulunan iradeyi kullanmakta isteksiz davranmıştır. Örneğin Mısır, reformlardaki kötü siciline rağmen Ortadoğu Barış Süreci'nde oynadığı ktirik rolden ötürü yıllarca MEDA fonlarından orantısız büyüklükte pay almıştır. AB halen vaadettiği şeylerle bunlar için öne süreceği şartlar arasında bir denge kuramamıştır.*
- *Barselona Süreci uygulanması çok zor bir bürokrasiye sahiptir. Yıllara yayılan bütçe planlamalarını ve içeriğinin büyüklüğünü düşünürsek EMP olağanüstü hantal bir bürokrasiye sahiptir. EMP'nin ilk beş yılında vadedilen yardımlardan sadece %25 lik kısmı dağıtılabilmiştir. Ülkelerin bireysel olarak temsil edildiği Avrupa Birliği Konseyi ile tüm AB'nin çıkarlarının bütün olarak savunulduğu Avrupa Birliği Komisyonu arasındaki sadakat çekişmesi de bürokratik gerilime sebep olmaktadır. Komisyon genelde AB yapısını geliştirmeyi gözetirken, Konsey üyeleri kıskanç bir şekilde kendi ayrıcalıklarını korumaya çalışmaktadır.*
- *Barselona Sürecinin kaderi daha baştan itibaren Ortadoğu Barış Süreci ile çok yakından bağlı hale getirilmiştir. Barselona Süreci, Oslo Anlaşması görüşmelerini takip eden günlerde formülize edilmiştir. Oslo sürecindeki herhangi bir problem Barselona sürecini de olumsuz etkileyecektir.*[316]

İnsan hakları ve demokrasi konularında yapılan düzenlemelerin yetersizlikleri sebebiyle Barselona Süreci kapsamında Ortadoğu'da çok az siyasi reform kaydedilmiştir. Bölgede sürdürülebilir bir reform süreci meydana getirmek gerekirken, Avrupalı karar vericiler bölgede hüküm süren rejimleri reform yapmaları yönünde baskı altına almaktan kaçınmıştır. AB'nin bölgede kısa vadeli istikrarı ve statükoyu koruma politikası sonucunda insan hakları ve hukukun üstünlüğü konusunda çok mütevazi avantajlar sağlanabilmiştir.[317] Çok az gözlemcinin Barselona Süreci'nin demokratik kazanım sicilini eleştirmesi de diğer bir üzücü husus olmuştur.

Özetle AB'nin Ortadoğu'da demokrasiyi geliştirme stratejisi uzun vadeli olarak tasarlanmış, ancak kısa vadede istikrarı korumak için daha ihtiyatlı bir yaklaşım benimsenmiştir. AB demokrasiyi geliştirme ve insan hakları politikalarını somut eylemlere dönüştürememiştir. Direk bölgedeki rejimlerle yüzleşmek yerine AB'nin demokrasiyi geliştirme progamı daha dolaylı metodlara başvurmuştur. Bunlara örnek

[316] Yacoubian, a.g.e., s.7,8
[317] Yacoubian, a.g.e., s.8

olarak demokratik değerlerin desteklenmesi ya da kültürler arası dialoğun arttırılması gösterilmektedir.[318]

2.3. Sosyal ve Kültürel Alandaki Etkiler

Ortaklığın sosyo-kültürel boyutu, ekonomik ve siyasi boyutun gölgesinde kalmaktadır. Bunun sebeplerinden biri sosyo-kültürel ilişkilerin ilk kez ortaklık seviyesinde ele alınmasıdır. AB, Med-Media, Med-Campus gibi projelerle daha önce varolmayan bağlar kurmayı hedeflemiştir.[319] Zaman içinde bu programların önemli kültürel ve sosyal bağlar oluşturması, bu bağların yanlızca Avrupa ile Ortadoğu arasında değil, aynı zamanda birbirleriyle husumet içerisinde bulunan Ortadoğu ülkelerinin kendi aralarında da karşılıklı anlayışı arttırıp bir sosyal bütünleşme ve hoşgörü ortamını gerçekleştirmesi beklenmektedir.

Barselona Süreci'nin sosyo-kültürel ayağına ilişkin projeler başlangıçta olumlu izlenim uyandırmasına rağmen, özellikle 11 Eylül saldırıları etkisiyle gelişen "öteki" anlayışı "islamofobi" nin etkisiyle sekteye uğramıştır. Radikal İslam'ın yükseldiği Ortadoğu'ya yönelik abartılı güvenlik uygulamaları ortaklık hissinin samimiyeti zayıflatmış, sosyal ve kültürel yakınlaşmayı yavaşlatmıştır. 90'ların başında Samuel Huntington tarafından ortaya atılan ve 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'deki kadar olmasa da Avrupa'da önemli oranda taraftar kazanan "Medeniyetler Çatışması" tezi, Ortadoğu bölgesindeki kötü yönetim, ekonomik sıkıntılar ve siyasi problemler nedeniyle kendine gerçeğe aykırı bir açıklama üretmiştir.[320]

Akdenizli ülkeler Avrupa'nın bu dar görüşün etkisi altında özellikle ekonomik alanda dayattıkları politikalardan rahatsızlık duymaktadır. Güney Akdenizli hükümetlerin, AB'nin demokratik, yasal ve kanuna dayalı bir hükümet ile ilgili talepleri sebebiyle duydukları haksızlık hissi ve İslami yapıda batılı değerlerin aksine insan haklarına daha az değer verildiği tartışmaları bu ülkelerde Avrupalılara karşı duyulan samimi duyguları köreltmektedir. Diğer taraftan bu ülkelerin uzun yıllar değişmeyen, baskıcı ve Avrupa'nın eleştirilerine karşı tavır alan hükümetlerinden gelen tepkiler de AB ülkeleri tarafından gerçekçi bulunmamakta, hatta Ortadoğu ülkelerinin görüşlerini dile getirme fırsatını bulabilen bazı vatandaşları tarafından da desteklenmektedir. Akdenizin iki yakasındaki siyasi kültürlerin farklı olduğu,

[318] Yacoubian, a.g.e., s.7
[319] Derisbourg,a.g.e., s.20
[320] Derisbourg,a.g.e., s.19

Avrupa'nın demokratik yapısının bu bölgeye uygulanamayacağı düşüncelerini dayatan siyasi rejimlere yönelik kendi içlerinde de güçlü bir karşı cephe mevcuttur.[321]

Akdenizli halkların Avrupa kültürüyle yakınlaşma konusunda duyduğu endişe, ABD'nin Ortadoğu ülkeleri üzerinde izlediği baskıcı ve şiddete dayalı politikanın bir sonucudur. Ancak AB politik konularda ABD'nin olduğundan daha esnek olmaya çalışmaktadır. Her ne kadar yapılan serbest ticaret anlaşmaları demokratik yönetim ve insan haklarına saygı gibi şartlara bağlansa da, bu hususlar iki taraf için de formalite olmaktan öteye gidememiştir.

AB'nin Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ile oluşturmaya çalıştığı temel sosyo-kültürel olgu "Akdenizli" kimliğidir. Bu kimliğin Doğu ile Batı, İslam ile Hristiyanlık, Arap Dünyası ve Avrupa arasında bir ortak değerler bütünü oluşturması beklenmektedir. Ancak Salem'e göre oluşturulmaya çalışılan bu kimlik karşısında Arapların 4 temel çekincesi mevcuttur;

- Birincisi, "Akdenizlilik" kavramının eşit olmayan güçler ya da endüstriyel ve endüstriyel olmayan Akdeniz ülkeleri arasında özgün ve yasal bir kimlik oluşturmayı amaçlıyor olmasıdır. Arapların burdaki çekincesi, Akdenizlilik kimliğinin amacının Akdeniz genelinde radikal bir reform programlarından çok, Avrupa'nın bu eşitsizlik statüsünü Akdeniz genelinde sürdürme çabası olduğu düşüncesidir.
- İkinci çekince Akdenizlilik kavramının, Avrupa'nın dünyada ortaya çıkan bölgesel bloklara kendi tarafından verdiği bir tepki olması ihtimalidir. Diğer bir deyişle Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması ile kendine güvenli pazarlar ve ham madde kaynağı arayan ABD ekonomisi ya da Asya'nın yeni kaplanı Japonya'nın Güneydoğu Asya'daki pazarını geliştirmek istemesine karşılık Avrupa da Kuzey Akdeniz'deki ekonomik nüfuzunu garanti altına almak istemektedir.
- Üçüncüsü bu kimlik oluşumu, Amerika'nın bölgede ve dünyada yaymaya çalıştığı politik etkisine karşı Avrupa'nın cevabı olabilir. Diğer bir deyişle bu girişim Avrupa'nın, Amerika'nın genişleyen küresel etki alanında Avrupa'ya yer açmak anlamına gelebilir.
- Dördüncüsü Akdenizlilik kavramının amacı, Avrupa'daki Arap ve Müslüman göçmenlerin artan siyasi güçlerine karşı Avrupa'nın kültür ve değerlerinin

[321] Derisbourg,a.g.e., s.20

üstünlüğünü korumak ve İslam üzerindeki Hristiyanlık şovenizmini arttırmak çabası olabilir.[322]

Arap dünyası tarafından dikkate alınan bu dört çekince nedeniyle, ortaya atılan "Akdenizlilik" kavramı henüz tam olarak kabul görmemiş ve benimsenememiştir. Ancak AB'nin yeni kimlik inşa etme yerine karşıt kimliğe saygı gösterme yaklaşımı yoluyla ortaklığın sosyal yönünü geliştirme düşüncesi devam etmektedir.

Gerçek anlamda sosyal ve kültürel yakınlaşmanın bölgede mevcut ekonomik ve siyasi problemler çözülmeden gerçekleşmesi zor görünmektedir. Barselona sürecinin özellikle ahlaki konulara girmemesi, Ortadoğu Barış Süreci'nde etkin bir rol üslenmekten kaçınması gibi sebepler, Akdenizli ortaklar tarafından AB'nin kendilerini anlamak için çaba sarfetmediği ve Ortadoğu'nun gerçek problemlerini gündemine almaktan kaçındığı eleştirilerini beraberinde getirmektedir.

2.4. Avrupa-Akdeniz Ortaklığının Eleştirilen Yanları

Öncelikle AB'nin kendi yapısından kaynaklanan problemleri ele almak gerekirse, Birliğin uluslararası yapısıyla ilgili bazı kısıtlamaları, en az Akdeniz bölgesinin kendisinden kaynaklanan problemler kadar önemlidir. AT dış ekonomik ilişkilerle yetkili makam iken, ODGP sütününun dış politika ve güvenlik alanından sorumlu olmasının yarattığı ikilik, Monar tarafından açık bir şekilde ortaya konmuş, bu durumun AB'nin dış politikadaki temsiliyetini, karar alma mekanizmasını ve dış politika ensturumanlarının kullanımını olumsuz yönde etkilediği belirtilmiştir.[323] Monar'ın iddiasına göre bu sistemin AB'nin Ortadoğu politikası üzerinde üç katmanlı bir etkisi mevcuttur. Birincisi AB bir aktör olmaktansa farklı çıkarların uzlaştığı güvenli bir ev olarak kalmayı yeğlemektedir. Barselona Süreci'nin çoğunlukla Akdeniz'e kıyısı olan üye ülkelerin çıkarları doğrultusunda yönlendirilmesi bunun bir örneğidir. İkincisi uluslararası yapıdaki ODGP'nin dış politika alanında yarattığı ikilikten dolayı, ekonomik ağırlıklı bir dış politika yapısı mevcuttur. Son olarak bu ikilik Ortadoğulu ortaklar ile ilişkilerde şeffaflık ve öngörülebilirlik adına problemler yaratmaktadır.[324]

Bunlara ek olarak Avrupa-Akdeniz Ortaklığını yönetecek bir birim kurulmadan, çıkabilecek problemlerin üstesinden gelebilecek bir ekip oluşturulmadan tüm

[322] Lavra Guazzone, **The Middle East in Global Change**, London:Mac Millan Press, 1997, s.39-40
[323] Nonneman, a.g.e., s.36
[324] Nonneman, a.g.e., s.36

yetkilerin Komisyona devredilmesi de eleştirilmektedir. Ortaklığın AB tarafının yönetimdeki ikilik, ayrıca finansal yönetimle ilgili yapısal problemleri kötüleştirmekte ve bu durum görüşmelere olumsuz yansımaktadır. Monar'a göre Birliğin iç yapısından kaynaklanan bazı engeller, ortaklığın kapasitesini, hareket kabiliyetini sınırlıyor ve kararalma ya da politika uygulama sürecinde kesinti yaratıcı önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. [325]

Ortaklığın eleştirilen diğer bir yanı da AB gündeminin merkezi bir özelliğe sahip olmasıdır. Güney Akdenizli ortaklar AB'nin oluşturduğu gündeme tamamen uymak zorundadır. AB'nin ortaklık ile ilgili olarak geliştirdiği insiyatifler ve kurallar Akdenizli ortaklar tarafından ya kabul edilip uygulanmakta ya da reddedilmektedir. Akdenizli ülkelerin gündem belirlemesi ya da kendi ürettikleri fikirleri ortaklık sürecine dahil etmeye çalışmaları mümkün olmamaktadır ve bu durum yaratılmaya çalışılan "Akdenizlilik" kavramını baltalamaktadır.

Bu eleştirilerin yanısıra Işıksal'a göre Barselona Süreci'nin 6 temel eksikliği vardır. Işıksal bu 6 eksikliği şu ifadelerle ortaya koymuştur;

> *Herşeyden önce Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, Avrupa'nın Akdeniz üzerinde kurduğu hegamonyayı devam ettirme çabasını yansıtmaktadır. Tarihin her çağında bu bölgedeki ekonomik, siyasi ve kültürel tüm etkileşimler koloniyal yapıda ola gelmiştir. Bu doğrultuda güneyli ortakların algılamasına göre Barselona Süreci ile getirilen Avrupa- Akdeniz Ortaklığı, oluşturulan mekanizma, kurallar ve normlarla Avrupa'nın bölgedeki ayrıcalıklı konumunu daha meşru ve tatmin edici hale getirmektedir.*
>
> *İkinci olarak Güney Akdeniz ülkeleri Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na başka alternatifleri olmadığı için katılmışlardır ve Barselona Deklarasyonu bu ülkelerin sosyal, ekonomik ve siyasi problemlerinin çözümü için bir garanti verememektedir. Avrupa bölgeyi ve problemlerini anlamak için çaba sarfetmek yerine çözüm için Avrupa Merkezli bakış açısını ve kendine ait teşhisleri kullanmaktadır. Sonuç olarak EMP'nin ana maksadının Avrupa'nın refahı ve güvenliği olduğu şeklinde bir görüntü ortaya çıkmaktadır.*
>
> *Üçüncü neden küreselleşme süreciyle ilgilidir. Günümüzde Akdeniz ülkelerinin bir kısmının da içinde olduğu bazı ülkeler, Batının modernliğinin ve evrenselleğinin üstünlüğünü kabul etmemektedir. Bu sebeple Batının insan hakları ve demokrasi söylemi bazen güneyli ortaklar tarafından kültürel emperyalizm olarak algılanmaktadır. Diğer bir değişle Güney Akdenizli bakış açısıyla Batının gelenekleri, düşünceleri ve rasyonelliği bölgeyi küreselleştirecek ve ilişkileri hegomonik hale getirecektir.*
>
> *Dördüncü olarak açıkça vurgulandığı gibi AB'nin öncelikleri ekonomik başarı ve siyasi istikrar olacaktır. Ancak bu iki amacın birbirine ters düştüğü durumda ne olacağı*

[325] Nonneman, a.g.e., s.36

muammadır. AB bir taraftan ekonomik işbirliği yoluyla bütünleşmeyi sağlamaya çalışırken ve ekonomik asistanlık yönündeki niyetini ifade ederken diğer yandan Akdenizli ortaklara karşı özellikle tarım ürrünlerinin ticareti konusunda oldukça korumacı bir tutum sergilemektedir. Bu durum AB'nin küreselleşme çağındaki başlıca kriterinin ne olacağı sorusunu akıllara getirmektedir. Etik mi ekonomi mi? Avrupa kendi refahının ne kadarını diğerleriyle paylaşmaya razı olabilir?

Beşinci olarak EMP ile ilgili diğer bir paradoks serbest pazar sistemi ile ekonomik liberalizasyon önlemleri arasındaki belirsiz bağlantıdır. Serbest pazarın Güney ve Doğu Akdeniz'de yargısal reformlar, yolsuzlukların engellenmesi, seffaflık ve iç sosyal gerilimin azalması gibi önemli etkileri olabilir. Ekonomik liberalizasyon konusunda tüm şirketlerin önemli sayıda işçi çıkarma pahasına üretim hedeflerine yoğunlaşacağı tahmin edilmektedir. Bu sosyal kriz, siyasi istikrarsızlık ve Avrupa'ya yönelik göç risklerinin artması anlamını taşımaktadır.

Son olarak, insan hakları ve demokrasi problemleri EMP için ayrı bir paradoks oluşturmaktadır. AB ekonomik liberalizasyonu ısrarla dayatırken, demokratikleşmeye yönelik önlemler aynı hassaslıkla ele alınmamaktadır. Akdenizli ülkelere, sivil toplumlarını geliştirmeleri, insan haklarına saygı ve siyasi liberalleşme konularında otokratik hükümetler değil yanlızca AB yardım edebilecektir.[326]

Işıksal'ın vurguladığı eksiklikler, üye olmayan ülkelerin bakış açısını yansıtmakta olup, Avrupalı siyaset yapıcılar tarafından mutlaka dikkate alınması gereken fikirlerdir.

2.5. Ortaklık Sürecinin Genel Durumu ve İyileştirilmesine Yönelik Girişimler

Avrupa Birliği Komisyonu, Barselona Süreci ve Komşuluk Politikası'nın ardından yayınladığı "AB'nin Akdeniz ve Ortadoğu ile stratejik ortaklığı" isimli raporda, Birliğin bölge ile ilgili olarak kendine ABD'nin politikalarını tamamlayıcı fakat ayrı bir yol tanımlaması gerektiğinin altını çizmektedir.[327]

Aynı raporda MENA ülkelerindeki siyasi reformlara vurgu yapılmakta, bu reformların daha somut ve etkili olması gerektiği belirtilmekte ve reform süreci göz önünde bulundurularak bölgeye yönelik daha tutarlı bir siyaset izlenmesi gerektiği belirtilmektedir. Savaş ve terör kavramları göz önüne alınarak, hem Ortadoğu halkları için reformların ne kadar gerekli olduğu olgusunun, hem de dost rejimlere çok fazla baskı yapmama hususunun bir denge içinde değerlendirilmesi tavsiye edilmektedir. Demokratikleşme dinamiklerinin karmaşık yapısı göz önüne alınarak,

[326] Hüseyin Işıksal, "Security, Globalisation and Problems with in the Euro-Mediterranean Partnership", **Journal of Social and Economic Research**, vol:4, ss.8-11
[327] Nonneman, a.g.e., s.36

AB ülkelerinin bölgeye yönelik kararsız ve çelişkili baskılarının önemli derecede azaldığı yine aynı raporda ifade edilmektedir.[328]

Barselona Süreci'nin yenilenmesine yönelik tartışmalarda dikkate alınması gereken iki önemli gelişme vardır. İlki Nisan 2002'de Valencia'da yapılan ve mevcut işbirliği alanlarının geliştirilmesi fikrini paylaşan 27 ülkenin, Avrupa-Akdeniz Çalışma Grubu'nun kurulması için onay verdiği Avrupa-Akdeniz Dışişleri Bakanları toplantısı; ikincisi Komisyonun 11 Mart 2003'te yayınladığı ve AB'nin gelecekte Doğu Avrupa ve Güney Akdeniz'deki komşularına yönelik politikalarını belirleyen "Büyük Avrupa" projesidir. Bu ikisi her ne kadar birbirinden bağımsız gibi görünse de EMP'nin geleceği için hayati öneme sahip iki noktada birleşmektedir. Bunlar birbirinden ayrılan işbirliği alanlarının tanımlanması ve bunun pozitif şarta bağlılık ile pekiştirilmesidir.[329]

Bu iki toplantıda da Barselona Süreci'nden vazgeçilmeden suni bir Akdeniz Bölgesi ya da ortak alan düşüncesinin aşılması fırsatı değerlendirmeye alınmıştır. Schumacher'e göre EMP'nin Avrupa-Mağrip ve Avrupa-Maşruk İşbirliği dallarına ayrılması düşüncesi 90'ların başında ortaya atılan ve bu alt bölgeler arasında kıskançlığa neden olan politikanın tekrarıdır. Bunun aksine ciddi olarak işbirliği alanlarının ayrıştırılması ve negatif yerine pozitif şarta bağlılık prensibinin benimsenmesi tüm üyeler tarafından kabul edilebilecek ve Barselona Süreci'nin bütünlüğünü bozmayacak bir fikirdir.[330]

İşbirliği alanlarının farklılaştırılması EMP'nin çok taraflı işbirliği boyutunu tekrar canlandırabilecek bir yaklaşım olarak görülmektedir. Bu yaklaşım doğrultusunda, benzer düşünceye sahip Akdenizli ortaklarla AB üyelerinin, üzerinde oybirliği sağlanamayan çok taraflı işbirliği alanlarını geliştirilmesi planlanmaktadır. Burada işbirliğine gönüllü olmayan ortakların veto hakkının sınırlanması ve daha merkezi yapılı bir ortaklığa doğru değişimlerin gerçekleştirilmesi kastedilmektedir. Böylece Barselona Süreci'nin işlemeyen bütünleştirici yapısının sona ereceği ümit edilmektedir.[331]

Pozitif şarta bağlılık ilkesi ise, EMP'nin Güney Akdeniz'de alt-bölgesel işbirliğini ve siyasi reformları destekleyecek siyasi yapıyı oluşturmasında yardımcı

[328] Nonneman, a.g.e., s.36
[329] Tobias Schumacher, "Riding On The Wind Of Change: The Future Of The Euro-Mediterranean Partnership", **The İnternational Spectator**,Vol:2, 2004, s.3
[330] Schumacher,a.g.e., s.3
[331] Schumacher,a.g.e., s.4

olacak güçlü bir araç olarak görülmektedir. MEDA yardımlarını kesme ya da ticari öncelikler tanımaktan vazgeçme gibi isteksizce savurulan tehditler yerine, Komisyonun bu konudaki "paylaşılan değerlerin somut göstergelerinde kaydedilen ilerleme, politik, ekonomik, yapısal reformların etkili olarak uygulanmasına karşılık AB'ye yakın ekonomik bütünleşmenin faydalarından yararlanma imkanı sunulacak" teklifine başvurulmasının daha olumlu sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir.[332]

Esasen Barselona Süreci'nin gerek iç uyuşmazlıklar gerekse siyasi nedenlerden dolayı negatif şarta bağlılığı da etkili olarak kullanamamıştır. Bu yüzden Güney Akdeniz üzerinde zorlayıcı baskı kurma potansiyeli sınırlıdır. Dahası ticaret alanında ortaklık anlaşmalarından doğan askıya alma uygulamaları, Avrupa'da ihracat gelirlerini azaltmış ve ucuz petrol ithalatını engellemiş, yani Avrupa açısından kayıplara neden olmuştur. Ancak pozitif şarta bağlılık sayesinde Akdenizli ortaklar AB pazarından pay kapabilmek ve daha ötesinde 4 özgürlüğü elde ederek daha yakın bütünleşme sağlayabilmek adına reformlarda daha istekli davranacaklardır. Bu sayede AB, uygulayacağı yaptırımın zararını çekme ikileminden kurtaracaktır.[333]

Barselona Süreci, Avrupa'nın birlikte sahiplenme prensibini aktif hale getirmesi için önemli bir fırsat olarak görülmektedir. Schumacher'in ifade ettiği gibi Akdenizli ortakların, Avrupa Komisyonu tarafından veya bölgedeki ortam ya da ülkelerin kendine has özellikleri hakkında kapsamlı bilgiye sahip olmayan Avrupalı danışmanlar tarafından hazırlanan tek taraflı eylem planlarıyla karşı karşıya kalması yerine, Güney Akdenizdeki yerel uzmanlardan faydalanılmalı, hedeflerin belirlenmesinde de nihayi şeklinin verilmesinde de bu uzmanlar sürece dahil edilmelidir.[334]

Sürecin başlangıcından bu yana Akdenizli ortakların bu yönde talepleri olmasına ve Avrupalı dışişleri bakanlarının kendi hükümetlerini bu yönde sürekli bilgilendirmesine rağmen birlik üyesi ülkeler arasında bu konuda derin görüş ayrılıkları vardır. Bu durum yanlız gerçek anlamda ortaklığın sınırlarını daraltmakla kalmamakta, aynı zamanda AB'nin bölgedeki işbirliği politikasını da zayıflatmaktadır. Örneğin Avrupa Komisyonu'nun tuttuğu Avrupalı uzmanların iki yıldan beri uygulanabilir bir çalışma planı oluşturamaması nedeniyle Mısır

[332] Schumacher,a.g.e., s.4
[333] Schumacher,a.g.e., s.5
[334] Schumacher,a.g.e., s.5

Endüstriyel Modernizasyon Programı'nın uygulanması ertelenmiştir.[335] AB'nin bölgeden uzmanlar arama yoluna gitmesinin sorunun çözümünü kolaylaştıracağı açıktır.

Akdenizli ortakların bir başka talebi ise EMP'nin karar alma mekanizmasında daha fazla söz sahibi olmak, oyununun dışına itilmemek istemeleridir. 13 Ekim 2003 tarihinde Komisyon Başkanı Romano Prodi, İskenderiye'deki MEDA konferasında yaptığı konuşmada da, AB'nin güvenliğe değil işbirliğine vurgu yapmayı seçtiği belirtilmiş, tek tarafın oyunun dışına itildiği Avrupa Merkezli bir yaklaşımın çok taraflılık ve ikna etme yerine tek taraflılık ve baskıyı getireceği ifade etmiştir.[336] Sürekli nitelik taşıyan bir Euro-Med sekreterliğinin kurulması 1995'ten beri gündemde olan ve mevcut soruna çare olabilecek bir fikirdir. Ancak bu sekreterliğin kurulması AB üyesi bazı ülkeler tarafından sürekli olarak engellenmektedir. Yeni bir yaklaşım olmasa da alternatif olarak Akdenizli ortakların komisyonun EMP ile ilgili görüşmelerine gözlemci olarak katılması düşünülmektedir. Bu seçenek birlikte karar alma anlamına gelmemekte, ancak AB'nin siyaset yapma şeffaflığının güvenilir hale getirilmesi açısından önemli bir adım olarak görülmektedir.

Sonuç olarak AB'nin Akdeniz politikası belirlenen eksiklikler ve Akdenizli ortaklardan gelen talepler doğrultusunda bir yeniden yapılanma sürecindedir ve ortaya konulan iddialı hedefler doğrultusunda ilk günlerindeki heyacanlı havasını tekrar yakalamaya ihtiyaç duymaktadır.

3. AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASININ BÖLGEYE ETKİLERİ

Doğuda ve güneydeki sınırlarının son yıllardaki genişlemesi ile birlikte AB Ortadoğu'da potansiyel ana oyuncu olma yönünde hareket etmektedir. Bu anlayışla Avrupalı komisyon üyeleri, Arap Dünyası'na seyahatler gerçekleştirerek ticari antlaşmaları, siyasi ve ekonomik reform gündemini ele almaktadır. Bu kapsamda esasen Doğu Avrupa'ya yönelik olarak geliştirilmiş olan Avrupa Komşuluk Politikası da Akdenizli Birlik üyelerinin ısrarıyla yeni sınırların getirdiği yeni dengeler doğrultusunda Ortadoğu eksenine kaydırılmıştır.

Avrupa'nın 1995 yılında ortaya attığı Akdeniz Ortaklığı açılımında eksik kalan yanların Komşuluk Politikası sayesinde kapatılması planlanmaktadır. Bu maksatla Akdeniz Ortaklığı'ndan beklediğini elde edemeyen Arap ülkerine Komşuluk

[335] Schumacher,a.g.e., s.6
[336] Schumacher,a.g.e., s.6

alternatifi sunulmaktadır. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın kökeninin hala Arap Dünyası'ndan uzakta olduğu fikri özellikle Ortadoğu'da yaygın bir kanıdır. Çoğu AB ülkesinin Filistin'i gözardı edip "Ukrayna'ya ne olacak" sorusuna cevap araması, Gürcistan hakkında Ürdün için duyduklarına oranla daha çok kaygı duyuyor olması bu kanıyı destekleyen önemli gerekçelerdir.[337]

Bunun yanında çeşitli siyasi ya da teknik nedenlerle Akdeniz Politikası'nın tamamen dışında bırakılan ülkeler için Komşuluk Politikası, AB ile iyi ilişkiler geliştirebilmek için ikinci bir şans olarak değerlendirilmektedir. Komşuluk insiyatifine katılım anlaşmalarının Barselona Süreci'ne dahil olmayan ülkelere veya bölgelerdeki diğer guruplara bireysel olarak açık olması sayesinde Libya ve Suriye gibi ülkelerin de AB'nin ortağı durumuna gelmesi ve Akdeniz'de eksik kalan ekonomik ağırlıklı bütünleşmenin tamamlanması umulmaktadır. AB günümüzdeki aşamada, Barselona Süreci'nden ortaklık anlaşmaları bulunan Akdenizli ülkelerin Komşuluk Politikası için eylem planlarını oluşturmaktadır. ENP eylem planlarının ilk ayağına seçilen Akdeniz ülkeleri Tunus, Ürdün, Fas, İsrail ve Filistin'dir. AB bu ülkelere tavsiyelerde bulunmakta ve kendi eylem planlarını geliştirmelerinde onlara yardımcı olmaktadır.[338]

Aliboni, ENP'nin olası jeopolitik etkilerini bölgesel etkiler ve küresel etkiler olmak üzere iki kategoriye ayırmıştır. Buna göre ENP bölgesel olarak üç katmanlı bir etki oluşturacaktır;

- AB'nin yerel ve bölgesel krizlere daha etkili bir şekilde müdahil olması,
- AB'nin krizlere karışma boyutlarının muhtemel artışı,
- AB'nin komşuluk politikasının tartışılan yanları; insiyatifi komşularının sınırlarına taşımak ya da kendi sınırlarında dahi sürdürmemek[339]

Komşuluk politikasının küresel etkileri ise ikiye ayrılmaktadır; Arap dünyasıyla AB ilişkilerine etkiler ve Rusya-AB ilişkilerine etkiler.[340]

Yaygın kanıya göre Komşuluk Politikası AB'nin, bir çok iç ve dış krize büyük oranda karışmasına neden olacaktır. Arap-İsrail anlaşmazlığı, Batı Sahra problemi, Filistin problemi gibi uluslararası krizler; 1992 Cezayir Krizi gibi iç krizler;

---

[337] John Gorvett, "EU Ups the Ante in Neighbourhood Expantion", **Middle East**, May 2005, Iss356, s.1

[338] Yacoubian, a.g.e.,s.9

[339] Roberto Aliboni, "The Geopolitical Implications of the European Neighbourhood Policy" **European Foreign Affairs Review**, vol 10, 2005, s.3

[340] Aliboni,a.g.e.,s.12

Gürcistan'daki Kuzey Osetya krizi gibi diğer komşu ülkelerle alakalı olan ayrılıkçı iç krizler bunlara örnek gösterilebilir. AB bu krizlerin çoğuna ya kendi ya da üyeleri yoluyla karışmıştır. Çünkü ENP bu krizleri AB'ye daha yakın hale getirmektedir.

AB'nin komşularındaki krizlere karışma boyutlarının EMP ile artması beklenmektedir. Ancak bunun gerçekleşmesi için ODGP yapısının kuvvetlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. AB'nin komşu ülkelerinde yaşanacak iç krizlere etkisi, komşu ülkeri ile diğer ülkeler arasında yaşanacak uluslararası krizlere etkisine nazaran daha belirgindir. AB'nin komşularını etkileyen iç ve dış krizler kolayca içiçe geçebilir. AB'nin komşularından yada komşularının komşularından kaynaklanan bir darbe ENP'de üst düzey bir kenetlenme yaratabilir. Komşuluk politikasının EMP'ye göre daha istekli ve bütünleştirici bir çerçevesi vardır. Bu hisle AB'nin arkadaşlık halkası politikası başka ülkelerin halkalarınıda ENP ile eklemlendirebilir, etrafında toplayabilir. AB'nin bu fırsatı göz önünde bulundurarak krizlere müdahale etme boyutlarını güçlendirmesi beklenmektedir.[341]

AB'nin EMP'yi sınırlarının ötesine taşıma düşüncesi ise Aliboni'nin dikkat çektiği diğer bir tartışma alanıdır. AB'nin "yakınlık" yaklaşımını bölgesel boyuttan küresel bir çerçeveye dönüştürüp önemli bir sıçrama gerçekleştirme olasılığının ne olduğu tartışılmaktadır. OGDP'deki uyumun bunun için yetersiz olduğu açıktır. Bölgesel komşuluğu yönetmek bile yeterince zor görünmektedir ve komşuluğu küresel düzeyde ele almanın AB'yi incitebileceği iddia edilmektedir.[342]

İran, Irak, Libya gibi ülkelerin bu insiyatifin dışında bırakılmasının jeopolitik anlamda yaratacağı eksiklik yanında, İsrail de dahil olmak üzere bu ülkelerin aynı çatıda bir araya getirilmesinin zorluğu açıktır. Türkiye'nin AB'ye üye olması durumunda Irak ve İran'da AB'nin komşusu olacaktır. Ancak İran ve Irak'ın komşuluk politikasına dahil edilmesi ihtimali uzak görünmektedir. Aliboni, bu ülkelerin komşuluk politikasına dahil edilmesi için öncelikle AB'nin ABD ile birlikte Körfez Bölgesi ve Ortadoğu'ya yönelik ortak bir güvenlik stratejisi oluşturması ve AB'nin bir bütün olarak üye ülkeler bazında BM Güvenlik Konseyi'nin karar alma mekanizmasında daha etkili bir role sahip olması gibi ön şartların gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamaktadır.[343]

---

[341] Aliboni,a.g.e.,s.5
[342] Aliboni,a.g.e.,s.4
[343] Aliboni,a.g.e., s.4,5

AB için EMP adına risk taşıyan diğer bir ülke İsrail'dir. Prensip olarak ENP İsrail ve Arap ülkelerine aynı statüyü ve imkanları sunacaktır. Arap ülkeleri bu fırsatları değerlendirebilicek altyapıya sahip değildir, ancak İsrail sahiptir. Bu farklılığın, ikili ilişkilerin ülkeye özel yapıya kavuşturulması yoluyla ya da çok taraflı uzlaşı ile dengelenmesi zordur. Bunun sonucu Arapların gözünde; İsrail-AB ilişkileri sayesinde İsrail'in Batı dünyasındaki yerini sağlamlaştırdığı fikri yaygınlaşabilecektir.[344]

Libya ise ENP için diğer bir soru işaretidir. Libya'nın ENP insiyatifine dahil olmaması İsrail ile Filistin arasındaki anlaşmazlığa ya da Arap ülkeleri ile aralarındaki soğukluk nedeniyle bu ülkenin kendisini daha çok Afrikalı olarak görmesine bağlanmaktadır. Ancak Aliboni'ye göre temel neden İsrail'de olduğu gibi Libya'nın ENP'nin jeopolitiği ve uygulamaları ile uzlaşamamasıdır. Kapıların Libya'ya açık tutulmasına devam edilmeli ve ortaklık için hızlı değil, kademeli bir değişimin sağlanmasına çalışılmalıdır.[345]

ENP'nin ikinci boyutu olan küresel boyutunda, Arap Dünyası ile AB arasındaki ilişkileri etkileme boyutu ön plana çıkmaktadır. EMP'ye dahil olan Akdenizli Arap ülkeleri, birçok geçerli sebepten dolayı ENP'yi de kabul etmişlerdir. Birincisi farklılaştırma, yani ENP'nin ortaklaşa oluşturulan çerçevenin ülkelerin özel şartlarına göre değiştirebilmesi adına bir esneklik getiriyor olmasıdır. EMP'nin şartlarını yerine getirmekte zorlanan ülkelere bu seçenek olumlu gelmiştir. İkincisi ENP ile ortak sahiplenme yapısının getirilmiş olmasıdır. Sahiplik yaklaşımı ülkeleri kararları kabullenme ya da reddetme konusunda tamamen özgür bırakmaktadır. Ortak alınan kararlara uyma taahhüdü içermemektedir. EMP'nin getirdiği ve bazen AB ile olan siyasi ilişkileri kopma eğilimine yönlendiren taahhütlerin ENP ile kolaylaştırılıyor olması, Arap ülkeleri tarafından olumlu karşılanmıştır. ENP çerçevesinde özel bir Arap-Avrupa yaklaşımının EMP'nin genişlemesine yardımcı olabileceği kabul edilmekte, ancak Arap ülkeleri arasında ne gibi etkiler yaratacağı bilinmemektedir.[346]

Sonuç olarak ENP'nin en büyük jeopolitik etkisi AB'nin siyasi etki alanının genişlemesidir. Burada AB iki alternatif arasında seçim yapmak zorundadır; ya kendi güvenliğini korumak ve kriz alanlarında istikrar ve kontrolü sağlamak adına siyasi

[344] Aliboni,a.g.e., s.7
[345] Aliboni,a.g.e.,s.9
[346] Aliboni,a.g.e., s.11,12

enstrumanlarla daha aktif bir şekilde krizlere müdahale etmek, ya da krizlere seyirci kalarak güvenliğini zayıflatmak. Bunu başarmak için ODGP'yi güçlendirilmelidir. Komisyon ENP'yi AB'nin gelecekteki dış politik hedefleri için destek ve avantaj sağlama adına önemli bir yardımcı olarak görmektedir. Ancak bu ODGP'nin güçlendirilmesi ile gerçekleşebilir. Komşularla başarılı bir bütünleşmenin uzun vadeli etkileri yapısal olarak karışıklıkları çözecek, kısa ve orta vadede AB'nin kriz çözme ve önleme kapasitesi önemli oranda artacak ve etki alanı genişleyecektir. Ancak ENP'nin ekonomik bileşeni, siyasi ve askeri boyutlarla bütünleştirilmezse AB'nin bu jeopolitik yaklaşımının geri tepmesi ve güvenliği artırmak yerine azaltması muhtemeldir.[347]

Açıktır ki ENP, Barselona Süreci'ni güçlendirmeyi ve hatta yerini almayı amaçlamaktadır. ENP bu ülkelere, Birliğin iç pazarına girmek gibi muazzam olanaklar önerip, önemli reformları gerçekleştirmesini teşvik ederek şarta bağlılığı vurgulamaktadır. Avrupa Güvenlik Stratejisi'yle birlikte ENP ileriye yönelik önemli ilkeler belirlemeye çalışmaktadır. ENP özellikle AB'nin komşularıyla ilişkilerini tanımlarken üç önemli faktör üzerinde durmaktadır; yakınlık, refah ve açlık. Avrupanın yeni komşularının yakınlığı hem eşsiz fırsatlar hem de tehlikeler doğurmaktadır. Bölgenin birbirine bağımlılığı sınırlararası tehditler için ortak yaklaşımlar gerektirmektedir. Aynı zamanda AB ortaklarına ekonomik ve siyasi alanda AB ile olan uçurumları gidermek ve refah düzeylerini arttırmada yardımcı olabilecektir.[348]

AB, ENP fonları hakkında kesin bir karar verememiştir. AB'nin güneyli üyeleri, ENP'nin Barselona sürecini ikinci plana iteceği, hatta yerine geçeceği konusundaki kaygılarını dile getirmektedir. Bunun yanında AB üyesi ülkelerin Komşuluk Politikası'nın maliyeti hakkında çözmeleri gereken bir dizi problem mevcuttur. ENP fonlarının Doğu Avrupalı ve Akdenizli ülkeler arasında nasıl paylaştırılacağı, MEDA fonlarının ne kadarının ENP eylem planlarına kaydırılacağı, bunun için ek fona ihtiyaç olup olmadığı, ek fona ihtiyaç varsa bunun maliyetinin ne kadar olacağı gibi sorunlar, üye ülkeler arasında çözümlenmeyi beklemektedir.[349]

AB'nin ENP'de kararsızlık yaşadığı diğer bir konu ise Akdeniz bölgesinde daha önce pek bir ilerleme kaydedemediği insan hakları ve demokrasi konularıdır. AB'nin

[347] Aliboni,a.g.e.,s.5
[348] Yacoubian, a.g.e.,s.9
[349] Yacoubian, a.g.e.,s.10

eylemsizliğinin son örnekleri; 2002'de Tunus Devlet Başkanı Ben Ali'nin anayasal darbesine, Cezayir'deki şiddete ve 1992'de ve 2002 deki seçimlerde çok düşük oranda katılıma, Mısır ve Fas'ın kendi sivil toplumlarına karşı anti terör adı altında aşırı şiddet uygulamalarına karşı acınacak derecede sessiz kalmasıdır.[350] Ancak ENP eylem planlarındaki insan hakları ve demokrasi vurgularının ifade ettiği kadarıyla AB, Akdeniz'deki siyasi reformlarda daha aktif rol oynama konusunda isteklidir.

Buna ek olarak AB'nin ENP kapsamında parayla ilgili olmayan önerilerine, özellikle AB pazarına giriş imkanına, AB içinden itirazlar gelmektedir. Avrupa'nın güçlü tarım lobisi şiddetli bir şekilde başka ülkelerin birlik tarım pazarına dışarıdan girmesine karşı çıkmakta ve tarım politikasının genişlemeye olanak tanıyacak şekilde yenilenmesine engel olmaya çalışmaktadır.[351]

4. GCC İLE YÜRÜTÜLEN İLİŞKİLERİN BÖLGEYE ETKİLERİ

GCC Dialoğu, AB'nin Ortadoğu bölgesindeki bir alt gruba yönelik geliştirdiği bir insiyatiftir. Bölgenin bütünü yerine yalnızca Körfez'i kapsayan, ekonomik ağırlıklı bir enstrumandır. İşbirliğinin ekonomik yönünün ağır basmasının altında enerji, yatırım ve ticaret alanlarındaki ortak çıkarlar yatmaktadır. Avrupa GCC ülkeleri için rafine petrol ürünleri, petrokimyasallar ve aliminyum için iyi bir pazar iken aynı zamanda bölgedeki en büyük uluslararası yatırımcılardan biridir. Buna karşılık AB, 1998 verilerine göre petrol ithalatının %11'ini GCC üyesi ülkelerden karşılanmaktadır. AB'nin Arap ülkeleriyle yaptığı ticaretin yarısı GCC ülkeleri ile yapılmaktadır ve AB toplam ihracatının %3.6'lık kısmını GCC ülkelerine yapmaktadır.[352] Aynı zamanda GCC'nin kendi içindeki ekonomik, enerji ve güvenlik ortaklığı yapısını güçlendirmesinin bölgede istikrarın gelişmesi için gerekli zeminin oluşmasına da önemli katkıda bulunacağı değerlendirilmektedir.

Ancak işbirliği yapısı kurulduğu günden bugüne kadar oldukça ağır bir kuluçka dönemi geçirmiş ve iki taraftan gelen farklı itirazlar nedeniyle birçok kez sekteye uğratılmıştır. Avrupa Petrokimya Endüstrisi'nin yürüttüğü lobi çalışmalarının etkisiyle Avrupa Parlamento'sunun, Topluluğun kendi petrol endüstrisinin uğrayacağı zarar ve petrokimya endüstrisinde yaşanacak iş kayıpları konusunda dile getirdiği kaygılar sürecin uzamasına neden olmuştur. Diğer yandan 1997'de

[350] Johansson ve Nogues, a.g.e., s.245
[351] Yacoubian, a.g.e.,s.10
[352] Avrupa Birliği Parlamentosu, "European Parlament Fact Sheets: Gulf States", http://www.europarl.europa.eu/factsheets/6_3_9_en.htm

Parlamento'nun GCC ülkelerine yönelik hazırladığı raporda Bahreyn ve BAE'deki insan hakları ihlalleri kritik edilmiş, GCC ülkeleri ise bu kritikleri reddederek raporu içişlerine müdahale olarak yorumlamıştır.[353]

90'ların ortalarına kadar AT-GCC İşbirliği insiyatifinde bir ilerleme sağlanamaması neticesinde, ilişkileri canlandırmak adına Komisyon tarafından bir rapor hazırlanarak Konseye sunulmuştur. 1995 yılında Granada'da bakanlar düzeyinde gerçekleştirilen AT-GCC İşbirliği Konseyi toplantısında, Avrupa Komisyonu'nun GCC ile ilişkilerin güçlendirilmesine yönelik olarak hazırladığı bu rapor doğrultusunda bir dizi karar alınmıştır;

- Siyasi dialoğu güçlendirmek,
- Ekonomik işbirliğini arttırarak serbest ticaretin önündeki engelleri kaldırmak,
- Karşılıklı anlayışın ilerletilmesi maksadıyla kültürel ve bilimsel alanda işbirliği entrumanları geliştirmek.[354]

AB'nin GCC İşbirliği insiyatifinde attığı bu yeni adımdan beklentisi, güvenlik ve istikrar konusundaki kaygılarını gidermek amacıyla siyasi dialoğu geliştirmek, Ortadoğu Barış Süreci ve Akdeniz Politikası'nın da etkisiyle insan hakları, demokrasi ve terörle mücadele konularında daha derin işbirliği sağlayabilmektir. Bunun yanında halklar arasında karşılıklı anlayışı ilerletmek için bilgi ve iletişim teknolojileri, çevre, eğitim gibi yeni işbirliği alanları geliştirilmesi umulmaktadır. İşbirliğinin merkezi yapıdan kurtarılarak sivil toplum örgütlerinin ve NGO'ların da işbirliği kapsamına dahil edilmesi önerilmektedir.[355]

Ancak tüm bu çabalar GCC ile İşbirliği'nin siyasi ve sosyo-kültürel yanının gelişmesini sağlayamamıştır. Her ne kadar Körfez'de AB'nin ekonomik ağırlığı giderek artarak devam etse de, ABD siyasi anlamda bu alt bölgedeki tek oyuncu olmayı sürdürmektedir. AB, Mağrip'tekinin benzeri bir siyasi nüfuzu Körfez bölgesinde oluşturamamıştır. Bölgeyi derinden etkileyen Irak Savaşı ve Ortadoğu Barış Süreci'nde AB'nin siyasi anlamda etkisiz kalması da bu duruma etki eden diğer önemli faktörlerdir.

AB ile GCC arasında serbest ticaret alanındaki olumlu gelişmelere rağmen gerek GCC-AB dialoğunun politik bileşenlerden yoksun olması gerekse EMP yörüngesi

[353] Avrupa Birliği Parlamentosu, European Parlament Fact Sheets...
[354] Avrupa Birliği Komisyonu, "Improving Relations Between EU and GCC", http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/r16002.htm
[355] Avrupa Birliği Komisyonu, Improving Relations Between EU and GCC...

dışında kalınması nedeniyle Körfez ülkelerinin beklentilere karşılık verilememiştir. 2003 ve 2004 yıllarında AB-GCC diyaloğu ile ilgili olarak yayınlanan bir çok döküman da bu eksikliğe dikkat çekerek diyaloğun derinleştirilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Dökümanlarda özellikle AB-GCC ve EMP ilişkilerinin birbirine bağlanması ve Yemen'i kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiği belirtilmektedir.[356]

5. AVRUPA BİRLİĞİ İÇİNDEKİ KUZEY-GÜNEY AYRIMININ BÖLGEYE ETKİLERİ

Bretherton'a göre Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Akdeniz bölgesinde barışçıl ilişkiler tesis etmek için AT'nin işlevsel işbirliği modeline başvuran bir girişimdir. Ancak ortaklığa üye ülkelerin temsilcilerinin katılımıyla gerçekleşen toplantılar çerçevesinde yürütülen ilişkiler kırılgan bir yapıya sahiptir. Suriye ve İsrail başta olmak üzere tüm Akdenizli ortakların EMP girişimini Ortadoğu Barış Süreci ile ilişkilendirme çabasında olması nedeniyle, yapılan toplantılar daha çok bu siyasi önceliğe takılıp kalmaktadır. Fas'ın 1997 yılında barış sürecinde ilerleme sağlanamamasını protesto etmek amacıyla bakanlar düzeyinde yapılacak toplantıyı iptal etmesi bu tutumun açık göstergesidir.[357] Ancak AB ortaklık toplantılarını ısrarla teknik konulara ve süreci ilerletmeye yönelik çalışmalara odaklandırmış, barış sürecinin EMP kapsamında ele alınmasından kaçınmıştır.

AB'nin son yıllarda Akdeniz bölgesindeki siyasi ağırlığı artmış olsa da bu durum gerek Orta ve Doğu Avrupa bölgesine nazaran daha düşük dozda yürütülen ilişkiler yüzünden, gerekse AB'nin kendisinden kaynaklanan kararsız ve tutarsız yaklaşımları yüzünden tam anlamıyla AB'nin bölgede dominant aktör konumuna gelme amacına yönelik hedeflerini gerçeğe dönüştürememiştir. Bu durum hem Doğulu ve Güneyli komşuların siyasi önceliği konusunda, hem de Akdeniz bölgesine yönelik politikaların yönetimi konusunda AB içinde keskin bir kuzey-güney ayrımı olduğunu yansıtmaktadır. AB'ye üye ülkeler arasında Akdeniz bölgesine yönelik bu ikilik, bögeye yönelik yardım programlarının yönlendirilmesi konusunda da çeşitli problemlere neden olmuştur. Fransa, İspanya ve İtalya MENA ülkelerini açık bir şekilde Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine göre öncelikli görmektedir. Her ne kadar Komisyonun Akdeniz bölgesine yönelik politikalarda "stratejik ve operasyonel bir

[356] Nonneman, a.g.e., s.38
[357] Bretherton, a.g.e., s.161-162

koordinasyon" geliştirmek amacıyla "enejik bir şekilde bu hedefe yönelik çalışma" gibi vaatleri olsa da, üye ülkelerin Akdeniz ülkeleriyle uzun süredir devam eden bireysel ilişkilerinin ortaya çıkardığı şartlar bunu zorlaştırmaktadır.[358]

Bretherton'a göre Birlik içindeki Kuzey-Güney ayrımı, AB-Akdeniz Ortaklığı'nın prensip olarak ekonomik işbirliği seviyesinde kalmasına neden olan başlıca etkenlerden biridir.[359] Kuzey Avrupalı ülkeler Akdeniz ülkelerinin tarım ürünlerine kısıtlama getirilmeksizin AB pazarına ortak olması gerektiğini savunurken, Güneyli üye ülkeler geleneksel kendi kendine yetebilme politikasını savunup tarım ürünü ithalatının artırılmasına karşı çıkmaktadırlar. Ancak aynı Güneyli üyeler Akdeniz bölgesine Birlik tarafından yapılan yardımların artırılmasını talep etmektedirler. Üyeler arasındaki bu ikilik ortaklık paketleri üzerinde tartışmalara yol açsa da Avrupa-Akdeniz anlaşmalarının görüşme sürecinde tüm Birlik üyeleri bilindik korumacı patern üzerinde uzlaşma sağlamaktadır. Örneğin Fas ile yürütülen görüşmelerde Hollanda'nın domates üzerindeki hassasiyeti ile İspanya'nın balıkçılık konusundaki kaygıları eşit derecede dikkate alınmıştır.[360]

AB içindeki Kuzey-Güney ayrımının Akdeniz politikasının başarısı üzerindeki etkilerini incelerken bu yaklaşıma etki eden çok fazla unsur olması uzmanları kaygılandırmaktadır. Aktörlerin kapasitelerini değerlendirirken, bu kapasitenin ne kadarının fark edilebildiği, karar vericilerin bu kapasitelerin ne kadarını kullanabileceği, hangi kişi veya grupların bunların kullanılmasında etkin rol alacağı, bunların birbirini etkileme biçimi, hedeflerine ne kadar değer biçtikleri, başarmak için nasıl bir uygulama araştırması yaptıkları, hangi uluslararası gerekliliklerin bazı seçenekleri devre dışı bıraktığı ve diğer aktörlerin oluşturduğu muhtemel seçeneklerin neler olduğu gibi konuları da dikkate almak gereklidir.[361]

Dış politika oluşturulurken tutarlı bir siyasi kimliğin sınırlarının çizilmesi süreci çok dikkatli değerlendirilmelidir. Pace'e göre AB, Akdeniz bölgesine yönelik güvenlik politikasında bu yüzden başarısız olmuştur. AB'nin kendisi özellikle dış politikada ve güvenlik politikasında bütünleşik bir aktör değildir. Ortak güvelik,

[358] Bretherton, a.g.e., s.162
[359] Bretherton, a.g.e., s.162
[360] Bretherton, a.g.e., s.162
[361] Michelle Pace, "The Euro-Mediterranean Partnership and The Common Meddaterranean Strategy? European Union Policy From a Discursivfe Perspective", **Geopolitics**, Vol:9, Yaz 2004, s.9

savunma ya da dış politika girişimleri üye ülkelerin hiç bir konu üzerinde uzlaşamamaları yüzünden gerçekleşmesi zor bir düş olarak görülmektedir.[362]

Özet olarak AB'nin dış politikasını oturtabilmesi için "Akdenizli" kimliğinden önce kendi içinde siyasi bir kimlik oluşturması, Kuzey-Güney ayrımının önüne geçip ortak bir tutum benimsemesi gerekmektedir. Ancak AB bu kimliği halen oluşturamamıştır. Bu sebeple halen kapasitesini tam olarak kullanamamaktadır.

6. ORTADOĞU ÜLKELERİ İLE YAPILAN İKİLİ ANLAŞMALARIN BÖLGEYE ETKİLERİ

6.1. İran İle Yapılan İkili Anlaşmaların Etkileri

AB-İran ilişkilerinde insan hakları, terörizm, kitle imha silahları, Ortadoğu Barış Süreci konuları AB'nin İran ile işbirliği yapmak istediği temel alanlar olmuştur. İran'la sürekli bir diyaloğun ve işbirliğinin devam etmesini isteyen AB, İran'da reform sürecini desteklemekte ve Konsey, Komisyon raporları ışığında, insan hakları, terörizm, nükleer silahların yayılması ve Ortadoğu Barış Süreci'yle ilgili kararlar almaktadır. Örneğin insan haklarıyla ilgili olarak 17 Haziran 2002 kararında Konsey, İran'ın reform sürecini her zamanki gibi desteklediğini belirtmiş ve hukuk sisteminin reforme edilmesinin ardından temel hak ve özgürlükleri, uluslararası anlaşmalar ve BM'le işbirliği çerçevesinde, geliştirme ve bunları koruma konusunda İran'ı teşvik edeceğini açıklamıştır.

Yine 13 Ekim 2003'te Konsey kararında özellikle İran'daki insan hakları konusu üzerinde durulmuştur. Konsey 8-9 Ekim 2003'teki görüşmeler ışığında yapıcı diyalogdan duyduğu memnuniyeti dile getirirken, İran hükümetinin insan hakları konusundaki taahhütlerine karşın ihlâllerin devam ettiğini ifade etmiştir. Adli reform sürecini destekleyen Konsey, yasalarda kadınlara karşı yapılan ayrımın ortadan kaldırılmasını talep etmiştir. Ayrıca ülkede din özgürlüğünün geliştirilmesi gerektiği, özellikle Bahailerin inançlarının tanınması, eğitim, iş ve mülkiyet haklarında ayrıma tâbi tutulmaları üzerinde durulmuştur.

Konsey 11 Ekim 2004 tarihinde İran'da insan haklarına yönelik bir takım kararlar almıştır. Buna göre; İran'a insan haklarının ihlalinin önlenmesine ilişkin taahhütleri hatırlatılmıştır. Taahhütlerin uluslararası gözlemciler ve sivil toplum kuruluşları (NGO)'yla işbirliği halinde adli sistemin reformu, sivil haklar ve siyasal

[362] Pace, a.g.e., s.9

özgürlüklerin tanınması, şiddetin ve işkencenin önlenmesi gibi reformların uygulanması telkininde bulunulmuştur. Konsey, İran'da 20 Şubat 2004'teki parlamento seçimlerinden beri insan hakları konusunda gerilemenin meydana geldiğini ifade ederken İran-AB arasındaki kısa ve uzun dönemli diyaloğun devamının önemine işaret etmiştir.[363]

Konsey kararlarından da anlaşılacağı üzere İran'la yapıcı bir diyalog geliştirmeyi arzulayan AB'nin, İran'la ilişkilerde en fazla önem atfettiği konu insan hakları konusudur olmaktadır. AB, ABD'nden farklı olarak İran'la diplomasi yoluyla uzlaşmayı ve insan hakları dahil olmak üzere diğer alanlarda da İran'ı BM mekanizmalarıyla ve NGO'larla işbirliği kurma ve reform sürecini hızlandırma yönünde teşvik etmektedir.

AB'nin İran'dan beklentileri içinde terörizme verdiği desteği kesmesi de yer almaktadır. Özellikle 11 Eylül terör saldırılarının ardından İran üzerindeki baskı daha da artmıştır ve ABD bu ülkeyi hem terörizme destek verdiği hem de kitle imha silahları yapmakta olduğu iddialarıyla önleyici saldırıda bulunmakla tehdit etmektedir. Fakat AB konuya daha temkinli yaklaşmakta ve İran'ı öncelikle bu konuda da işbirliği yoluna davet etmektedir. AB Komisyonu'nun radikal grupların ve terörizmin desteklenmesi konusunda sunduğu rapora göre İran, Hizbullah, Hamas ve İslami Cihad gibi radikal gruplara verdiği desteği 1995'ten beri kesmiştir. Özellikle Hatemi dönemiyle birlikte İran dış politikasında hakim olan uzlaşmacı tavrın bunda etkili olduğuna inanılmaktadır.[364]

AB'nin İran politikasındaki diğer bir problemli alan, İran'ın Ortadoğu Barış Süreci'ne karşı tutumudur. Konsey, AB'nin Ortadoğu Barış Süreci'nde takip ettiği politikalara paralel olarak İran'dan da işbirliği beklemektedir. Konsey'in 17 Haziran 2002 kararında İran'dan, Ortadoğu Barış Süreci'ne fırsat tanımasını ve bunu tehlikeye atacak herhangi bir harekette bulunmamasını ve tanınmış ve güvenli sınırlara sahip iki ayrı devlet ,İsrail ve Filistin'in oluşumunda engel teşkil etmemesini istemiştir.[365]

AB-İran ilişkilerinin son aşamasında sürpriz bir şekilde Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturan Mahmut Ahmedinecat'ın ABD ve İsrail karşıtı söylemleri ve nükleer faaliyetlerini durdurmama konusundaki kararlı tutumu sıkıntı yaratmıştır.

[363] Avrupa Birliği Komisyonu, "Communication from..EU Relations with the İslamic Repuclic of Iran
[364] Avrupa Birliği Komisyonu, "Communication from..EU Relations with the İslamic Repuclic of Iran
[365] Avrupa Birliği Komisyonu, "Communication from..EU Relations with the İslamic Repuclic of Iran

Ancak özellikle Almanya-İngiltere-Fransa üçlüsünün arabuluculuk misyonu üslenmesi her ne kadar söz konusu soruna çözüm üretemese de AB-İran arasındaki diyaloğu bir derece geliştirmiştir.

6.2. Irak İle Yapılan İkili Anlaşmaların Etkileri

Daha önceki bölümlerde de değinildiği gibi Baas Rejimi döneminde AB ile Irak arasında resmi bir yazılı anlaşma bulunmamaktadır. Ancak AB bu dönemde, özellikle 1991'deki Körfez Savaşı sonrasında Irak'a yapılan insani yardımların önemli bölümünü üslenmiştir.

AB'nin gerçek anlamda Irak'ı gündemine alması ise 2003 yılındaki Körfez Savaşı'nın tartışmalarının başladığı döneme denk gelmektedir. Irak'ın kitle imha silahları ürettiği iddiaları ile beraber derhal askeri müdahaleyi gündemine alan ABD'ye karşılık AB içinden muhalif sesler yükselmeye başlamıştır. 11 Eylül'ün Transatlantik ilişkilerde yarattığı yakınlaşma nedeniyle Afganistan'a yapılan müdahalede Avrupa ABD'ye tam destek vermiş olsa da Irak'a yapılacak müdahalenin meşru temellere dayandırılamaması, hem ABD-AB arasında hemde AB'nin içinde siyasi bir bölünmeye sebebiyet vermiştir.

Başta Fransa ve Almanya olmak üzere AB ülkeleri ile ABD'nin Irak'a müdale konusunda uzlaşamaması iki adımda belirginleşmiştir. Birincisi Amerikan hükümeti Irak'ın sahip olduğu iddia edilen kitle imha silahlarını ulusal güvenliğine karşı doğrudan tehdit olarak tanımlarken, Avrupa bu silahların kontrol altına alınabileceğini savunmuştur. İkincisi Avrupa Irak'a karşı güç kullanımının BM Güvenlik Konseyi kararı ile belirlenmesini isterken Amerika meşru müdafa bağlamında BM Güvenlik Konseyi kararını gerekli görmemiştir.[366]

Dağcı'ya göre tarihte Avrupalıların ve Amerikalıların Ortadoğu'ya bakışları farklı tecrübelerin ışığında şekillenmiş ve farklı çıkarlar temelinde gelişmiştir. Irak müdahalesinde de aynı durum söz konusudur. Çıkarları çerçevesinde Afganistan Savaşı'nda ABD'yi destekleyen AB üyesi ülkelerden bir bölümü, özellikle Fransa ve Almanya, Irak Savaşı'nda uluslararası hukuk normlarını savunur görünüp ABD'nin yanında yeralmamışlardır.[367]

---

[366] M.Ortega, "Iraq: A European Point of View", EU Security Institute, **Occasional Paper**, Aralık 2002, s.5

[367] Dağcı, "AB ve ABD'nin Ortadoğu Stratejileri ve BOP", s.175,176

AB'nin kurumsal anlamda ortak bir duruş sergileyememesi, bir taraftan bölgede aktör olma iddiası ile ilgili tarihi bir fırsatı kaçırmasına neden olurken, diğer taraftan bölge ülkeleri üzerindeki saygınlığına da gölge düşürmüştür. Yugoslavya'nın parçalanma sürecinde AB'nin çekimser tutumu nedeni ile ortaya atılan "ekonomik dev siyasi cüce" yakıştırması, Irak Savaşı nedeniyle daha fazla taraftar kazanmıştır.

AB'nin Irak Savaşı'ndan sonra geliştirdiği enstrumanların kullanımı için elverişli ortam ise henüz oluşabilmiş değildir. Savaşın ardından meydana gelen iç karışıklıklar Irak'ı içinden çıkılması zor bir kaosa sürüklemiştir. Bu safhada ABD ülkede söz sahibi olabilen tek uluslararası oyuncu durumunda bulunmaktadır ve AB'nin ülkenin yeniden yapılanması için giriştiği çabalar "tamamlayıcı" nitekte sınırlı kalmaktadır.

Tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen AB Komisyonu, müdahelenin hemen ardından 2004 yılında bir "Birliktelik Çerçevesi" ortaya koymuştur. Bu çerçeve ile güvenli, demokratik ve istikrarlı Irak'ın kurulması, sürdürülebilir piyasa ekonomisinin geliştirilmesi ve Irak'ın komşularıyla barış içinde ve uluslararası topluma entegre olmuş bir şekilde varlığını sürdürmesi için AB'nin kurumsal olarak yapabileceği yardımlar ve işbirliği olanakları değerlendirilmiştir. Bu plan yine Komisyon tarafından 2006 yıllında geliştirilerek Irak'ın AB ile gelecekteki ilişkileri için daha geniş bir vizyon ortaya konmuştur.

Bu planlar doğrultusunda Irak yönetimi ile Siyasi Dialog için AB-Irak Ortak Deklarasyonu 21 Eylül 2005'te imzalanmıştır. Haziran 2005'te AB ve ABD'nin sponsorluğunda Uluslararası Irak Konferansı, Brüksel'de düzenlenmiştir. Irak ile ikili ilişkileri geliştirmek adına Avrupa Komisyonu Delagasyonu açılmıştır ve Ticaret ve İşbirliği anlaşması için görüşmelere başlanmıştır.[368] AB'nin Irak ile kuracağı ilişkilerin temelini oluşturmak üzere belirlenen iki taraflı anlaşma enstrumanı henüz gerçeğe dönüştürülememiş olsa da müzakereleri sürdürülmektedir. AB'nin Irak'a yönelik ikili ilişkiler bazında uyguladığı bu politikaların ekonomik sonuçları kısa vadede alınabilir. Ancak AB'nin Irak üzerinde siyasi anlamda bir etki yaratmasının, bölgede kendisi dışında oyuncuya tahammülü olmayan ABD faktörü de göz önüne alındığında, zaman alabileceği değerlendirilmektedir.

6.3. Yemen İle Yapılan İkili Anlaşmaların Etkileri

AB Yemen ilişkilerinin birinci nedeni AB'nin güvenlik kaygılarından ileri gelmektedir. Ülkenin Arap Yarımadası ile Doğu Afrika arasında geçiş noktası

[368] Avrupa Birliği Komisyonu, "Renewed engagement with Iraq...

olmasının getirdiği coğrafi konumu, istikrarlı ve güçlü bir ülke olmasını gerektirirken, Yemen'de yaşanan iç ve dış kaynaklı karışıklıklar ile yoksulluk, ülkeyi küresel terör örgütlerinin lojistik üssü ve eğitim merkezi durumuna getirmiştir. Bu nedenle ABD'de Yemen ile yakından ilgilenmekte ve istikrarın sağlanması için ülkede askeri güç bulundurmaktadır.

İlişkilerin diğer bir nedeni iki taraf arasında özellikle birleşme sonrasında giderek gelişen ticarettir. 2003 yılı verilerine göre AB, Yemen'in en önemli ithalat partneridir, ihracat partnerleri arasında ise 10. sırada yeralmaktadır. AB ile Yemen arasındaki ticaret hacmi 744 milyon euro olup AB'nin Yemen'e ihracatı 674 milyon euro, Yemen'den ithalatı 70 milyon euro düzeyindedir. Yemen'in ticari ürünlerine bakıldığında tarım ürünleri birinci sırada yeralmakta olup AB'ye yapılan ihracatın %52,2 lik kısmına karşılık gelmektedir.[369]

Yemen ile ilk ilişkilerin başlatıldığı 1978 yılından bu yana AB tarafından Yemen'e 115 proje için 220 milyon euro tutarında yardımda bulunulmuştur. AB üyesi ülkelerin yaptığı bireysel yardımlarla birlikte bu tutar 800 milyon euro'ya ulaşmaktadır.[370] 1990'daki birleşmenin ardından 180 milyon euro'luk ek bir paket ayrıca taahhüt edilmiştir. Bu yeni paketin büyük bölümü, büyük ekonomik kalkınma projelerine ayrılmış olup geri kalan kısmı gıda yardımı ve gıda güvenliği yardımlarıdır.[371]

AB-Yemen İşbirliği Çerçevesi, 2002-2006 yıllarını kapsayan Yemen Strateji Belgesi, 2002-2004 yıllarını kapsayan Ulusal Gösterge Programı ve 2005-2006 yıllarını kapsayan Ulusal Gösterge Programı'nda tanımlanmıştır. AB'nin işbirliği programı tamamiyle Yemen hükümeti tarafından 2002 yılında oluşturulan Açlıkla Mücadele Strateji Raporu'na uyumlu hale getirilmiştir. Bu dorultuda 2002-2004 yılları arasında Yemen'e ekonomik işbirliği ve kalkınma, gıda güvenliği, NGO projeleri ve insani yardım alanlarında 70 milyon euro yardımda bulunulmuştur. 2005-2006 gösterge programı doğrultusunda ise yardımlar açlıkla mücadele, çoğulculuğu ve sivil toplumu güçlendirme projelerine harcanmıştır.[372]

AB Komisyonu Teknik Danışmanlık Ofisi Başkanı Rainer Schierhorst'a göre AB Yemen'in uzun vadeli kalkınması için tüm sektörlerde destek sağlamaktadır.

[369] Avrupa Birliği Komisyonu, "EU's Relations with Yemen...
[370] Rainer J. Schierhorst , "EU assistance to Yemen exceeded 800 million since unification and is still growing", http://yementimes.com/article.shtml?i=661&p=community&a=1
[371] AB Komisyonu resmi internet sitesi, "EU's Relations with Yemen...
[372] AB Komisyonu resmi internet sitesi, "EU's Relations with Yemen...

Sosyal hizmetlerden sağlık sektörüne, su yönetiminden mesleki eğitime, gıda güvenliğinden sosyal güvenliğe, balıkçılık sektöründen sivil havacılığa kadar çok geniş yelpazede oluşturulan 50 projeye AB tarafından aktarılan kaynak 160 milyon eoru düzeyine ulaşmaktadır.[373]

Ayrıca Yemen'e yönelik olarak bir çok ülke ve uluslararası kuruluş, hükümeti pas geçerek direk sivil toplum ve özel sektör yoluyla da işbirliği ve dialog kurmaya başlamıştır. Örneğin NGO'ların yürüttüğü gıda yardım programları 2 milyon euro seviyesine ulaşmıştır. AB tarafından da desteklenen bu NGO'ların faaliyetleri bölgesel karışıklıklar, kötü yönetim ya da yolsuzluk gibi zorluklarla da karşılaşmaktadır. Ancak AB'nin toplumlararası yakınlaşmayı teşik etme prensibi doğrultusunda çalışmalara devam edilmektedir.[374]

Yemen'in Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na dahil olması fikri olumlu bir gelişmedir ve AB tarafından da desteklenmektedir. GCC'ye tam üye olma yönündeki isteği ise ekonomik durumu göz önüne alındığında zor görünmektedir. Ancak Schierhorst'a göre GCC ülkeleri Yemen'in bu işbirliği içine dahil edilmesinin bölgesel istikrar için büyük önem taşıdığını anlamaları gerekmektedir.[375]

İşbirliğinin politik ayağı ise gerek AB gerekse Yemen için daha önemli sonuçlar doğurmaktadır. Yemen hükümetinin yanısıra, AB Komisyonu ve üye ülkelerin temsilcilerinin de yeraldığı Ortaklık Komitesi toplantılarında ele alınan konular, genel olarak AB'nin tüm Ortadoğu ülkeleri için üzerinde durduğu demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, azınlık hakları gibi alanlardaki reformlara odaklanmaktadır. Yemen'in, AB'nin ikili anlaşmalar yoluyla getirdiği şarta bağlılık ilkesinden kaynaklanan demokrasi ve insan hakları gibi normları geliştirme yönünde gösterdiği çabadan dolayı Batı dünyasında ayrı bir yeri bulunmaktadır. AB gerçekleştirdiği reform çalışmalarından dolayı Yemen'i diğer Arap ülkelerine model olarak göstermektedir. Ancak Yemen halen Batılı düzeyde demokratik normlardan bir hayli uzak olmakla birlikte fakirlik, açlık, terör, iç karışıklıklar gibi önemli problemlerle mücadele etmektedir.

[373] Schierhorst, "EU assistance to Yemen exceeded 800 million...
[374] Schierhorst, "EU assistance to Yemen exceeded 800 million...
[375] Schierhorst, "EU assistance to Yemen exceeded 800 million...

7. İRAN'IN NÜKLEER PROGRAMINA YÖNELİK OLARAK YÜRÜTÜLEN POLİTİKANIN SONUÇLARI

AB, İran ile yaşanan nükleer silah krizinin çözümü için müzakere yolunu seçmiş ve diplomatik uzlaşma hedeflemiştir. İran'ı müzakere masasına oturtmayı ve belli koşulları kabul ettirmeyi de başarmıştır. Ancak müzakereler sonunda başlanılan yere geri dönülmüştür. Bunun neticesinde de ABD'nin dümen suyuna girmek zorunda kalmıştır.

Esasında müzakerelerde AB üç temel amaç gütmüştür. AB birinci olarak İran'ın nükleer silahlara kavuşmasını engellemek istemiştir. AB, ABD gibi İran'ın nükleer silahlara sahip olmasından yana değildir. AB'ye göre nükleer silaha sahip bir İran coğrafi yakınlık nedeniyle AB için tehlikeli olabilir. İkinci amaç İran'ın nükleer çalışmalarını engelleyerek Orta Doğu'da ve Basra Körfezi'nde barışın sağlanmasıdır. Birçok siyasi analizciye göre ABD ve Irak arasında yapılan iki savaşta da Avrupa önemli kayıplar yaşamıştır. Çünkü Avrupalılar ABD'nin buraya yerleşmesiyle bölgeden dışlanmıştır. Üçüncü olarak da AB, Orta Doğu ve Basra Körfezi'nde daha önemli bir rol oynamak istemiştir. Irak Krizi'nde Avrupa önemli bir etki yaratamamış, Filistin sorununun çözümü sürecinde de ABD'nin gölgesinde kalmıştır. Bu nedenle AB, İran ile ilişkilerini üst düzeye çıkararak bölgedeki ağırlığını geri almaya çalışmıştır.

AB'nin politik ve ekonomik ağırlıklı enstrumanlarını ağırlıklı olarak kullanırken askeri bakımdan caydırıcılık unsuru olmaması İran politikasının sonuçsuz kalmasının başlıca nedenlerinden biridir. AB halen küresel düzeyde çözümler üretebilecek dış politika kapasitesine sahip değildir ve Çaman'ın da ifade ettiği gibi ABD'nin Ortadoğu'daki baskın rolünü kabullenmiştir.

SONUÇ

AB, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana sürdürdüğü bütünleşme çalışmalarının sonucunda 27 üyesi ile bir güvenlik ve refah alanı oluşturma hedefini kısmen başarmıştır. AKÇT'nin kurulduğu 1951'den bu yana AB üyesi ülkeler arasında bir savaş yaşanmamıştır. Fakat bu huzur ortamının devamı için en önemli ön şart güvenliktir. Güvenlik kavramı özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra büyük bir değişime uğramış, kapsamı oldukça genişlemiş ve derinleşmiştir. Buna paralel olarak Avrupa güvenliği ve güvenliğin Ortadoğu ile bağlantısı da çok yönlü ve karmaşık bir yapıya bürünmüştür.

Soğuk savaş sonrası güvenlik anlayışının en önemli yapı taşı olan karşılıklı bağımlılık sayesinde güvenlik ve savunma artık devletlerin bireysel güvenliğiyle bağlantılı değildir. Avrupa güvenliği diğer bölgelerin ve ülkelerin güvenliği ile karşılıklı bağımlılık arz etmektedir ve bir ülkenin güvensizliği tüm diğer ülkeleri etkilemektedir. Küreselleşme sayesinde iletişim ve teknoloji transferi dünyayı daha küçük ve çabuk ulaşılabilir hale getirdiğinden tehditler artık fiziki sınırlarla çevrili değildir ve çözüm için işbirliği gerekmektedir.

İngiltere ve Fransa'nın, Avrupa'yı dünyanın merkezi olarak kabul ederek, dünyanın Avrupa'nın doğusunda kalan bölgelerini bu merkeze olan uzaklıklarına göre kategorize eden bakışları doğrultusunda ortaya çıkan ve coğrafi bir tanım olmaktan çok kültürel niteliği ön planda olan Ortadoğu kavramının günümüzde AB için taşıdığı anlam "AB için dış ilişkilerde anahtar role sahip öncelikli bir bölge" şeklinde ifade edilmektedir. Avrupa'nın Ortadoğu bölgesiyle olan tarihi bağları ve coğrafi yakınlığı, kendi içindeki göçmenler de düşüldüğünde, bu bölgeyi Avrupa'nın dış politika gündeminin ilk sırasına oturtmuştur. Ortadoğu, yasadışı göç, petrol bağımlılığı, ticaret, ekonomi, organize suçlar ve terör gibi sebeplerle Avrupa'nın stratejik önceliğinin en tepesinde yeralmaktadır.

AB, Ortadoğu bölgesinin kendisi için taşıdığı bu stratejik konumunun farkına vararak daha kuruluş aşamasından itibaren bölge ülkeleriyle ikili ilişkilerini geliştirmeye ve bölgede istikrar, güvenlik ve kalkınmayı arttrıcı önlemlere katkıda bulunmaya önem vermiştir. 1960'lı yıllardan başlayarak özellikle Akdeniz'e kıyısı olan Ortadoğu ülkeleri ile ticari ayrıcalıklara dayanan ikili anlaşmalar imzalanmıştır. Ancak bu anlaşmalar, Ortadoğu bölgesinin bütününe hitap edecek kapsamlı politikalara olanak tanıyacak nitelikte değildir. Anlaşmaların birbirinden farklı

nitelikte olması ve çok taraflılık yerine iki taraflılık esasına dayanması, ekonomik ve jeopolitik açıdan sistematik bir bakıştan söz etmeyi zorlaştırmıştır.

AB'nin Ortadoğu bölgesine yönelik uyguladığı politikayı tek bir çatı altında toplayarak kurumsallaştırma çalışmaları 1970'lerde başlamıştır. Önce Küresel Akdeniz Politikası daha sonra Avrupa-Arap Dialoğu girişimleri önemli adımlar olarak değerlendirilse de beklenilen yakınlaşmayı yaratamamış, bölge ile ilişkileri istenilen düzeye getirememiştir. Bu başarasızlığın en önemli sebebi ise AB'nin müttefiki ABD'yi gücendirmemek adına, Arap-İsrail Anlaşmazlığı'nın siyasi boyutlarına müdahil olmaktan özenle kaçınmasıdır. Ortadoğu ülkelerinin problemin çözüm sürecinde AB'yi yanlarında görme konusundaki beklentilerinin hayal kırıklığı ile sonuçlanması ilişkilerin diğer boyutlarına da olumsuz yansımıştır.

Ortadoğu Barış Süreci'nde çoğu zaman ABD ile birlikte hareket eden ve özellikle ekonomik yardımlar aracılığıyla ağırlığını hissettiren AB, siyasi arabulucu olmaktan çok "kolaylaştırıcı" bir rolü kabul etmiştir.

AB'nin Ortadoğu bölgesine yönelik politikası 1980'lerin sonuna kadar ticari ayrıcalıklar ve finansal işbirliği üzerine gelişigüzel kordine edilmiş iki taraflı anlaşmalar sistemine dayandırılmıştır. Bu dönemde AB üyesi ülkelerin ortak bir Ortadoğu politikası hakkında birleştikleri tek nokta, Ortadoğu ülkeleriyle olan ilişkilerde daha güçlü bir siyasi dialog kurulması fikridir. Bu siyasi dialoğu gerçekleştirebilecek politikaların oluşturulabilmesi ise ancak AB'nin yapısal olarak büyük revizyona uğradığı 1992 yılından sonra gerçekleşebilmiştir.

Soğuk Savaş döneminde Avrupa, Avrupa Topluluğu'na üye ülkeler arasında ekonomik bütünleşmesini derinleştirmiş ve NATO sayesinde güvenliğini garanti altına almıştır. Fakat Sovyet sonrası dönemde, devletlerin ya da bölgesel birlikteliklerin kendi çıkarları doğrultusunda farklı politikalar peşinde koşmaya başlaması açık bir şekilde görülmeye başlanmıştır. Bu gelişme uluslararası politikada yeni bir dönemin açılmasını sağlamıştır. Bu yeni dönem Avrupalı ulusal karar mekanizmalarının düşünce yapılarını temelden değiştirmiş ve Avrupa çapında bazı gelişmelere sebep olmuştur. Bu gelişmelerden en önemlisi Masstricht Antlaşması (1992) ile üç sütunlu yapısıyla (Avrupa Toplulukları, Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası, Adalet ve İçişleri) AB'nin kurulması olmuştur. AB'nin kurulmasıyla birlikte derinleşme ve genişleme süreçleri hızlandırılmıştır.

Derinleşme ve genişleme süreçlerine paralel olarak özellikle güneyli üyelerden gelen talepler doğrultusunda Ortadoğu bölgesine tekrar odaklanılmıştır. Öncelikle Avrupa Akdeniz Ortaklığı, sonra Avrupa Komşuluk Politikası geliştirilmiş, Körfez İşbirliği Örgütü ile ilişkiler güçlendirilmiş, İran, Irak, Yemen gibi ayrıcalıklı ülkelerle ise iki taraflı ilişkiler kurulmuştur. AB'nin son dönemde kullandığı tüm bu enstrumanlar ekonomik ortaklığın yanında, siyasi ve kültürel alanlarda da işbirliğini öngörmektedir. Ayrıca AB'nin büyük paralar vadederek giriştiği bu insiyatifler, şarta bağlılık ilkesi sayesinde demokrasi ve insan hakları başta olmak üzere Avrupalı değerleri bölgeye aşılama misyonunu da yüklenmiştir.

Ancak başlangıçtaki büyük heyecan rağmen bu insiyatifler de AB'nin Ortadoğu politikasının siyasi alandaki beklentilerini karşılayamamıştır. AB'nin Ortadoğu bölgesine yönelik tarım ve yabancı göçü gibi konulardaki sert ve korumacı tutumunun devam etmesi, geliştirilen projeler için vaadedilen ekonomik yardımların ağır brokratik şartlara bağlanması ve işlevsel olmaması, Birliğin demokrasi ve insan hakları gibi konularda yaptığı uyarıların Ortadoğu ülkeleri tarafından içişlerine müdahale olarak algılanması ve AB'ye üye ülkelerin halen siyasi bir bütünlük içerisinde hareket edememesi gibi sebepler, bu açılımların istenilen neticeleri doğuramamasını sağlamıştır.

Bazı yazarlar AB'nin Akdeniz bölgesine yönelik tarım ve yabancı göçü gibi konulardaki sert ve korumacı tutumunun, Güney tarafını kendi içinde bir bütünleşmeye iteceğinden ve bölgede dolaylı yoldan da olsa istikrar ortamı sağlanmasını doğuracağından umutludur. Adagir Deklarasyonu buna önemli bir örnek olarak gösterilmektedir.

Bir grup akademisyen ise mevcut politikaların, "pozitif şarta bağlılık" ve "işbirliği alanlarının ülkeler bazında özel olarak değerlendirilmesi" ilkeleriyle modifiye edilerek AB'nin Ortadoğu'daki kredisinin arttırılacağını ve kendisine yöneltilen Neo-kolonial güç yakıştırmalarının önüne geçileceğini iddia etmektedir.

Ortadoğu politikasına Avrupa tarafından bakan akademisyenler ise özellikle Avrupa'ya göçen Ortadoğu kökenli genç nüfusun kültürel uyum çabalarının kendilerine ırkçılık olarak dönebileceği endişesinden bahsetmektedir. Medyada ve sağcı partilerde, göçe yönelik yapılan yayınların ve yürütülen kampanyaların Avrupa'da milliyetçiliği artıracağı, yabancı düşmanlığı ve azınlıklarla ilgili korkuları körükleyeceği vurgusu yapılmaktadır.

Sonuç olarak AB'nin Ortadoğu politikası; kendi güvenliğini garanti altına alma, ucuz enerji tedariğini kesintisiz devam ettirme, göçü önleme, ticaret yollarının güvenliğini sağlama gibi kaygılara dayanmaktadır. Ortadoğu politikasının amacı AB'nin sınırlarında daha güçlü, daha demokratik, daha zengin, daha istikrarlı ve daha güvenli ülkeler yaratmak, bu ülkeleri Avrupa'nın insan hakları demokrasi gibi değerleri dorultusunda tekrar şekillendirmek ve kendi aralarında oluşturacakları işbirliği yapılarına destek olarak bölgede uzun vadeli barış ve istikrarı sağlamaktır. Bu sayede Avrupa çevresinde güvenli bir kuşak oluşturabilecek ve uzun vadede küresel aktör olma amacını gerçekleştirebilecektir.

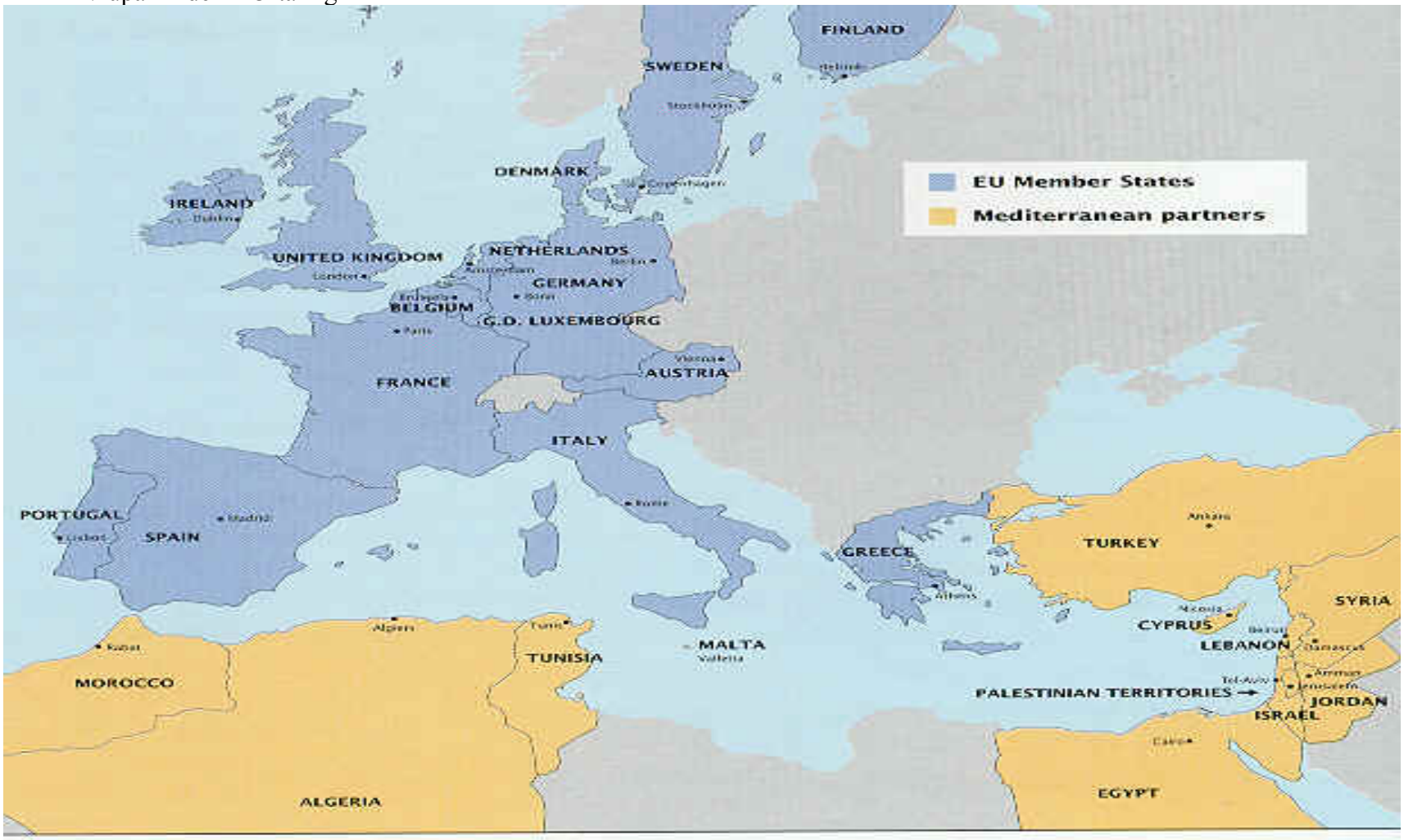
Bu bağlamda AB'nin Ortadoğu politikası önünde üç yol mevcuttur. Birincisi AB-GCC diyaloğu, EMP ve ENP insiyatiflerinin İran, Irak ve Yemen'i de kapsayacak şekilde genişletilip siyasal ve sosyal alanları da içerecek şekilde derinleştirilmesidir. İkinci seçenek, ABD'nin "Büyük Ortadoğu" projesi bağlamında ABD'nin politikalarını tamamlayıcı bir strateji geliştirmektir. Üçüncü seçenek ise Ortadoğu bölgesini AB modeli bir bütünleşme projesi doğrultusunda destekleyerek kendi problemlerini çözebilecek, kendi güvenliğini sağlayabilecek, kendi kendisine barış ve istikrarını tesis edebilecek duruma gelmesini sağlamaktır.

Birlik birinci yolu seçip, Ortadoğu bölgesinin bütününü eşit şartlarla kucaklayan, samimi, gerçekçi ve çok yönlü bir yaklaşım doğrultusunda ortak bir politika belirlemeli ve uygulamalıdır. Güvenlik ve refah alanını sürdürme doğrultusunda atılabilecek en olumlu adım budur.

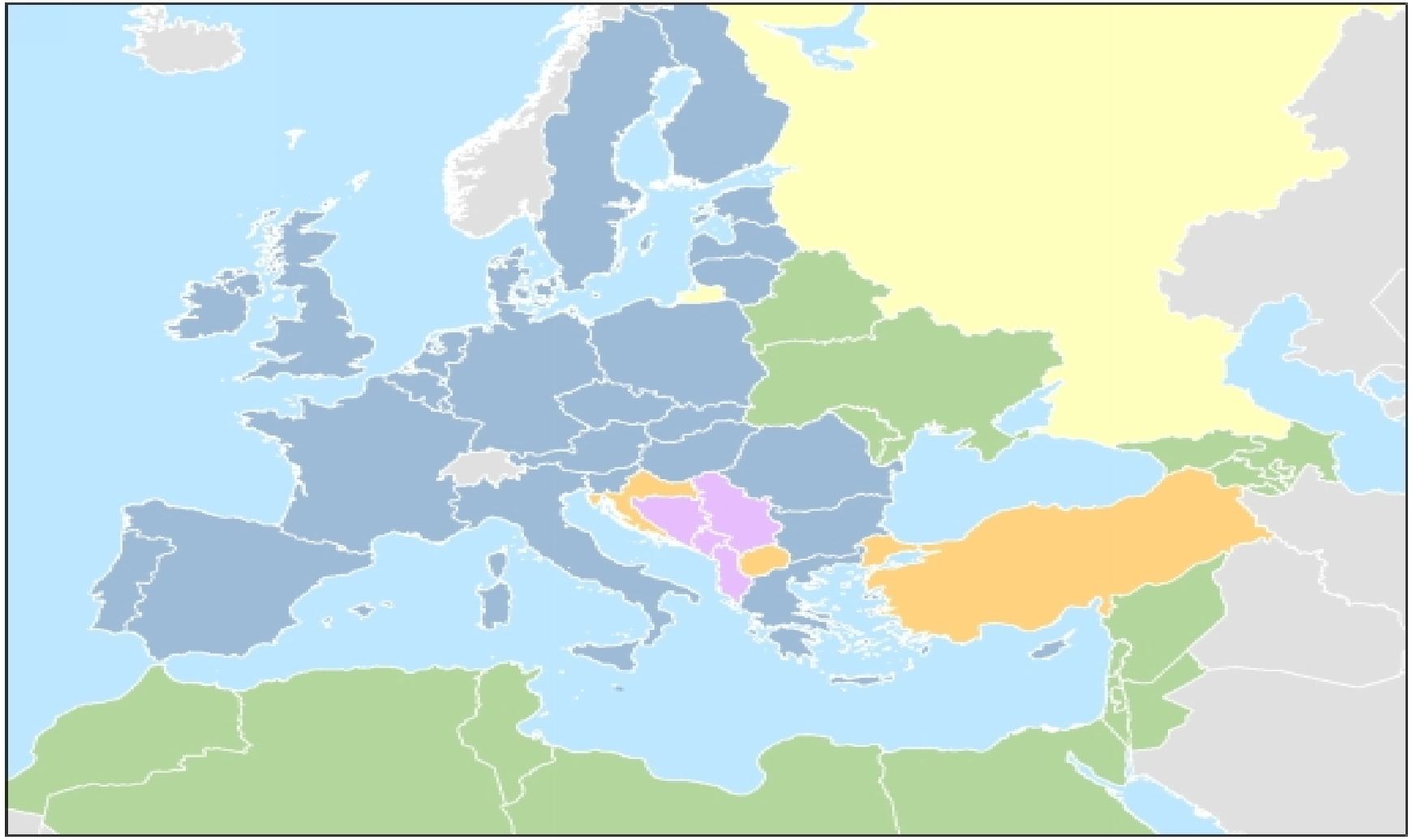
EK-1 Avrupa Birliği ve Ortadoğu



EK-2 Avrupa-Akdeniz Ortaklığı



EK-3 Avrupa Komşuluk Politikası



EK-4 Körfez İşbirliği Örgütü



KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- Aras Bülent, **Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye**,İstanbul: Bağlam Yayınları, 1997

- Arı Tayyar, **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, İstanbul: Alfa Yayınları,2006

- Armağanoğlu Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Cilt I:1914-1980,8.b., Ankara: İş Bankası Yayınları,1992

- Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, **Avrupa-Akdeniz Ortaklığı**, Ankara, 1997

- Bache Ian ve George Stephen, **Politics In the European Union**, New York: Oxford University Press, Second Edition, 2006

- Bilge Suat, **Milletlerarası Politika**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1966

- Bretherton Charletto ve Vogler John, **The European Union As a Global Actor**, London: Routledge, 2000

- Buheiry Marwan R., **The Formation and Perception of the Modern Arab World**, New Jersey :The Darwin Press, 1989

- Çeşmecioğlu Senem, **Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ve Türkiye**, İstanbul: İTO Yayınları, 2003

- Davutoğlu Ahmet, **Stratejik Derinlik**, İstanbul :Küre Yayınları, 2001

- Desmond Dinan, **Avrupa Birliği Ansiklopedisi**, çev. Hale Akay, İstanbul:Kitap Yayınevi,2005

- Deutsch Karl, **Political Community and Nort Atlantic Area International Organisation in the Light of Historical Experience**, Princeton:Princeton University Press, 1957

- Dursun Davut, **Ortadoğu Neresi**, İstanbul :İnsan Yayınları, 1995

- Fraser T.G., **Middle East 1917-1979**, Londra: Edward Arnold Ltd., 1980

- Frankel Joseph, **Making of Foreign Policy**, Oxford:Oxford University Press, 1993

- Gönlübol Mehmet, **Uluslararası Politika: İlkeler, Kavramlar, Kurumlar**, Ankara: S Yayınları, 1983

- Guazzone Lavra, **The Middle East in Global Change**, London:Mac Millan Press, 1997

- Haas Ernest, **The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces**, Stanford: Stanford University Press, Second Edition,1968

- Laçiner Sedat, **Bir Başka Açıdan İngiltere**, Ankara: Asam yayınları, 2001

- Lopez George ve Stohl Michael, **International Relations: Contemporary Theory and Practice**, Washington: Congressional Quarterly Inc., 1989

- Lukacs Yehuda, **Israel-Palestinian Conflict: A Documantery Record**, Cambridge: Cambridge University Press, 1992

- O'Ballance Edgar, **The Palestinian İntifaada**, New York: St.Martin Press, 1998

- Özaslan İsmail, **AB'nin Akdeniz Bölgesi Politikası**, İstanbul :İTO Yayınları,1996

- Said Edward W., **Şarkiyatçılık**, çev. Berna Ülner, İstanbul: Metis Yayınları,1999

- Seddon David, **A Political and Economic Dictionary of The Middle East**, London:Europa Publications, 2004

- Sela Abraham, **Political Encyclopedia of the Middle East**, New York: Continuum, 1999

- Smith Karen, **European Union Foreign Policy in a Changing World**, 2nd edition, Oxford: Blackwell Publishing, 2004

- Steinbach Udo ve Kibaroğlu Mustafa, **Orta Doğu'nun Siyasi ve Stratejik Durumu**, çev. Nezih Pala ve Işık Aygün, Ankara :Conrad Adenaur Vakfı, 2004

- Ülger İ.Kaya, **Avrupa Birliğinde Siyasal Bütünleşme**, Gündoğan yayınları: İstanbul, 2002

- Ünal Targan, **Avrupa Birliği- Akdeniz Bölgesi İlişkileri ve Serbes Ticaret Alanı Oluşumu**, İstanbul:İTO Yayınları, 1997

- White Brain, **Understanding European Foreign Policy**, London: Palgrave, 2001

- Yıldız Yavuz Gökalp, **Global Stratejide Orta Doğu**, İstanbul :Der Yayınları, 2000

MAKALELER

- Aguirrebengoa P.Lopez, "Transatlantic Coordination and The Middle East Peace Process", Jorg Monar(ed.), **The New Transatlantic Agenda and the Future of EU-US Relations**, Londra:Kluwer Law Press, 1998

- Aliboni Roberto, "The Geopolitical Implications of the European Neighbourhood Policy",**European Foreign Affairs Review**, vol 10, 2005

- Ally Said Monem, "Hot Bargaining: The Middle East in 2001", **Perceptions**, Vol.6, Ağustos 2001

- Balcı Ali, " Avrupa Birliği'nin Filistin Politikası", Kemal İnat(ed.), **Ortadoğu Yıllığı 2005**, Ankara:Nobel Yayınları,2006

- Baldwin David A., "The Concept of Securty", **Review of International Studies**, Vol.23, No.1, 1997

- Bahdat Gawdat, "Nuclear Ploriferation in the Middle East. Iran and Israel", **Contemporary Security Policy**, 26/2005

- Bicchi Federica, "The European Origins of Euro-Medaterranean Practice", University of California European Studies Institute,**Working Paper** No:040612, Temmuz 2004

- Boswell Christina, "The External Dimension Of EU Immigration and Asylum Policy", **International Affairs**, (79) 3, 2003

- Çağlar A.Rıza, "21. Yüzyılda Güvenlik Kavramı ve Türkiye", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Nisan 2003

- Çaman Efe, "Avrupa Birliği'nin Güvenlik Algılamaları ve İran'ın Nükleer Programı", K. Dağcı ve A.Sandıklı(ed.), **Satranç Tahtasında İran: Nükleer Program**, İstanbul: Tasam Yayınları, 2007

- Dağcı Kenan, "Turkey's New Geopolitical Imagination and EU Membership", Kenan Dağcı(ed.), **Rethinking Turkey-EU Relations**, Münster: MV-Wissenschaft, 2007

- Dağcı Kenan, "The EU's Middle East Policy and It's Implications to the Region", **Turkish Journal of İnternational Relations**, Vol:6, 2007 İlkbahar-Yaz

- Dağcı Kenan, "AB ve ABD'nin Ortadoğu Stratejileri ve BOP", Kenan Dağcı ve Atilla Sandıklı(ed.), **Büyük Orta Doğu Projesi: Yeni Oluşumlar Ve Değişen Dengeler**, İstanbul :Tasam Yayınları, 2006

- Davison Roderic H., "Where Is The Middle East", **Foreign Affairs**, Vol. 38, 1960

- Derisbourg Jean Pierre, "The Euro-Mediterranean Partnership since Barcelona", Richard Gillespie(ed.), **The Euro-Mediterranean Partnership: Political and Economic Perspectives**, London: Frank Cass,1997

- Dieckhoff Alain, "The European Union and the Israel-Palestinian Conflict", **Inroads**, Vol:16, Winter 2005

- Dursun Davut, "Ortadoğu Neresi? Subjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi", **Stradigma**, Kasım 2003, sayı:10

- Gorvett John, "EU Ups the Ante in Neighbourhood Expantion", **Middle East**, May 2005, Iss356

- Guiraudon Virginie, "The Constitution Of A European İmmigration Policy Domain: a Political Sociology Approach", **Journal Of European Policy**, Mart 2003

- Hermann Charles F., "Policy Classification: a Key to Comparative Study of Foreign Policy", James N. Rosenau ve diğerleri (ed.), **The Analysis of International Politics**, New York: Free Press, 1972

- Hill Cristopher, "The Falkland War and European Foreing Policy", S.Stavridis ve C.Hill (ed.), **Domestic Sources of European Policy: West European Reactions to the Falkland Conflict**, London: Oxford University Press, 1996

- Hoffmann Stanley, "The European Process at Atlantic Crosspurposes", **Journal of Common Market Studies**, 1964, vol. 3

- Hollis Rosemary, "Europe and the Middle East: Power by Stealth?", **İnternational Affairs**, Vol 73, Ocak 1997

- Hollis Rosemary, "Israeli-European Economic Relations", **Isreal Affairs**, Vol:1, 1994

- Işıksal Hüseyin, "Security, Globalisation and Problems with in the Euro-Mediterranean Partnership", **Journal of Social and Economic Research**, vol:4

- Joffe Geoerge, " Relations between the Middle East and West: The View from the South", B.A.Roberson(ed.), **The Middle East and Europe: The Power Deficit**, London: Routledge, 1998

- Johansson E. ve Nogues, " A Ring of Friends ? The Implications of European Neighbourhood Policy for The Mediterranean", **Mediterranean Politics**, 2004

- La Gorce Paul Marie de, "Europe and The Arap Israel Conflict: A Survey", **Journal of Palestine Studies**, Vol:26, No:3, İlk Bahar 1997

- Lindstrom Susanne, "The Changing Nature Of Security: The Euro-Mediterranean Partnership and Nonmilitary Security", **International Mediterranean Studies**, 6 Ekim 2005

- Minerbi Itzsak, "The European Community and the Middle East", Rubin Barry,Ginat Joseph ve Ma'oz Moshe(eds.), **From War to Peace Arap-Israeli Relations**, NY:New York University Press, 1994

- Moravcsik Andrew, "Preferences and Power in the European Community: A Liberal Intergovermentalism Approach", **Journal of Common Market Studies**, sayı 31

- Musu Costanza, "European Foreign Policy:A Collective Policy or a Policy of Converning Paralel", **European Foreing Affairs**, Sayı:8 ,2003

- Nonneman Geard, "The Three Environments of Middle East Foreign Policy Making and Relations with Europe", Geard Nonneman(ed.), **Analyzing Middle East Foreign Policies and the Relationship with Europe**, London :Routledge, 2005

- Ortega M., "Iraq: A European Point of View", EU Security Institute, **Occasional Paper**, Aralık 2002

- Paasivirta Esa, "EU Trading with İsrail and Palestine:Parallel Legal Frameworks and Triangular Issues", **European Foreign Affairs Review**, Vol.4, No.3, Kluwer Low, Autumn 1999

- Pace Michelle, "The Euro-Mediterranean Partnership and The Common Meddaterranean Strategy? European Union Policy From a Discursivfe Perspective", **Geopolitics**, Vol:9, Yaz 2004

- Peters Joel, "Europe and the Middle East Peace Process", Stelios Stavridis, Theodore Couloumbis, Thanos Veremis ve Neville Waites(eds.), **The Foreign Policies of the European Union's Mediterranean States and Applicant Countries in the 1990's**, London:Macmilan,1999

- Salame Ghassan, "Torn Between the Atlantic and the Mediterranean", B.A. Roberson(ed.), **The Middle East and Europe: The Power Deficit**, London: Routledge, 1998

- Sandholtz Wayne, "The Emergence of Supranational Telecommunication Regime", Sandholtz and Sweet(ed.), **European Integration and Supranational Governance**, Oxford: Oxford University Press, 1998

- Schumacher Tobias, "Riding On The Wind Of Change: The Future Of The Euro-Mediterranean Partnership", **The İnternational Spectator**,Vol:2, 2004

- Şenel Muzaffer, "Avrupa Birliğinin Ortadoğu Barış Sürecine Etkileri", M.Şenel (ed.) , **Filistin Çıkmazdan Çözüme**, İstanbul: Küre Yayınları, 2003

- Tarock Adam, "Iran's Nuclear Programme and the West", **Third World Quarterly** ,27/4(2006)

- Wood Christina, "Chirac's New Arab Policy and Middle East Challenges: The Arab-Israeli Conflict, Iraq and Iran", **Middle East Journal**, Vol:52, Autumn 1998

- Zielonka Jan ,"Europe's Security: A Great Confusion", **International Affairs**, vol.67, Ocak 1991

ARAŞTIRMA ve RAPORLAR

- Burkard Schmitt, **Research For a Secure Europe** , Office for Official Publications of The European Communities, Luxemburg,2003

- Dan Eldar, "Western Europe, Russia and the Middle East 'Europe's Role in the Arab-Israeli Peace Process", **in Middle East Contemporary Survey 1997**, Maddy-Weitzman Bruce (ed.), Vol.21, The Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, Tel Aviv University, 2000

- International Monetary Fund, **Reginoal Economic Outlook :Middle East and Central Asia**, Washington:Mayıs 2007

- The European Union Institute for Security Studies, **A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy**, Brussels, Aralık 2003

- Ülger İ.Kaya, "Ortadoğu Sorunu ve Yugoslavya'nın Dağılmasının Avrupa Dış Politikası Çerçevesinde Analizi", **Stradigma**, Eylül 2003, Sayı: 8

- Yacoubian Mona, "Promoting Middle East Democracy European Initiatives", The United States Institute of Peace, **Special Report** 127, October 2004

GAZETE HABERLERİ

- "Ortadoğu'da İpler Geriliyor", Milliyet, 21 Kasım 2002

- "İsrail Güçleri Lübnan'dan Çekiliyor", Milliyet, 7 Eylül 2006

- "Israel Assassinates Hamas Leader", The Guardian, 22 Mart 2004

İNTERNET KAYNAKLARI

- Avrupa Birliği Komisyonu, "EU's Mediterranean and Middle East Policy", http://ec.europa.eu/external_relations/med_mideast/intro/index.htm

- Avrupa Birliği Komisyonu, "Declaration of 9 May 1950", www.europa.eu/abc/symbols/9-may/decl_en.htm

- O. Ian Lesser , " Sources of Conflict in The Greater Middle East", http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR897/MR897.%20chap2.pdf

- Avrupa Birliği Komisyonu, "Green paper- towards a european strategy for the security of energy supply", http://ec.europa.eu/energy/green-paper-energy-supply/index_en.htm

- Avrupa Birliği Komisyonu, "Security of Energy Supply", www.europa.eu/scudplus/leg/en/s14006.htm

- Avrupa Birliği Komisyonu, " Middle East Peace Process", http://ec.europa.eu/external_relations/mepp/index.htm

- Avrupa Birliği Konseyi, "Presidency declaration", Floransa Zirvesi, 21-22 Haziran 1996, http://ue.eu.int/Newsroom/LoadDoc.cfm

- Avrupa Birliği Komisyonu, "Code of Behavior", http://ue.eu.int/pesc/envoye/cv/moritanos/track.htm

- European Institute for Research on Mediterranean and Euro-Arap Cooperation, "Israel-Syria: a New Annapolis", http://www.medea.be/en/index259.htm

- Avrupa Birliği Komisyonu, "Stocolm Summit", http://ue.eu.int/Newsroom/LoadDoc.cmf? MAX=1&DOC=!!!&BID=76&DID=65786&GRP=3314&LANG=1.

- Avrupa Birliği Komisyonu, "EU and Middle East Peace Process", http://ec.europa.eu/external_relations/mepp/index.htm

- Avrupa Birliği Komisyonu, "EU's Medaterranean and Middle East Policy", http://ec.europa.eu/external_relations/med_mideast/intro/index.htm

- Avrupa Birliği Komisyonu, "What is the European Neighbourhood Policy", http://ec.europa.eu/world/enp/policy_en.htm

- Avrupa Birliği Komisyonu, "EU Relations with the İslamic Repuclic of Iran", http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/r16004.htm

- Avrupa Birliği Komisyonu, "Communication from the Commision to the European Parliament and the Council:EU Relations with the İslamic Repuclic of Iran", http://eur-lex.europa.eu/ smartapi /cgi/sga _ doc?smartapi!celexplus!prod! DocNumber&lg=en&type_doc=COMfinal&an_doc=2001

- Avrupa Birliği Komisyonu, "A Framework for EU-Iraq Engagement", http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/r16005.htm

- Avrupa Birliği Komisyonu, "Renewed engagement with Iraq", http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/r16005.htm

- Avrupa Birliği Komisyonu, "EU's Relations with Yemen", http://ec.europa.eu/external_relations/yemen/intro/index.htm

- Avrupa Birliği Parlamentosu, "European Parlament Fact Sheets: Gulf States", http://www.europarl.europa.eu/factsheets/6_3_9_en.htm

- Avrupa Birliği Komisyonu, "Improving Relations Between EU and GCC", http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/r16002.htm

- Schierhorst Rainer J., "EU assistance to Yemen exceeded 800 million since unification and is still growing", http://yementimes.com/article.shtml?i=661&p=community&a=1

- Eurostat, “External and Intra-EU Trade 2008”, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-AR-08-004/EN/KS-AR-08-004-EN.PDF

- Dünya Bankası, “Ülke Raporları”, http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES

ÖZGEÇMİŞ

Yazar Burak Başak, 1980 yılında Kocaeli'de dünyaya gelmiştir. İlk ve ortaöğrenimini Kocaeli'de tamamladıktan sonra 1997 yılında Deniz Harp Okulu'na girmiştir. 2001 yılında Deniz Harp Okulu'nun Gemi İnşa Mühendisliği Bölümü'nden mezun olmuştur.

Burak Başak halihazırda, 2005 yılında girdiği Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü'ndeki lisansüstü öğrenimine devam etmektedir.